DEUTSCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
ZU BERLIN
INSTITUT FÜR
GRIECHISCH-RÖMISCHE ALTERTUMSKUNDE

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

BSB B.G.TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT
1970

M. TVLLI CICERONIS

SCRIPTA QVAE MANSERVNT OMNIA

FASC. 4

BRVTVS

RECOGNOVIT

HENRICA MALCOVATI

EDITIO ALTERA

BSB B. G. TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT
1970

BIBLIOTHECAE TEVBNERIANAE
HVIVS TEMPORIS
REDACTOR: GÜNTHER CHRISTIAN HANSEN

VLN 294 · 375/10/70 · ES 7 M
2. AUFLAGE

PRINTED IN THE GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC
DRUCK: F. ULLMANN, ZWICKAU

PRAEFATIO[1]

Omnes qui nunc exstant Tulliani Bruti codices ex uno eodemque manarunt fonte, scilicet ex illo vetustissimo, nunc deperdito codice Laudensi, quem Gerardus Landriani civitatis Laudis Pompeiae episcopus, in tabulario illius ecclesiae cathedralis – „multis maximisque in ruderibus", ut ait Flavius Blondus Forlivensis[2]) –, exeunte a. 1421 repperit, „libros rhetoricorum novos et veteres qui habebantur, tres De oratore integerrimos, Brutum de oratoribus claris et Oratorem ad Brutum", ut idem Blondus testatur, continentem. cum autem libri De oratore et Orator mutilis iam exemplaribus cogniti inde commode suppleri potuissent, Brutus, cuius nulla amplius inde a saeculo 5. apud scriptores mentio invenitur et qui tantum in *Biblionomia* Richardi de Fournival cum libris De oratore et ipso Oratore inter Ciceronis opera rhetorica saeculo 13. memoratur[3]), tum primum innotuit ingenti omnium illius aetatis virorum doctorum gaudio.

Quem codicem Mediolanum ad Gasparinum Barzizam missum cum nemo inveniretur qui legere posset – adeo vetustis minimeque perspicuis litteris exaratus erat –, Cosma Raimondi Cremonensis, qui tum Mediolani in

---

1) De Bruti codicibus eorumque historia tribus scriptis egimus: *La tradizione del Brutus e il nuovo frammento cremonese*, *Athenaeum* 1958 p. 30–47 (= Malc.[1]); *Ancora sulla tradizione del Brutus*, ibid. 1959 p. 174–183 (= Malc.[2]); *Per una nuova edizione del Brutus*, ibid. 1960 p. 328–340 (= Malc.[3]); cf. etiam Malcovati, *Le ultime edizioni del Brutus*, *Athenaeum* 1968 p. 122–130 (= Malc.[4]).

2) *Italia illustrata*, Basileae 1569 p. 346. Vespasianvs Florentinus in Vita Nicolai de Nicolis (ed. P. D' Ancona-E. Aeschlimann, Mediolani 1951, p. 435) testatur librum „in uno esemplo vetustissimo" repertum esse „in una chiesa antichissima, in uno cassone, ch'era stato lunghissimo tempo che non s'era aperto, e cercando di certi privilegi antichi".

3) Cf. Malc.[1] p. 30.

schola Gasparini litteris vacabat quique egregie antiquarum litterarum interpretationis peritus fuisse videtur, transcripsit ex eiusque transcriptione exempla multa per totam Italiam desideratissimum Ciceronis opus vulgaverunt[1]).

Laudensis autem ipse codex apud Gasparinum religiose asservatus, ab iis, qui ex eo post Cosmam Cremonensem apographa duxerunt vel cum eo exemplaria sua ut emendarent contulerunt, summis ignominiis affectus est, quippe qui multa abrasissent et mutavissent et addidissent, ut Iohannes Lamola indignanter testatur in epistula quadam ad Guarinum Veronensem exeunte mense Maio a. 1428 Mediolano data[2]); exinde autem delitescere coepit omninoque periisse videtur. temere vero paucis abhinc annis nuntiatum est ad eum pertinere Bruti fragmentum, Cremonae tum repertum, saeculo 9. scriptum et §§ 218–227, 265–274 complectens[3]): multis enim iisque, ni fallimur, firmis gravibusque argumentis evicimus[4]) id fragmentum non posse vetustissimi codicis Laudensis partem haberi, magni tamen esse aestimandum: aetate enim superius est quam ceteri, qui adhuc exstant, Bruti codices – omnes de Laudensi ipso e tenebris prolato seu recta via seu per interposita apographa descripti – et vetustam exemplaris scripturam fideliter diligenterque, sive id

---

1) Flavius Blondus l. c.: *cum nullus Mediolani esset repertus, qui eius vetusti codicis litteram sciret legere, Cosmus quidam egregii ingenii Cremonensis tres de Oratore libros primus transcripsit multiplicataque inde exempla omnem Italiam desideratissimo codice repleverunt.*

2) Gvarini Veronensis *Epist.* (ed. R. Sabbadini) I p. 641: *Hic autem ipse codex, summae quidem venerationis et antiquitatis non vulgaris effigies, ab istis in quorum manibus ⟨fuit⟩ quique ex eo accurato exemplari exemplum, quod vulgatum ubique est, traduxerunt, summis ignominiis adfectus est, quippe qui multa non intellexerunt, multa abraserunt, multa mutarunt, multa addiderunt, ut si essent, quemadmodum olim apud maiores, qui de corruptis tabulis curam agerent, istos inaudita poena plecti necesse foret.* cf. Malc.[1] p. 35 s.

3) I. Pettenazzi, *Di un frammento del „Brutus" del sec. IX, Bollettino Storico Cremonese* vol. XX, 1957, p. 83–97. Nuntius etiam radiophonice propagatus ipsius Laudensis fragmentum repertum esse, multas toto orbe – eheu inanes – spes concitavit.

4) Malc.[1] p. 40 ss.

Laudensis ipse fuit sive codex quidam unde et Laudensis originem duxit, expressisse videtur.

Laudensem autem scriptura continua fuisse, nulla verborum inter se neque capitum discriptione, et lacunis additamentis mendisque multifariis laborasse, ex eius apographis inter se collatis, adiuvante pro parte sua fragmento Cremonensi[1]), et e testimoniis quibusdam virorum doctorum qui eum viderunt, pro certo constat: quodque valde est dolendum, Bruti extrema excidit pars cum ex eo duae, ut Blondus in codicis sui subscriptione ait, chartae in fine abscissae fuissent: quamquam pauca admodum verba ad sententiam explendam librumque ipsum apte concludendum desiderari fatendum est[2]). cum igitur librorum De oratore et Oratoris recensio duobus innitatur codicum generibus, quorum alterum est mutilorum eorumque vetustiorum, alterum integrorum et recentiorum, et alterum alteri ad commune archetypum, ipsum iam mendis inquinatum, restituendum succurrat, Brutus una tantum codicum familia traditus ad nos pervenit: quare magis fit arduum editoris munus.

Ad eum edendum hi potissimum codices usui nobis fuerunt:

F: codex Florentinus Magliabechianus I 1, 14, olim monasterii Florentini S. Marci – ut e membrana codici inserta hisque verbis inscripta apparet: *Iste liber est conventus S. Marci de Florentia ordinis predicatorum de hereditate Nicolai de Nicolis Florentini viri doctissimi* –, chartaceus, cursivis quae dicuntur litteris satis nitide exaratus, foliorum 74, Oratorem (f. 1^r – 31^v) et Brutum (f. 32^r–74^r) continens; idem fuisse a multis creditus est

1) Exempla vitiorum, quae ex verbis scripturae continuae falso distinctis orta sunt, habes apud MALC.[1] p. 44.

2) Ottobon. Lat. 1952 (B): *non erat amplius in exemplari, a quo abscisse sunt chartae due, quamquam, ut mihi videtur, nedum charte, sed pauca admodum uerba deficiunt.* item Franciscus de Ardiciis in subscriptione codicis Bossiani (Ottob. Lat. 2057 = O) haec habet: *Non inveni plura in perveteri codice. fortunae quidem iniquitas id totum, si tamen quiddam erat, recidit.*

atque codex quem Vespasianus Florentinus[1]) ait a legatis Philippi Mariae Mediolanensium ducis, Martini V pontificis temporibus, pacem petituris, et ipsum Oratorem tantum atque Brutum continentem, Florentiam Nicolao delatum esse; olim autem Detlefsen[2]) et nuperrime Ullman[3]), antiquorum codicum peritissimus interpretator, ipsius Nicolai manu scriptum esse eum contenderunt, quod negaverat Heerdegen[4]) ipso litterarum ductu examinato collatoque[5]). utcumque res se habet, **F** inter codices, qui ad nostram aetatem Ciceronis Brutum tradiderunt, principatum obtinet, quod plurimas lectiones sinceras unus omnium servavit atque in orthographia recte tradenda inter reliquos codices eminet: praeterea ut Laudensis nullam capitum discriptionem habet. quoniam codicis Laur. 50,18 (Lagomars. 51 = λ), qui ex eo sine dubio descriptus est[6]), tempus est certum – habet enim hanc subscriptionem: COSMAE DE MEDICIS HOC OPVS ABSOLVI FELICITER DIE PRIMA OCTOBRIS MCCCCXXIII EGO IACOBVS ANTONII CVRLI IANVEN FLORENTIAE –, ante hoc tempus **F** scriptum esse adfirmari potest.

U: codex bibliothecae Universitatis Cornellianae, quae est Ithacae in Eboracensi Nova Civitate, nunc primum adhibitus, pergamenaceus; continet De oratore libros (f. 1ʳ – 137ʳ), Oratorem (f. 137ᵛ – 178ᵛ), Brutum (179ʳ u. ad 234ᵛ); f. 235 scriptura vacat; f. 236ʳ hanc habet subscriptionem: *ex emendatissimo codice Johannis Lamole boñ* (= Bononiensis) *viri eruditissimi transcripsit hunc alesius germanus. et ad eundem postea emendatus est*[7]); unde apparet eum codicis Lamoliani apographum esse. Lamola

1) l. c.
2) *Ueber die mittelalterlichen Bibliotheken Nord-Italiens, Verhandlungen der siebenundzwanzigsten Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Kiel, 1869*, Lipsiae 1870, p. 107.
3) *The Origin and Development of Humanistic Script*, Romae 1960, p. 60.
4) In editione sua Oratoris, Lipsiae 1884, proleg. p. XV.
5) Cf. MALC.³ p. 328.
6) Cf. MALC.³ p. 330.
7) De huius codicis historia v. MALC.²

autem quam accurate vetustum exemplar Laudense expresserit, ipse testatur in epistula, quam supra laudavimus, ad Guarinum Veronensem Mediolano mense Maio a. 1428 data, cuius verba hic afferre haud alienum visum est: *ego tamen quantum diligentiae ac ingenii peritiaeque in me fuit et in nonnullo antiquitatis callentissimo viro mecum idem sentiente adhibui, ut omnia secundum priorem textum restituerem, notarem etiam marginibus ubique allegationes istorum logodaedalorum et sane barbaricarum belluarum*[1]). *curavi etiam ut usque ad punctum minimum omnia ad veteris speciem exprimerem, etiam ubi essent nonnullae vetustatis delirationes; nam velim potius cum veteri illo delirare quam cum istis diligentibus sapere.*

Quod ad orthographiam pertinet, proxime ad **F** inter omnes Bruti codices accedit atque adeo solus quasdam veteris scripturae reliquias servavit; duobus autem locis solus, pluribus cum **F** solo, veram archetypi lectionem tradidit[2]). nullam, ut **F**, capitum discriptionem habet. E siglo USA littera **U** signavimus.

B: Ottobon. Lat. 1592, chartaceus, a Flavio Blondo Mediolani scriptus; praeter Leonardi Aretini de militia libellum, elogium Mari, elogium Fabi, Brutum continet (f. 14ʳ – 58ᵛ) — neque aliud e Ciceronis operibus —, cuius in fine post verba quae supra (p. VII n. 2) attulimus, haec leguntur: *hunc brutum Mediolani a nonis ad ydus Octobres. 1422. Ad exemplar uetustissimum repertum nuper laude. In quo quidem codice sunt: Rhetoricarum* (sic) *ad herennium rhetorica: De oratore: Orator ad brutum: et brutus de oratoribus claris: M. T. Ciceronis.* Laudensem autem codicem non inde ab initio, sed postquam §§ 1–130 transcripsit, praesto Blondus habuit, ut ipse bis testatur: nam in margine superiore folii 29ʳ supra primum versum (*tribunatus. nam p. pupillum* etc., § 128) haec leguntur: *Hic habui exemplar vetus;* item in sinistro eiusdem folii margine inde a vigesimo versu (*magnum fuit brute genus*

1) Ita appellat eos, qui vetustum exemplar „summis ignominiis" adfecerunt: cf. supra, p. VI n. 2.

2) Cf. MALC.[2] p. 177 s.

etc., § 130) usque ad vigesimum quintum syllabis singulis distincta haec leguntur: *hic vetus incepi habere exemplar.* quae autem antehac scripserat, cum vetere exemplari diligenter contulit et quaedam correxit addita in margine nota: *in t.* (sc. in textu vetere). Has lectiones signavimus B^v. item f. 19 post paragraphi 48 finem, in reliqua linea, quae vacua relicta erat, cum subsequenti nova inciperet paragraphus, haec adnotavit: *In ueteri continuat testus ubique sine capitulo uel testiculo. Verum unde hec c(apitul)a tu mi Guar(ine) intellegis*; neque ullam post § 130 capitum discriptionem admittit.

Cum **B** omnino congruit codex Neapolitanus IV B 36 (**H**), chartaceus, qui praeter Brutum ab Hugone Mazzolato Ferrariensi de Blondi exemplo descriptum, Ciceronis ad Atticum, Plini humanistarumque qui vocantur quasdam epistulas continet; Brutum autem adeo diligenter Mazzolatus de exemplari suo descripsit, ut etiam menda correcta expresserit easdemque in marginibus notas, eandem sed in brevius contractam subscriptionem, eandem in fine epistulam a Guarino ad Blondum datam post Bruti exemplar Blondinianum Veronam missum[1]). quem cum nusquam a codice **B** discedere compertum sit[2]), omnino ex apparatu critico eliminandum censuimus. quod idem est dicendum de codice Mutinensi α Q 8, 25 (**M**), membranaceo, qui Brutum – praeter alia – e codice **B** transcriptum continet[3]). quem ideo eodem quo eius gemellum **H** loco habuimus.

O: Ottobonianus 2057, membranaceus, foliorum 126, nitide exaratus: continet libros De oratore, Oratorem, Brutum (f. 93^r – 124^r), De optimo genere oratorum, qui tamen libellus alia manu adiunctus est. inscriptionibus singuli libri carent; duas autem subscriptiones habet Brutus (f. 124^r): altera, a librario ipso in infimo paginae mar-

1) Eam apud Sabbadini, *Storia e critica di testi latini* (Catinae 1914), p. 139, editam videre potes.

2) Perperam enim Reis quasdam peculiares ei tribuit lectiones: cf. Malc.[3] p. 332.

3) Cf. Malc.[3] p. 332 s.

gine minutis litteris scripta, haec est: *MCCCCXXII die penultimo novembr. in sero finit*; longior altera testatur fuisse codicem *reuerendissimi in Christo patris et domini Francisci Bossii Mediolanensis, Episcopi Cumani ac Comitis iurisque utrius doctoris, uirique grauissimi et pacatissimi domini Anthonii Bossii filii, ducalis consiliarii et Quaestoris*; librosque omnes — De oratore, Oratorem, Brutum — ex archetypo Laudensi correctos et emendatos esse per Antonium Johannis, Simonem Petri Bossios et Viglevium de Ardiciis — cuius manu est subscriptio — *in ciuitate papiae studiorum matre* a. 1425[1]).

Lectiones, quas correctores e Laudensi emendaverunt vel cum Laudensi congruere testati sunt addito in margine siglo *uet'* (i. e. vetus codex), signavimus **O**[v]. Bruti contextus in triginta quattuor capita distinctus est.

Neapolitanus IV A 44 (**G**), membranaceus; foliis 57 Brutum solum continet parum diligenter exaratum; inscriptione et subscriptione omnino caret, sed in primo codicis folio legitur: *Guiniforti Barzizii* (qui Gasparini filius fuit) et deinceps: *M. Tullij Ciceronis Brutus*, et tum: *A. Jani Parrhasii et amicorum Mediolani emptus aureolo* (videlicet ex Barziziorum bibliotheca); in fine autem: *Antoni Seripandi ex Jani Parrhasi testamento.* eandem atque codex **O** capitum distinctionem habet.

Ex hoc codice omnino pendet, ut luculenter demonstravit Reis[2]) codex Parisinus Bibl. Nat. Lat. 7704, quem Orelli, qui primus contulit, littera **D** signavit. continet libros De oratore, Oratorem, Brutum (f. 106[r] — 142[v]), De optimo genere oratorum. e specimine, quod eius edidit Chatelain[3]), apparet non modo eum cum codice **G** plane congruere, verum etiam mendis suis scatere: nulla igitur dubitatione e nostro apparatu critico excludendum censuimus.

Optimos atque praecipuos hucusque recensuimus codices, quibus nostra innititur editio. e compluribus selectos

---

1) Cf. Malc.[1] p. 34, 15.

2) In praef. Bruti ed. p. 7 s.; cf. etiam Martha praef. ed. Bruti, Parisiis 1931. p. X.

3) *Paléographie des classiques latins*, I, tab. XX 2, cf. p. 6.

quos vel totos vel magna ex parte excussimus: quorum nonnullos, ut Ambrosianos C 75 sup.[1]) et L 86 sup.[2]), Sandanielensem Fontanini 59[3]), Laurentianos Lagomarsinianos 50,25 et 50,36, Aedilium 207[4]), utpote nullam ad textum stabiliendum utilitatem allaturos omnino excludere visum est; aliorum autem passim testimonia attulimus seu quod potiorum codicum dubias lectiones confirmabant seu quod varias alicuius momenti lectiones praebebant. inter quos quattuor memorandi sunt codices in Florentina Bibliotheca Laurentiana asservati, quos iam passim, non tamen qua oportebat diligentia examinatos, in editione sua adhibuerat Reis, quosque iisdem atque ille siglis notavimus. hi sunt:

π: Laurentianus Lagomarsinianus 50,31, quem nitidissime inter VIII Kal. et Idus Iulias anni 1425[5]) scripsit suaque subscripsit manu Poggius Bracciolini; foliis 166 continet libros De oratore, Paradoxa, Brutum, Oratorem; antiquam pluribus locis eamque rectam scripturam servavit, corruptam in L codice lectionem interdum correxit, capitum discriptione caret.

λ: Laurentianus Lagomarsinianus 50,18 item membranaceus, foliis scriptis 156 Brutum et Oratorem continet; in usum Cosmae de Medicis, uti supra docuimus, elegantissime Florentiae scriptus est ab Antonio Curli, qui Kal. Oct. anni 1423 opus suum se absolvisse in subscriptione testatur. e codice F recta via pendere videtur[6]).

γ: Laurentianus Lagomarsinianus 50,19 item Cosmae de Medicis itemque nitidissime nulla adhibita capitum distinctione scriptus; continet Oratorem, Brutum (f. 44r – 100v), Partitiones Oratorias, Topica; nullam praebet subscriptionem.

---

1) Cf. Malc.[1] p. 40.
2) Cf. Malc.[2] p. 181, 26.
3) Cf. Malc.[3] p. 333 s.
4) Ibid. p. 334, 21.
5) Ibid. p. 330.
6) Ibid. p. 331.

e: Laurentianus Lagomarsinianus 50,22 membranaceus, folia scripta habet 173, quorum Brutus f. 38^r–96^r implet, Oratorem excipiens, reliqua minora Ciceronis scripta oratoria praecedens; transcribi desitus est V Kal. Mai. anni 1461: nomen autem librarii a subscriptione erasum est, item stemma familiae cuiusdam in principio.

Iis addendus est

V: Venetus Marcianus (olim Nannianus) 3859, membranaceus, foliis 78 Brutum solum continens, inter annos 1423 et 1432 scriptus in usum Leonis Baptistae Alberti, qui de se deque familia sua quaedam in extrema pagina adscripsit. eum magna ex parte excussimus quamquam vix ullam inde utilitatem ad Bruti textum restituendum percipi posse monuerat Ströbel[1]): e codice **F** eum exaratum esse ipsi experti neque tamen eliminare ausi sumus veteris probaeque orthographiae luculentum auctorem. hic illic igitur eius attulimus testimonium.

Accedit fragmentum Cremonense (**C**), de quo supra diximus, in tabulario civitatis Cremonae exeunte a. 1957 repertum: est folium pergamenaceum quattuor paginarum non tamen subsequentium – folia enim interiora eiusdem quaternionis exciderunt –, scriptura quae dicitur minuscula Carolingiana saeculi 9. exaratum. textum optimae notae, nulla capitum discriptione, bis correctum exhibet: primum a librario ipso inter scribendum, tum a correctore quodam qui vetustis iisque sinceris formis recentiores saepe substituit: iisdem autem corruptelis atque interpolationibus inquinatum atque reliqui codices qui e codice Laudensi manarunt: unde efficiamus licet vel e Laudensi, qui sine dubio antiquior fuit, eum fluxisse vel ex eodem fonte unde Laudensis ipse.

Non est denique praetermittenda Bruti editio princeps, quae Romae a. 1469 cum libris De oratore – qui quattuor annis ante seorsum typis excussi in lucem editi erant – et Oratore prodiit: cuius editionis maximi pretii perque rarum exemplar Florentiae in Bibliotheca Nationali

1) Ed. Ströbel, *Zu Ciceros Brutus*, *Blätter für das bayer. Gymnasialschulwesen*, 33, 1897, p. 556–561.

(sign. A 2,16) inspeximus, illuc e Bibliotheca Laurentiana, ubi asservabatur, exeunte saeculo XVIII, Angelo M. Bandini doctissimo illius Bibliothecae praefecto frustra repugnante, translatum. adsunt in margine uberrima scholia quae idem Bandini Angelo Politiano perperam tribuit[1]): quae qui scripsit, quaedam etiam in textu correxit. qui potissimum codex ei fons fuerit, vix definiri potest: fuisse videtur aliquis e Florentino profectus, contaminatus autem atque interpolationibus depravatus. passim in apparatu critico littera **R** signatam eam laudavimus.

His adhibitis subsidiis Bruti textum restituere nobis fuit propositum non eum quem Laudensis ille maximi pretii codex iis, qui eum viderunt atque descripserunt, exhibuit permultis depravatum mendis, verum quem e Ciceronis ipsius manibus provenisse veri simile est: ad illudque specimen quam proxime accedere, scriptoris ipsius scribendi generis ratione habita et clausularum rhetoricarum usus, quarum ille observantissimus fuit, enixe studuimus. ideoque primum multis eum purgavimus coniecturis quibus plus aequo priores indulserant editores, easque in apparatum criticum ablegavimus, rectam subtilemque verborum interpretationem saepe ad intellegendum sufficere rati; neque medelam adhibuimus nisi ubi manifesta corruptela eam flagitare videretur, neque ullam unquam nisi quae veritatis maximam praeberet speciem; interdum vero lacunae vel desperationis signa ponere maluimus quam pro Ciceronis verbis dubia atque commenticia exhibere.

Quod ad orthographiam pertinet, veteris eiusque genuinae scripturae vestigia quaecumque e codicibus expiscari potuimus, religiose servavimus, neque tamen praedecessoris nostri exemplum secuti omnia ad veteris consuetudinis normam adaequanda censuimus: Ciceronis enim aetate scripturae perturbationem esse factam compertum habemus, neque ullam certam in rebus orthographicis constantiam ab eius aetatis scriptoribus servatam esse constat. adde quod apud Ciceronem — ut postea apud

1) Cf. Malc.³ p. 334.

Vergilium – iudicium aurium plurimum valuisse ex ipsius[1]) et e Gellii[2]) testimonio constat, atque elegantioris iucundiorisque sonitus maiorem habitam esse rationem quam regulae disciplinaeque a grammaticis institutae. nihil igitur mirum si apud eum non modo clausularum interdum gratia, verum etiam seu inconstantia seu de industria *optimus* atque *optumus* variantur, *cui* et *quoi*, *cum* et *quom*, *saecula* et *saecla*, *comprendo* atque *comprehendo*, *uemens* et *uehemens*; eamque varietatem in ipso codice Laudensi fuisse Gasparinus Barziza, qui eum possedit studioseque custodivit, testatus est[3]). praepositiones autem cum verbis coniunctae semper fere in codicibus potioribus non assimilatae inveniuntur. ne tamen apparatum criticum onerarem, eas nullius momenti codicum variationes aliasque eiusmodi quisquilias orthographicas praetermisi.

Restat ut iis, qui me in hoc opere expediendo adiuverunt, gratum profitear animum: et primum praesidi Cornellianae Universitatis Bibliothecae, qui mihi et taeniam dilucidam misit et omnia quae de codice scire cupiebam liberaliter perscripsit; et praefectis bibliothecarum, ubi Bruti codices servati sunt, Laurentianae et Nationalis Florentiae, Vaticanae, Marcianae, Neapolitanae, qui codices ipsos vel Ticinum commodarunt vel mihi in sua quosque sede inspicienti benevolenter opitulati sunt; item Riccardianae Mutinensis Guelferbytanae, qui locos quosdam in meum usum contulerunt et omnia, quae mihi usui essent, comiter edocuerunt.

---

1) Cf. *or.* 150 *offendent auris quarum est iudicium superbissimum*; 153 *verba saepe contrahuntur non usus causa sed aurium*; 157 *consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor*; 177 *ipsae enim aures vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensionem*; 178 *aspernuntur aures*; *de or.* 3, 150; *part. or.* 15; 72.

2) XIII 21.

3) Cf. Malc.[1] p. 32, 11.

DISPVTATIONES RECENTIORVM TEMPORVM PRAECIPVAE

L. Amundsen, Notes to the Brutus of Cicero, SO *1939, 124—128*

E. Badian, censura editionis nostrae Teubnerianae 1965 et Oxoniensis Wilkins-Douglas 1966, JRS 1967, 223—230

P. Boyancé, Sur Cicéron et l'histoire (Brutus 41—43), REA 1940, 388—392

J. Carcopino, Correction au Brutus 28, 109, RPh 1929, 5—12

—, Rectification au texte du Brutus de Cicéron, BSAF 1928, 232

—, Autour des Gracques, Parisiis 1928, 195, 2

L. Castiglioni, censura editionis Reisianae, Athenaeum 1935. 348—353

H. Fuchs, Nachträge in Ciceros Brutus, Navicula Chiloniensis (Festschrift Jacoby), 1956, 123—143

M. Gelzer, Ciceros Brutus als politische Kundgebung, Ph 1938, 128—131

A. Gudeman, Ciceros Brutus und die antike Buchpublikation, BPhW 1915, 574—576

V. Heraeus, Furius Pilus u. a., RhM 1934, 53—65

W. Kroll, censura editionis Reisianae, Gn 1935, 438—440

L. Laurand, censura editionis Jahn-Kroll (1908), Bulletin critique 29, 1908, 447—449

E. Malcovati, La tradizione del Brutus e il nuovo frammento cremonese, Athenaeum 1958, 30—47

—, Ancora sulla tradizione del Brutus, ibid. 1959, 174—183

—, Per una nuova edizione del Brutus, ibid. 1960, 328—340

—, Sulle ultime edizioni del Brutus, ibid. 1968, 122—130

F. Münzer, Atticus als Geschichtsschreiber, Hermes 40, 1905, 50—100

E. Norden, Ein Zeugnis Ciceros über seinen Bildungsgang im Brutus, SPAW 1913, I, 2—6

R. Philippson, censura editionis Reisianae, PhW 1936, 1340—1343

E. A. Robinson, The date of Cicero's Brutus, HSPh 1951, 137—146

R. Sabbadini, Dubbi sul Brutus, RFIC 1901, 259—261

—, Storia e critica di testi latini, Catinae 1914, 111—145

—, Due innesti nel Brutus di Cicerone, Miscellanea Stampini, Augustae Taurinorum 1921, 73—75

R. Sidow, Kritische Beiträge zu Cicero's rhetorischen Schriften, RhM 1932, 240—241

H. Simchen, Heilung zweier Stellen in Ciceros Brutus, WS 1953, 167—168

Th. Stangl, Cicerofund Charles L. Durhams, BPhW 1913, 829 u. ad 832; 860–864

J. Stroux, Handschriftliche Studien zu Cic. De oratore. Eine Rekonstruktion der Hs. von Lodi, Lipsiae 1921

EDITIONES RECENTIORVM TEMPORVM PRAECIPVAE

Fr. Ellendt, Regimonti Pruss. 1884 (praemittitur brevis eloquentiae Romanae usque ad Caesarum aetatem historia)

Th. Stangl, Lipsiae 1886

P. Ercole, Augustae Taurinorum 1891 (cum commentario)

A. S. Wilkins, Oxonii 1903, saepe postea, novissime a. 1957 lithographice impressa (cum Oratore, De optimo gen. or., Part. or., Top.)

J. Martha, Parisiis 1907[2] (cum commentario)

J. Martha, Parisiis 1931[2] (cum Gallica translatione)

K. W. Piderit-W. Friedrich, Lipsiae 1889[3] (cum commentario)

O. Jahn-W. Kroll, Berolini 1908[5] (cum commentario)

F. Galli, Mediolani 1932 (cum commentario)

P. Reis, Lipsiae 1934

K. Barwick, Heidelbergae 1949

G. L. Hendrickson, Londini 1952 (cum Anglica translatione; accedit Orator curante H. M. Hubbell)

O. Jahn-W. Kroll-B. Kytzler, Berolini 1962 (cum commentario)

A. E. Douglas, Oxonii 1966, qui textum editionis Wilkinsianae refert cum praefatione, commentario, appendicibus, indicibus.

SIGLA

F = codex Florentinus Magliabechianus I 1, 14, olim Monasterii Florentini S. Marci

U = codex Bibliothecae Universitatis Cornellianae in Eboracensi Nova Civitate, e Iohannis Lamolae codice descriptus

B = codex Ottobonianus Lat. 1592 a Flavio Blondo scriptus

B^v = idem e vetere codice Laudensi a Blondo correctus

O = codex Ottobonianus Lat. 2057, qui Mediolanensis Bossiorum familiae fuit

O^v = idem e codice Laudensi a Viglevio de Ardiciis correctus

G = codex Neapolitanus IV A 44, qui Guiniforti Barzizae fuit

V = codex Venetus Marcianus, olim Nannianus, 3859, in usum Leonis Baptistae Alberti scriptus

π = codex Laurentianus Lagomarsinianus 50, 31 a Poggio Bracciolini scriptus

λ = codex Laurentianus Lagomarsinianus 50, 18, in usum Cosmae de Medicis scriptus

γ = codex Laurentianus Lagomarsinianus 50, 19, in usum eiusdem Cosmae de Medicis scriptus

ϱ = codex Laurentianus Lagomarsinianus 50, 22

L = consensus codicum, qui a Laudensi originem duxerunt, omnium vel reliquorum

C = fragmentum Cremonense §§ 218–227, 265–274 complectens

R = editio princeps, Romae 1469

Cum e Cilicia decedens Rhodum venissem et eo mihi de 1
Q. Hortensi morte esset adlatum, opinione omnium maio-
rem animo cepi dolorem. nam et amico amisso cum con-
suetudine iucunda tum multorum officiorum coniunc-
5 tione me privatum videbam et interitu talis auguris di-
gnitatem nostri conlegi deminutam dolebam; qua in cogita-
tione et cooptatum me ab eo in conlegium recordabar, in
quo iuratus iudicium dignitatis meae fecerat, et inaugura-
tum ab eodem; ex quo augurum institutis in parentis
10 eum loco colere debebam. augebat etiam molestiam, quod 2
magna sapientium civium bonorumque penuria vir egre-
gius coniunctissimusque mecum consiliorum omnium
societate alienissimo rei publicae tempore exstinctus et
auctoritatis et prudentiae suae triste nobis desiderium reli-
15 querat; dolebamque quod non, ut plerique putabant, ad-
versarium aut obtrectatorem laudum mearum sed socium
potius et consortem gloriosi laboris amiseram. etenim si in 3
leviorum artium studio memoriae proditum est poetas no-
bilis poetarum aequalium morte doluisse, quo tandem ani-
20 mo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat glorio-
sius quam omnino adversarium non habere? cum praesertim
non modo numquam sit aut illius a me cursus impeditus
aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adiutus
et communicando et monendo et favendo. sed quoniam 4
25 perpetua quadam felicitate usus ille cessit e vita suo
magis quam suorum civium tempore et tum occidit, cum
lugere facilius rem publicam posset, si viveret, quam

18 proditum est: *vita Eurip. 2*

M. TVLLI. CICERONIS. BRVTVS. INCIP. LEGE FELIC. *inscr.* **FU**, M. TVLLIJ. CICERONIS. BRVTVS *in primo folio* **G** || **2** adlatum **FU**: allatum || **6** conlegi **FU**: collegi | dolebam **FUBO^vG**: uidebam **O**[1] || **7** conlegium **FU**: collegium *(talia posthac non notavimus)* || **8** et mihi auguratum **B**[1], *corr. in marg.* **B**[v], *in textu* **B**[2] || **10** augebam **L**, *corr.* **G**[2] || **11** ⟨in⟩ magna *Fuchs* || **17** gloriosi **FUBO^vG**: generosi **O**[1]

iuvare, vixitque tam diu quam licuit in civitate bene
beateque vivere, nostro incommodo detrimentoque, si est
ita necesse, doleamus, illius vero mortis opportunitatem
benevolentia potius quam misericordia prosequamur, ut,
quotienscumque de clarissumo et beatissumo viro cogite- 5
mus, illum potius quam nosmet ipsos diligere videamur.
5 nam si id dolemus, quod eo iam frui nobis non licet,
nostrum est id malum; quod modice feramus, ne id non
ad amicitiam sed ad domesticam utilitatem referre videa-
mur: sin tamquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit 10
angimur, summam eius felicitatem non satis grato animo
interpretamur.

2
6 Etenim si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desi-
deraret una cum reliquis bonis et fortibus civibus, hunc
autem aut praeter ceteros aut cum paucis sustineret 15
dolorem, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi
theatrum illius ingeni, voce erudita et Romanis Graecis-
7 que auribus digna spoliatum atque orbatum videret. equi-
dem angor animo non consili, non ingeni, non auctoritatis
armis egere rem publicam, quae didiceram tractare qui- 20
busque me adsuefeceram quaeque erant propria cum
praestantis in re publica viri tum bene moratae et bene
constitutae civitatis. quod si fuit in re publica tempus
ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum
civium boni civis auctoritas et oratio, tum profecto fuit, 25
cum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum
8 aut timore. ita nobismet ipsis accidit ut, quamquam
essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus
quod, quo tempore aetas nostra perfuncta rebus amplissi-
mis tamquam in portum confugere deberet non inertiae 30
neque desidiae, sed oti moderati atque honesti, cumque
ipsa oratio iam nostra canesceret haberetque suam quan-

32 canesceret: *Quint. 11, 1, 31*

5 clarissumo FO^v: clarissimo | beatissumo FO^v: beatissimo ||
11 angimur B^{1}O^{1}G: angitur F *et in marg.* B^{v}O^v, An igitur U ||
15 autem aut *Piderit*: autem et L, aut *Lambinus* || 21 cum FUB
O^{v}G: tum O^1 (*item infra, § 10*) || 26 terrore L, *corr. Pisanus* ||
27 ipsis *om.* B

dam maturitatem et quasi senectutem, tum arma sunt
ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose,
quem ad modum salutariter uterentur non reperiebant.
itaque ei mihi videntur fortunate beateque vixisse cum 9
5 in ceteris civitatibus tum maxume in nostra, quibus cum
auctoritate rerumque gestarum gloria tum etiam sapien-
tiae laude perfrui licuit. quorum memoria et recordatio
in maxumis nostris gravissimisque curis iucunda sane
fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus.

10 Nam cum inambularem in xysto et essem otiosus domi, 3 10
M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio vene-
rat, homines cum inter se coniuncti tum mihi ita cari
itaque iucundi, ut eorum aspectu omnis quae me ange-
bat de re publica cura consederit. quos postquam salutavi:
15 quid vos, inquam, Brute et Attice? numquid tandem
novi?

Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire
velis aut ego pro certo dicere audeam.

Tum Atticus: eo, inquit, ad te animo venimus, ut de 11
20 re publica esset silentium et aliquid audiremus potius
ex te, quam te adficeremus ulla molestia.

Vos vero, inquam, Attice, et praesentem me cura leva-
tis et absenti magna solacia dedistis. nam vestris primum
litteris recreatus me ad pristina studia revocavi.

25 Tum ille: legi, inquit, perlubenter epistulam, quam ad
te Brutus misit ex Asia, qua mihi visus est et monere te
prudenter et consolari amicissume.

Recte, inquam, est visus: nam me istis scito litteris ex 12
diuturna perturbatione totius valetudinis tamquam ad
30 aspiciendam lucem esse revocatum. atque ut post Can-
nensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam

3 salutariter: *Char. 282, 28 B.* || 25 epistulam: *cf. § 330*

4 ei *codd. omnes* (*item supra,* eis): *signo s. s. et in marg. iterum s.* **B** *monet ita in vet. cod. scriptum fuisse* || 5 maxume **FB**^{v}: maxime || 8 maxumis **FUB**^{2}**O**: maximis **B**^{1}**G** || 11 venit *Fleckeisen* || 12 cum **FUBO**^{v}**G**: tum **O**^{1} || 13 itaque] atque **O** || 15 numquid *γ π*: nunc quid || 22 praesentem **FU**: praesente **BOG** || 27 amicissume **FB**^{v}**O**: amicissime

proelio populus se Romanus erexit posteaque prosperae res deinceps multae consecutae sunt, sic post rerum nostrarum et communium gravissumos casus nihil ante epistulam Bruti mihi accidit, quod vellem aut quod aliqua ex parte sollicitudines adlevaret meas. 5

13 Tum Brutus: volui id quidem efficere certe et capio magnum fructum, si quidem quod volui tanta in re consecutus sum. sed scire cupio, quae te Attici litterae delectaverint.

Istae vero, inquam, Brute, non modo delectationem 10 mihi, sed etiam, ut spero, salutem adtulerunt.

Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam praeclarum litterarum fuit?

An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio aut ad hoc tempus aptior quam illius libri, quo me hic 15 adfatus quasi iacentem excitavit?

14 Tum ille: nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter et, ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est?

Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti 20 fuisse.

4 Tum Atticus: optatissimum mihi quidem est quod dicis; sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum aut tanto usui posset esse?

15 Ille vero et nova, inquam, mihi quidem multa et eam 25 utilitatem quam requirebam, ut explicatis ordinibus temporum uno in conspectu omnia viderem. quae cum studiose tractare coepissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit admonuitque, Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum teque remunerandum si 30

15 libri: *cf. or. 120*

3 grauissumos **FB**[V]: grauissimos || 17 dicis *π*: dices || 18 rerum ⟨Romanarum⟩ *Bake*, rerum ⟨nostrarum⟩ *Jahn* || 22 optatissimum mihi quidem **FUG**: optatissimum quidem mihi **O**, mi[c]hi qui[b]dem optati[a]ssimum **B** (*litt. s. s. m. 1*) || 24 esse posset **O** || 29 admonuitque *γπϱ*: admonuit **U**, ammonuitque

non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesio-
dium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere
iubet qua acceperis aut etiam cumulatiore, si possis. ego 16
autem voluntatem tibi profecto emetiar, sed rem ipsam
5 nondum posse videor; idque ut ignoscas, a te peto. nec
enim ex novis, ut agricolae solent, fructibus est unde tibi
reddam quod accepi – sic omnis fetus repressus exustus-
que flos siti veteris ubertatis exaruit –, nec ex conditis,
qui iacent in tenebris et ad quos omnis nobis aditus, qui
10 paene solis patuit, obstructus est. seremus igitur aliquid
tamquam in inculto et derelicto solo; quod ita diligenter
colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem
tui muneris: modo idem noster animus efficere possit
quod ager, qui quom multos annos quievit, uberiores
15 efferre fruges solet.

Tum ille: ego vero et exspectabo ea quae polliceris, 17
nec exigam nisi tuo commodo et erunt mihi pergrata, si
solveris.

Mihi quoque, inquit Brutus, [et] exspectanda sunt ea
20 quae Attico polliceris, etsi fortasse ego a te huius volun-
tarius procurator petam, quod ipse, cui debes, incommodo
exacturum negat.

At vero, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, nisi 5 18
prius a te cavero amplius eo nomine neminem, cuius
25 petitio sit, petiturum.

Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem
ausim. nam hunc, qui negat, video flagitatorem non illum
quidem tibi molestum, sed adsiduum tamen et acrem fore.

Tum Pomponius: ego vero, inquit, Brutum nihil men-
30 tiri puto. videor enim iam te ausurus esse appellare,

1 *Hes. op. 349 s., Cic. off. 1, 48, Att. 13, 12, 3*

3 quo $\mathbf{B}^{V}$, quae *A. Eberhard Reis* || 7 repressus ⟨est⟩ *Bake, frustra* || 14 quom π^{2} (*videlicet ex* quam: *cf. Malc.*[1] *46; Malc.*[2] *178, 12*): quam **F U** $\mathbf{B}^{V}$ **O** $\lambda\gamma\pi^{1}$ Q, sepe $\mathbf{B}^{1}$ **G** || 19 et *del. Lambinus*: ⟨pergrata⟩ et exspectanda *Reis* || 21 tuo *post* incommodo *add. Corradi, post* negat *Ammon Reis* (*sed ita clausula minus apta evadit, cf. Laurand Etudes II 229*) || 26 quidem *om.* $\mathbf{O}^{1}$, *add.* $\mathbf{O}^{2}$ || 27 ausim $\mathbf{G}^{2}$**V**: ausum $\mathbf{G}^{1}$, ausus sim **F U B O**

quoniam longo intervallo modo primum animadverti
19 paulo te hilariorem. itaque quoniam hic quod mihi debere-
tur se exacturum professus est, quod huic debes, ego a te
peto.

Quidnam id? inquam. 5

Ut scribas, inquit, aliquid; iam pridem enim con-
ticuerunt tuae litterae. nam ut illos de re publica libros
edidisti, nihil a te sane postea accepimus: eisque nosmet
ipsi ad rerum nostrarum memoriam comprehendendam
impulsi atque incensi sumus. sed illa, cum poteris; atque 10
20 ut possis, rogo. nunc vero, inquit, si es animo vacuo,
expone nobis quod quaerimus.

Quidnam est id? inquam.

Quod mihi nuper in Tusculano inchoavisti de oratoribus:
quando esse coepissent, qui etiam et quales fuissent. 15
quem ego sermonem cum ad Brutum tuum vel nostrum
potius detulissem, magnopere hic audire se velle dixit.
itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuum.
quare, si tibi est commodum, ede illa quae coeperas et
Bruto et mihi. 20

21 Ego vero, inquam, si potuero, faciam vobis satis.

Poteris, inquit: relaxa modo paulum animum aut sane,
si potes, libera.

Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo,
quod erat a me mentio facta causam Deiotari fidelissimi 25
atque optumi regis ornatissume et copiosissume a Bruto
me audisse defensam.

6 Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem
teque Bruti dolentem vicem quasi deflevisse iudiciorum
vastitatem et fori. 30

22 Feci, inquam, istuc quidem et saepe facio. nam mihi,
Brute, in te intuenti crebro in mentem venit vereri,

9 rerum nostrarum *Lambinus*: rerum naturalium **L**, veterum annalium *Pisanus Stangl Martha*, rerum et magistratuum *coll. Corn. Nep. 25, 18, 1 Reis*, rerum Romanarum *coll. § 44 Philippson*, veterum rerum nostrarum *vulg.* || **22** plane *Wetzel* || **26** optumi **FB^{V}O**: optimi | ornatissume et copiosissume **F**: ornatissime et copiosissime || **28** tractum **FUBO^{V}**: tractatum **O^{1}G** || **29** quasi *secl. Stangl*, graviter *A. Eberhard*

ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua et natura admirabilis et exquisita doctrina et singularis industria. cum enim in maxumis causis versatus esses et cum tibi aetas nostra iam cederet fascisque submitteret, 5 subito in civitate cum alia ceciderunt tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit.

Tum ille: ceterarum rerum causa, inquit, istuc et do- 23 leo et dolendum puto; dicendi autem me non tam fructus et gloria quam studium ipsum exercitatioque delectat: 10 quod mihi nulla res eripiet te praesertim tam studiosum et * * *. dicere enim bene nemo potest nisi qui prudenter intellegit; quare qui eloquentiae verae dat operam, dat prudentiae, qua ne maxumis quidem in bellis aequo animo carere quisquam potest.

15 Praeclare, inquam, Brute, dicis eoque magis ista di- 24 cendi laude delector, quod cetera, quae sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis qui se non aut posse adipisci aut adeptum putet; eloquentem neminem video factum esse victoria. sed quo facilius 20 sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus.

Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus.

Hic ego: laudare igitur eloquentiam et quanta vis sit 25 eius expromere quantamque eis, qui sint eam consecuti, 25 dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco neque necessarium. hoc vero sine ulla dubitatione con-

1 ecquodnam **U**: ecquodnam **O**, et quodnam **F**, quodnam **BG** || **6** obmutuit **FU**: ommutuit || **10** res] vis *Müller* | studiosum. Et **L** (at studioso **O**[2], *signo super* studiosum *imposito testatur* **B** *hanc Laudensis cod. lectionem fuisse*): studioso mei *Orelli*, studioso et diligenti dicendi magistro *Piderit*, studioso et diserto *Prohasel*, studiosum et ⟨exercitatum intuenti⟩ *Reis e coniect. Friedrichi* (exercitatum audienti) *et Krolli* (optumarum artium cupidum intuenti), studiosum et ⟨doctum et exercitatum intuenti⟩ *vel* ⟨prudentem intuenti⟩ *Amundsen* || **12** uerę **BG**: uere || **13** maxumis **FUO**: maximis || **17** pulcherrima **B**, pulcherrime (a *superscr.*) **G**: pulcherrime *rell.*, *quod malebat Philippson* || **19** quod **F** || **23** laudari **L**, *corr. vulg.* || **24** his **L**, *corr. vulg.* | sunt **B** || **26** confirmauerim **BO**[1]**G**: conferam ueri **FUO**[v]

nrmaverim, sive illa arte pariatur aliqua sive exercitatione quadam sive natura, rem unam esse omnium difficillumam. quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum una quaeque est ars ipsa magna per sese. quare quinque artium ˋconcursus maxumarum quantam vim 5
7
26 quantamque difficultatem habeat existimari potest. testis est Graecia, quae cum eloquentiae studio sit incensa iamdiuque excellat in ea praestetque ceteris, tamen omnis artes vetustiores habet et multo ante non inventas solum, sed etiam perfectas, quam haec est a Graecis elaborata 10 dicendi vis atque copia. in quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, et quasi lucent Athenae tuae, qua in urbe primum se orator extulit primumque etiam monu-
27 mentis et litteris oratio est coepta mandari. tamen ante Periclem, cuius scripta quaedam feruntur, et Thucy- 15 didem, qui non nascentibus Athenis sed iam adultis fuerunt, littera nulla est, quae quidem ornatum aliquem habeat et oratoris esse videatur. quamquam opinio est et eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum et paulo seniorem etiam Solonem posteaque Clisthenem 20
28 multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. post hanc aetatem aliquot annis, ut ex Attici monumentis potest perspici, Themistocles fuit, quem constat cum prudentia tum etiam eloquentia praestitisse; post Pericles, qui cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude claris- 25 sumus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse.
29 huic aetati suppares Alcibiades Critias Theramenes; quibus temporibus quod dicendi genus viguerit ex

17 ornatum: *Quint. 3, 1, 12*

1 illa **UO**[1] *et in ras.* **G**[2]: ulla **FB**, al ulla *in marg.* **O**[2] ‖ 2 unam *om.* **B** | difficillumam **F**: difficillimam ‖ 4 quarum *Kayser* ‖ 5 maxumarum **FOA**[2]: maximarum (*talia posthac non adscripsimus*) ‖ 6 habeat *corr. ex* habeant **G**: habeant **FUBO** | existimare **F** ‖ 8 excellet — praestatque **FUO** ‖ 10 a Graecis *secl. H. Meyer Stangl Martha*, ab eis *coll. or. 83 coni. Piderit* ‖ 13 monimentis **L** ‖ 22 Atticis *Lambinus et plerique edd., at cf. Münzer Hermes 40, 1905, 80 s.* | monimentis **G** ‖ 28 critas **L**, *corr. vulg.*

Thucydidi scriptis, qui ipse tum fuit, intellegi maxume
potest. grandes erant verbis, crebri sententiis, compres-
sione rerum breves et ob eam ipsam causam interdum 8
subobscuri. sed ut intellectum est quantam vim haberet 30
5 accurata et facta quodam modo oratio, tum etiam ma-
gistri dicendi multi subito exstiterunt. tum Leontinus
Gorgias, Thrasymachus Calchedonius, Protagoras Ab-
derites, Prodicus Ceius, Hippias Eleius in honore magno
fuit; aliique multi temporibus eisdem docere se profite-
10 bantur adrogantibus sane verbis, quemadmodum causa
inferior — ita enim loquebantur — dicendo fieri superior
posset. his opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam 31
disputandi refellere eorum instituta solebat * verbis.
huius ex uberrumis sermonibus exstiterunt doctissumi
15 viri; primumque tum philosophia non illa de natura, quae
fuerat antiquior, sed haec, in qua de bonis rebus et malis
deque hominum vita et moribus disputatur, inventa dici-
tur. quod quoniam genus ab hoc quod proposuimus ab-
horret, philosophos aliud in tempus reiciamus; ad ora-
20 tores, a quibus digressi sumus, revertamur. exstitit igi- 32
tur iam senibus illis quos paulo ante diximus Isocrates,
cuius domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam pa-
tuit atque officina dicendi; magnus orator et perfectus
magister, quamquam forensi luce caruit intraque parietes
25 aluit eam gloriam, quam nemo meo quidem iudicio est

4 *§§ 30ss. excerpsit Quint. 3, 1, 8 ss.* || **11** *cf. Aristot. rhet. 2, 24, 1402 a, 24, Aristoph. nub. 112 s.* || **20** exstitit — *p. 10,* **10** fiebat *Rufin. GL 6, 572, 6 (= RhLM 580, 9)*

2 crebris **L**, *corr.* **F**[2]**B**[2] || **6** multi **FUBO**[v]**G**: multo **O**[1] | tum *del. Jahn* || **7** Abderites **F**[2] *Quint.*: Abderitas **F**[1]**UBG**, Abderita **O** || **8** Prodicus **F**: Prodigus | Cius — Elius *Fleckeisen, edd. plerique* || **9** fueri (it) **B**, *fortasse scripturus* fuerunt || **13** *lacunam signavimus: pro* verbis *coni.* acerbius *Madvig,* urbanissime *Orelli,* urbanius (*quod optimam efficit clausulam*) *Vitelli,* versute *Sidow*; *ante* verbis *suppl.* verissumis *Philippson,* usitatis *vel* solitis *Simchen Wien. St. 1953, 167,* sagacibus *Reis*; verbis ⟨suis⟩ *Ammon,* [verbis] *Haupt (quod clausulam heroicam efficit!)* || **25** quidem meo **B**, quidem *om. Rufin.*

postea consecutus. is et ipse scripsit multa praeclare et
docuit alios; et cum cetera melius quam superiores, tum
primus intellexit etiam in soluta oratione, dum versum
effugeres, modum tamen et numerum quendam oportere
33 servari. ante hunc enim verborum quasi structura et 5
quaedam ad numerum conclusio nulla erat; aut, si quan-
do erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesi-
tam — quae forsitan laus sit —; verum tamen natura ma-
gis tum casuque nonnunquam, ⟨quam⟩ aut ratione
34 aliqua aut ulla observatione fiebat. ipsa enim natura cir- 10
cumscriptione quadam verborum comprehendit conclu-
ditque sententiam, quae cum aptis constricta verbis est,
cadit etiam plerumque numerose. nam et aures ipsae
quid plenum, quid inane sit iudicant et spiritu quasi
necessitate aliqua verborum comprensio terminatur; in 15
9
35 quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. tum
fuit Lysias ipse quidem in causis forensibus non versa-
tus, sed egregie subtilis scriptor atque elegans, quem iam
prope audeas oratorem perfectum dicere. nam plane qui-
dem perfectum et quoi nihil admodum desit Demosthenem 20
facile dixeris. nihil acute inveniri potuit in eis causis quas
scripsit, nihil, ut ita dicam, subdole, nihil versute, quod
ille non viderit; nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil
enucleate, quo fieri possit aliquid limatius; nihil contra
grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum 25
gravitate vel sententiarum, quo quicquam esset elatius.
36 huic Hyperides proxumus et Aeschines fuit et Lycurgus
et Dinarchus et is, cuius nulla exstant scripta, Demades

3 *Isocr. 9, 10, cf. or. 174 et Aristot. rhet. 3, 8, 1408 b, 21* || **14** *cf. Quint. 9, 4, 125* || **25** nihil ornatum — **26** elatius *Char. 259, 2 s. B.*

3 uersum **BG** (*hic corr. ut videtur ex* uorsum): uorsum **FUO** || **4** effugeret **G**^{2} *Rufin.* || **9** nonnunquam aut **L** *et Rufin. cod. Tegerns.*: *suppl.* **R**, *Halm apud Rufin.*: nonnunquam haud *Rufin. codd. ABς Barwick*, non umquam aut *Peter Martha*, nonne quam aut *et tum* fiebat? *Reis* || **10** aut ulla *Rufin.*: aut **L** || **11** verborum *secl. Schütz* || **12** constricta **FO**: circumscripta **BG**, constructa **U** || **15** comprensio **F**: comprehensio || **17** uersatur **O**^{V} || **20** quoi *π*: quo **FUO**, in quo **B**, cui quo **G**^{1}, al. in quo *in marg.* **G**^{2}, cui *vulg.* || **21** eis **FUB**^{2}**OG**: his **B**^{1} || **24** enucleate] *de huius verbi vi cf. W. Stegemann Gl 20, 1932, p. 183–186* || **26** esset **L** *Char.*: exstet *Stangl*, sit *Ellendt*, *frustra*

aliique plures. haec enim aetas effudit hanc copiam; et, ut opinio mea fert, sucus ille et sanguis incorruptus usque ad hanc aetatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis 37
5 senibus adulescens eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus quam palaestra. itaque delectabat magis Atheniensis quam inflammabat. processerat enim in solem et pulverem non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti doctissumi hominis
10 umbraculis. hic primus inflexit orationem et eam mollem 38 teneramque reddidit et suavis, sicut fuit, videri maluit quam gravis, sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret; [et] tantum ut memoriam concinnitatis suae, non, quemadmodum de Pericle scripsit
15 Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus.

10 39 Videsne igitur vel in ea ipsa urbe, in qua et nata et alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? si quidem ante Solonis aetatem et Pisistrati de nullo ut di-
20 serto memoriae proditum est. at hi quidem, ut populi Romani aetas est, senes, ut Atheniensium saecla numerantur, adulescentes debent videri. nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenae iam erant, quam est Roma ad hodiernum diem. nec tamen
25 dubito quin habuerit vim magnam semper oratio. neque 40 enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Ulixi tribuisset Homerus et Nestori, quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem, nisi iam tum esset honos eloquentiae; neque ipse poeta hic tam [idem] orna-

4 Phalereus: *cf. or. 91* || 9 sed ut – umbraculis *Macrob. sat. 6, 4, 8* || 15 Eupolis: *δῆμ. CAF 1, 281 K., cf. Plin. ep. 1, 20, 2s.* || 17 *cf. Tusc. 1, 3* || 27 Homerus: *Il. 1, 247ss., 3, 221ss.; cf. Quint. 12, 10, 64s.*

1 complures *Lambinus* || 3 quo *Reis* || 6 palaestrae *Lambinus* || 13 et *secl. Manutius* || 17 vel *Heusinger, cf. Malc.*[4] *125*: ut L, Brute *Martha Reis Hendrickson* || 21 s(a)ecla L, *quod clausula commendatur*: saecula *edd. fere omnes* || 29 eloquentiae (*corr. m. 1*) G: eloquentia | iam (*pro* tam) idem *Martha Reis* | idem *secl. Koch*: interdum *maluit Stangl*, identidem *Baehrens*

tus in dicendo ac plane orator fuisset. cuius etsi incerta
sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum; si
quidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est
41 disciplina Lacedaemoniorum astricta legibus. sed studium
eius generis maiorque vis agnoscitur in Pisistrato. deni- 5
que hunc proximo saeculo Themistocles insecutus est, ut
apud nos, perantiquus, ut apud Athenienses, non ita sane
vetus. fuit enim regnante iam Graecia, nostra autem civi-
tate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum
Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exsul inter- 10
fuit, eodem fere tempore quo Persarum bellum fuit, simi-
42 lisque fortuna clarorum virorum; si quidem uterque, cum
civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria se ad
hostes contulit conatumque iracundiae suae morte seda-
vit. nam etsi aliter apud te est, Attice, de Coriolano, con- 15
cede tamen ut huic generi mortis potius adsentiar.

11 At ille ridens: tuo vero, inquit, arbitratu; quoniam
quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut
aliquid dicere possint argutius. ut enim tu nunc de Corio-
lano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. 20
43 nam quem Thucydides, qui et Atheniensis erat et summo
loco natus summusque vir et paulo aetate posterior, tan-
tum ⟨morbo⟩ mortuum scripsit et in Attica clam huma-
tum, addidit fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse
mortem: hunc isti aiunt, cum taurum immolavisset, ex- 25
cepisse sanguinem patera et eo poto mortuum concidisse.
hanc enim mortem rhetorice et tragice ornare potuerunt;
illa mors volgaris nullam praebebat materiem ad orna-
tum. quare quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse The-
mistocli paria et Coriolano, pateram quoque a me sumas 30

23 scripsit: *Thuc. 1, 138* || **25** aiunt: *cf. Aristoph. eq. 83s. et Schol. Bob. Sest. 141*

3 superiorem *del. Jahn, at cf. Badian 226* || **6** sacculo **O**[1], seculo **O**[v] *qui add.*: male interpretatus est ueterem codicem || **15** apud te est **FUB**[2]**OG**: est apud te **B**[1] || **23** morbo *add. Teuffel ex Thucydide* (*νοσήσας τελευτᾷ*), *valde probabiliter*, aegrotantem *Simon Reis* || **24** addidit] tradidit **B**, addidit⟨que⟩ *Kayser* || **28** materiem **UBOG**: materiam **F** | ornandum *Lambinus* || **29** Themistocli *γ*: in Themistocle *π*, Themistocle *rell.*

licet, praebebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit plane
alter Themistocles.

Sit sane, inquam, ut lubet, de isto; et ego cautius post- **44**
hac historiam attingam te audiente, quem rerum Roma-
5 narum auctorem laudare possum religiosissumum. sed
tum fere Pericles Xanthippi filius, de quo ante dixi, pri-
mus adhibuit doctrinam; quae quamquam tum nulla erat
dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus exercita-
tionem mentis a reconditis abstrusisque rebus ad causas
10 forensis popularisque facile traduxerat. huius suavitate
maxume hilaratae Athenae sunt, huius ubertatem et
copiam admiratae eiusdem vim dicendi terroremque
timuerunt. haec igitur aetas prima Athenis oratorem **12** **45**
prope perfectum tulit. nec enim in constituentibus rem
15 publicam nec in bella gerentibus nec in impeditis ac re-
gum dominatione devinctis nasci cupiditas dicendi solet.
pacis est comes otique socia et iam bene constitutae civi-
tatis quasi alumna quaedam eloquentia. itaque, ait Ari- **46**
stoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis res privatae longo
20 intervallo iudiciis repeterentur, tum primum, quod esset
acuta illa gens et controversiae nata, artem et praecepta
Siculos Coracem et Tisiam conscripsisse — nam antea
neminem solitum via nec arte, sed accurate tamen et
descripte plerosque dicere —; scriptasque fuisse et para-
25 tas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae
nunc communes appellantur loci. quod idem fecisse Gor- **47**

6 ante: *§§ 27, 28, 38* || **18** Aristoteles: *τεχ. συναγ. fr. 137, cf. Quint. 3, 1, 8—13*

10 perduxerat **B** || **15** nec in **FO**^{2}: nec **UBO**^{1}**G** | nec in **FOG**: nec **UB** || **17** et iam **F**^{2}: etiam || **19** Sicilia *corr. ex* Siciliam **G**: Siciliam || **21** controversiae nata *nos*: controuersia nata (*corr. ex* natura) **G**, controuersia natura *rell.* (*signum, quod cryphiam Isidorus etym. 1, 21, 10 appellat, super* controuersia *et in marg. add.* **F**); controversiae nara *Parker (Hermath. 13, 248) Reis*, controversiae cupida natura *Harnecker*, controversa in ea iura *Madvig Stangl*, controversiae nara natura *Simchen*, controversa natura *Hendrickson, cruce notav. Ercole Martha Wilkins* || **24** descripte *Schmitz*: descripto (de scripto **G**) **L**, discripte *A. Eberhard coll. rhet. 1, 49* || **25** quae **L** (*etiam* **H**!): qui *A. Eberhard Wilkins Reis*

giam, cum singularum rerum laudes vituperationesque conscripsisset, quod iudicaret hoc oratoris esse maxume proprium, rem augere posse laudando vituperandoque rursus adfligere; huic Antiphontem Rhamnusium similia quaedam habuisse conscripta; quo neminem umquam 5 melius ullam oravisse capitis causam, cum se ipse defende-
48 ret se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides. nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi; deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere aliis coepisse, 10 artem removisse. similiter Isocraten primo artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in iudiciis uterentur; sed cum ex eo, quia quasi committeret contra legem 'quo quis iudicio circumveniretur', saepe ipse in iudicium vocaretur, orationes aliis destitisse 15 scribere totumque se ad artes componendas transtulisse.
18
49 et Graeciae quidem oratorum partus atque fontis vides, ad nostrorum annalium rationem veteres, ad ipsorum sane recentes. nam ante quam delectata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia 20 et in domesticis et in bellicis rebus effecerat. hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium
50 Athenarum. quis enim aut Argivum oratorem aut Corinthium aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda docto homine suspicari lubet. Lace- 25

7 Thucydides: *8, 68*

4 antiphontem **BO**[1]: antiphoontem **FUO**[v]**G** || **7** se audiente *secl. Campe, edd. fere omnes ut ineptum additamentum historiae fidei repugnans, nam eo tempore Thucydidem exsulasse constat; sed potuit falli Cicero* || **11** isocraten **F** *in marg., veteris codicis hanc lectionem fuisse expresse testatus*: socratem (n suprascr.) **F** *in textu*, Isocratem **BO**, socratem **UG** || **12** ⟨non⟩ negavisse *Fuchs* || **14** quo] ne *Reis, e Cluent. § 151*, a quo *Jahn Stangl* || **16** *post* transtulisse *novum versum incipit* **B** *haec monens:* In ueteri continuat testus ubique sine capitulo uel testiculo. Verum unde hec ĉ. tu mi Guar. intellegis || **17** ortus atque fontes *Jahn*, partus atque fetus *Ernesti (coll. § 182) Stangl* || **25** ⟨ut⟩ docto *Fuchs* | lubet **BG**: licet (b suprascr.) **F**, libet **UO**

daemonium vero usque ad hoc tempus audivi fuisse nemi-
nem. Menelaum ipsum dulcem illum quidem tradit Home-
rus, sed pauca dicentem. brevitas autem laus est inter-
dum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem
5 non habet. at vero extra Graeciam magna dicendi studia 51
fuerunt maxumique huic laudi habiti honores illustre ora-
torum nomen reddiderunt. nam ut semel e Piraeo elo-
quentia evecta est, omnis peragravit insulas atque ita
peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret mori-
10 bus omnemque illam salubritatem Atticae dictionis et
quasi sanitatem perderet ac loqui paene dedisceret. hinc
Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate
nec copia, sed parum pressi et nimis redundantes; Rhodii
saniores et Atticorum similiores. sed de Graecis hactenus; 52
15 et enim haec ipsa forsitan fuerint non necessaria.

Tum Brutus: ista vero, inquit, quam necessaria fuerint
non facile dixerim; iucunda certe mihi fuerunt neque
solum non longa, sed etiam breviora quam vellem.

Optime, inquam, sed veniamus ad nostros, de quibus
20 difficile est plus intellegere quam quantum ex monumen-
tis suspicari licet. quis enim putet aut celeritatem ingeni 14 53
L. Bruto illi nobilitatis vestrae principi defuisse? qui de
matre savianda ex oraculo Apollinis tam acute argute-
que coniecerit; qui summam prudentiam simulatione
25 stultitiae texerit; qui potentissimum regem clarissumi
regis filium expulerit civitatemque perpetuo dominatu
liberatam magistratibus annuis legibus iudiciisque devin-
xerit; qui collegae suo imperium abrogaverit, ut e civitate
regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non
30 potuisset, nisi esset oratione persuasum. videmus item 54
paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam

2 Homerus: *Il. 3, 213, cf. Quint. 12, 10, 64*

9 oblineret *vulg.*: obtineret **O**, optineret *rell.* || **11** descisseret **B**^{1}, *corr.* **B**^{2} || **15** fuerint **F U O**: fuerunt || **21** aut *secl. Piderit Fuchs, sed* ἀνακολούθως *pos. videtur, ut or. 229* || **22** qui **G**^{2}, *item* **F**, *ut videtur, corr. ex* quae: quem **B O**^{1} **G**^{1}, quo **O**^{v}, quę **U** || **23** suauianda **BG**^{2} || **31** plebẹs **O**

Anionis ad tertium miliarium consedisset eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissumos habitos et eum primum ob eam ipsam causam Maxumum esse appellatum. ne L. Valerium (5) quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam plebem in patres incitatam legibus et contionibus suis mitigaverit. (55) possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum iamiam inclinatum a Pyrrhi pace revocaverit; possumus (10) C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator; Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentariis longe plurumum ingenio valuisse videatur; M'. Curium, quod is tribunus plebis interrege Appio Caeco diserto homine comitia contra leges habente, cum de (15) plebe consulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit; quod fuit permagnum nondum lege Maenia lata. (56) licet aliquid etiam de M. Popilli ingenio suspicari, qui cum consul esset eodemque tempore sacrificium publicum cum laena faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebei contra (20) patres concitatione et seditione nuntiata, ut erat laena amictus ita venit in contionem seditionemque cum auctoritate tum oratione sedavit. sed eos oratores habitos esse aut omnino tum ullum eloquentiae praemium fuisse nihil sane mihi legisse videor: tantummodo coniectura ducor (25) ad suspicandum. (57) dicitur etiam C. Flaminius, is qui tribunus plebis legem de agro Gallico et Piceno viritim divi-

20 laena: *cf. Serv. Aen. 4, 262* laena genus est vestis. est autem proprie toga duplex, amictus auguralis.

1 anionis **G**^{2}: aneonis **G**^{1}**FUB**, Anienis (ie *in ras., fortasse ex* eo) **O** || **14** **M. L**: *em. Lambinus, et sic semper* | inter (*rel. spatio quinque litt. in quo* rege *inscr.* **O**^{2}) a P. Ceco **O**^{1}, al. inter regea *in sin. marg. add.* **O**^{2}, *in dextro marg. add.* uet' **O**^{3}, a. p. caeco (ceco) **FU**, ap. Cęco **B** || **17** fuit *vulg.*: fuerit **L**, *quod def. Ströbel p. 560 coll. § 225* || **18** popillii **G**, popilii **B** || **20** laena *s. s.* ueste **B**^{2}, *item infra* || **24** ullum **FUBO**^{v}**G**: illum **O**^{1} || **24–25** mihi sane nihil **B** || **26** flamminius **U** (*in marg.* flaminius), flamineus *corr. in* flamininus **B** (*in marg. item* flamininus), flamininus **G**

dundo tulerit, qui consul apud Tarsumennum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Q. etiam Maxumus Verrucosus orator habitus est temporibus illis et Q. Metellus, is qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone
5 consul fuit. quem vero exstet et de quo sit memoriae pro- **15**
ditum eloquentem fuisse et ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiae est auctor et idoneus quidem mea sententia Q. Ennius, praesertim cum et ipse eum audiverit et scribat de mortuo; ex quo nulla
10 suspicio est amicitiae causa esse mentitum. est igitur sic **58**
apud illum in nono, ut opinor, annali:

'additur orator Cornelius suaviloquenti
ore Cethegus Marcus Tuditano conlega
Marci filius':

15 et oratorem appellat et suaviloquentiam tribuit, quae nunc quidem non tam est in plerisque: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur; sed est ea laus eloquentiae certe maxuma:

'is dictust ollis popularibus olim,
20 qui tum vivebant homines atque aevum agitabant,
flos delibatus populi:'

probe vero; ut enim hominis decus ingenium, sic ingeni **59**
ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem praeclare tum illi homines florem populi esse dixerunt:

25 'Suadai medulla'.

1 Tarsumennum: *cf. Quint. 1, 5, 13* || **12–14** *Enn. ann. 303–305, cf. Quint. 11, 3, 31* || **19–21** *cf. Sen. ep. 1, 22; Gell. 12, 2, 3: Enn. ann. 306–308* || **25** *Cat. mai. 50* suadae medullam; *item Quint. 2, 15, 4*

1 tarsumennum **FOB**[2]: tarsumenum *ex* trasumenum **U**, Tarsummennum **B**[1], Tarsumentium **G** || **5** et *om.* **BG** || **9** audierit **O** || **11** nono **FUBO**[v]**G**: nouo **O**[1], *Luc. Müller* || **13–14** Marcus Tuditano collega m. (= Marci) *Schütz*: marcus studio conlegam (collegam) **L** || **19** dictust ollis *Gronov. apud Gell.*: dictus tollis *codd. Gell.*, dictus ollis **L** || **20** agitabant *Gell.*: agebant **L** *(at v. quae adnotavit Lachmann ad Lucr. 2, 446)* || **25** suadai *in marg. m. 1* **F**: suadat **F**[1]**UB**, Sua dat **O**, suadeat **G**, suadae *in textu corr.* **F**[2], suada *codd. Gell.*, suadaeque *vulg.*; suadâi⟨que⟩ *(coll.* pulcrai *CIL I*[2] *1211) S. Mariotti Lezioni su Ennio, Pisauri 1951, 118*

Πειθὼ quam vocant Graeci, cuius effector est orator, hanc Suadam appellavit Ennius; eius autem Cethegum medullam fuisse vult, ut, quam deam in Pericli labris scripsit Eupolis sessitavisse, huius hic medullam nostrum
60 oratorem fuisse dixerit. at hic Cethegus consul cum 5
P. Tuditano fuit bello Punico secundo quaestorque his consulibus M. Cato modo plane annis CXL ante me consulem; et id ipsum nisi unius esset Enni testimonio cognitum, hunc vetustas, ut alios fortasse multos, oblivione obruisset. illius autem aetatis qui sermo fuerit ex Naevia- 10
nis scriptis intellegi potest. his enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Naevius est mortuus; quamquam Varro noster diligentissumus investigator antiquitatis putat in hoc erratum vitamque Naevi producit longius. nam Plautus P. Claudio L. Porcio viginti 15
annis post illos quos ante dixi consulibus mortuus est Catone censore.

61 Hunc igitur Cethegum consecutus est aetate Cato, qui annis IX post eum fuit consul. eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio M.'Manilio consulibus mortuus 20
16 est, annis LXXXVI ipsis ante me consulem. nec vero habeo quemquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appi Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho et nonnullae mortuorum laudationes forte
62 delectant. et hercules eae quidem exstant: ipsae enim 25
familiae sua quasi ornamenta ac monumenta servabant et ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum et ad illustrandam nobilitatem suam. quamquam his laudationibus historia rerum

4 Eupolis: *δῆμ. CAF 1, 281 K., supra, § 38, Quint. 10, 1, 82* || 23 *cf. supra, § 55*

1 pitho **L**, *corr. vulg.* || 3 l^a^ibris **F**: libris *rell.* || 4 sesitauisse **L**, *corr. vulg.* || 6 is **L**, *corr. vulg.* || 8 esset unius **B** *(verba transpos. signis add. m. 1)* || 16 cos. **B**: consules **FUOG** || 19 VIIII **FG**[2]: IIIIII **UBOG**[1] || 20 Martio **BO** || 21 LXXXVI **F** (*corr. m. 1 ex* LXXXIII): LXXXIII *rell.* || 23 nisi ⟨si⟩ *Manutius* || 24 nonnullae **FG**: nonnulle **B**, Non nulle **U**, non ulle **U**[v], nonnullorum **O**[1] || 25 eae quidem **F**[2] **U**[1]: ee quidem **O**, equidem **F**[1] **BG**, ae quidem *(pr. e eras.)* **U**[2] || 26 ac monumenta *om.* **B**

nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt
in eis quae facta non sunt: falsi triumphi, plures consula-
tus, genera etiam falsa et ad plebem transitiones, cum
homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunde-
5 rentur genus; ut si ego me a M'. Tullio esse dicerem, qui
patricius cum Ser. Sulpicio consul anno x post exactos
reges fuit. Catonis autem orationes non minus multae 63
fere sunt quam *Attici Lysiae*, cuius arbitror plurumas
esse – est enim Atticus, quoniam certe Athenis est et
10 natus et mortuus et functus omni civium munere, quam-
quam Timaeus eum quasi Licinia et Mucia lege repetit Syra-
cusas –, et quodam modo est nonnulla in iis etiam inter
ipsos similitudo: acuti sunt, elegantes faceti breves; sed
ille Graecus ab omni laude felicior. habet enim certos sui 64
15 studiosos, qui non tam habitus corporis opimos quam gra-
cilitates consectentur; quos, valetudo modo bona sit, tenui-
tas ipsa delectat – quamquam in Lysia sunt saepe etiam
lacerti, sic ut [et] fieri nihil possit valentius; verum est
certe genere toto strigosior –, sed habet tamen suos lauda-
20 tores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant.
Catonem vero quis nostrorum oratorum, qui quidem 17 65
nunc sunt, legit? aut quis novit omnino? at quem virum,
di boni! mitto civem aut senatorem aut imperatorem:
oratorem enim hoc loco quaerimus: quis illo gravior in
25 laudando, acerbior in vituperando, in sententiis argutior,
in docendo edisserendoque subtilior? refertae sunt ora-
tiones amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc
invenerim et legerim, et verbis et rebus inlustribus. licet
ex his eligant ea quae notatione et laude digna sint:
30 omnes oratoriae virtutes in eis reperientur. iam vero Ori- 66
gines eius quem florem aut quod lumen eloquentiae non
habent? amatores huic desunt, sicuti multis iam ante

3 a plebe *Lambinus* || 5 ego a M. tullio me esse **B** *(verba trans-pos. signis add. m. 1)* || 11 lege repetit **FUG**[2]: legere petit **BOG**[1] || 14 certos sui **F** (*corr. m. 1 ex* certosui), **BO**[1]**G**: certo sui **UO**[v] || 18 ut et **L**: et *secl. edd.*: ut eo *Manutius Reis Hendrickson*, uti *Stangl Wilkins* || 21 nostrorum **FU**: nostrum **BOG** || 23 di **F**[2]**U**: dii **F**[1]**BOG** || 30 omnes *edd.*: omnis **L**

saeclis et Philisto Syracusio et ipsi Thucydidi..nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis [autem] cum brevitate tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suae — quod idem Lysiae Demosthenes —, sic Catonis luminibus 5 obstruxit haec posteriorum quasi exaggerata altius oratio.
67 sed ea in nostris inscitia est, quod hi ipsi, qui in Graecis antiquitate delectantur eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone ne noverunt quidem. Hyperidae volunt esse et Lysiae. laudo: sed cur nolunt Catones? 10
68 Attico genere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id quidem; atque utinam imitarentur nec ossa solum, sed etiam sanguinem! gratum est tamen, quod volunt. cur igitur Lysias et Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo et quaedam horridiora 15 verba. ita enim tum loquebantur. id muta, quod tum ille non potuit, et adde numeros et, ⟨ut⟩ aptior sit oratio, ipsa verba compone et quasi coagmenta, quod ne Graeci quidem veteres factitaverunt: iam neminem antepones
69 Catoni. ornari orationem Graeci putant, si verborum im- 20 mutationibus utantur, quos appellant τρόπους, et sententiarum orationisque formis, quae vocant σχήματα: non veri simile est quam sit in utroque genere et creber et
18 distinctus Cato. nec vero ignoro nondum esse satis politum hunc oratorem et quaerendum esse aliquid perfectius; 25 quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum exstet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. sed maiore honore in omnibus artibus quam in hac una arte dicendi versatur antiquitas.

13 *Plin. ep. 5, 8, 10*

1 saeclis (seclis) **L** | ut **FUBO**[v]**G**: et **O**[1] || **2** etiam] autem *Martha Reis* || **3** autem *del. vulg.* | offecit *Schütz* || **5** ⟨facit⟩ Lysiae *Fuchs* || **6** posterorum **L**, *corr. vulg.* || **7** ea *Bake*: et **L**, etiam *Simon*, id *Heusinger* || **9** ne *vulg.*: non **L** || **10** Catones *vulg.*: Catonis **L**, *quod ut genetiv. sing. defendebat Pascal RFC 27, 1899, 385, sed* Hyperidae Lysiae Catones *pluralia videntur ut or. 32* Thucydidas || **17** ut *add. vulg.* || **21** tropos **L** || **22** schemata **FU**, scemata **O**, scęmata **B**, schęmata **G** || **23** creber et **F**[2]: crebere **F**[1]**BG**, crebre **UO** || **29** una hac **B** | arte *secl. vulg.*, *commendat numerus*

Quis enim eorum qui haec minora animadvertunt non 70
intellegit Canachi signa rigidiora esse quam ut imitentur
veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molli-
ora quam Canachi; nondum Myronis satis ad veritatem
5 adducta, iam tamen quae non dubites pulchra dicere;
pulchriora Polycliti et iam plane perfecta, ut mihi
quidem videri solent. similis in pictura ratio est: in qua
Zeuxim et Polygnotum et Timanthem et eorum, qui non
sunt usi plus quam quattuor coloribus, formas et linia-
10 menta laudamus; at in Aetione Nicomacho Protogene
Apelle iam perfecta sunt omnia. et nescio an reliquis in 71
rebus omnibus idem eveniat: nihil est enim simul et
inventum et perfectum; nec dubitari debet quin fuerint
ante Homerum poetae, quod ex eis carminibus intellegi
15 potest, quae apud illum et in Phaeacum et in procorum
epulis canuntur. quid, nostri veteres versus ubi sunt?

'quos olim Fauni vatesque canebant,
cum neque Musarum scopulos * * *
* nec dicti studiosus quisquam erat ante hunc'

20 ait ipse de se nec mentitur in gloriando: sic enim sese res
habet. nam et Odyssia Latina est sic [in] tamquam opus
aliquod Daedali et Livianae fabulae non satis dignae
quae iterum legantur. atqui hic Livius [qui] primus fabu- 72
lam C. Claudio Caeci filio et M. Tuditano consulibus
25 docuit anno ipso ante quam natus est Ennius, post

15 apud illum: *Od. 8, 43 ss.; 13, 27 ss.; 1, 150 ss., 325 ss.; 17, 261 ss.; 22, 330 ss.* || **20** ait ipse: *Enn. ann. 214 ss.; cf. or. 171; de div. 1, 114; Varr. l. L. 7, 36* || **24** — p. 22, **1** C. Claudio — quingentesimo: *cf. Tusc. 1, 3*

6 polycliti (-licly- **B**) etiam **BG**: etiam polycliti et iam **F**, etiam Polycliti etiam **UO** (al. et iam *in marg.* **O**), autem Polycliti et iam *Simon* || **8** Zeuxim **FU**: Zeusim **OG**[2], Zeusum **BG**[1] | timanthen **F** || **11** appelle **L** || **18** *lacunam sic suppl.*: quisquam superarat *Victorius*, metasque (*vel* et claustra) tenerent *Bergk* || **19** nec ⟨docti⟩ dicti *Baehrens*, nec ⟨doctis⟩ dictis *Bergk* || **20** ⟨Ennius⟩ ipse de se *Barwick*, ipse de se ⟨Ennius⟩ *Fuchs* || **21** sic in **L**, *corr. vulg.*: sic incondita *Reis*, [sic in] *Martha: cf. fam. 16, 69, 1* apud eum ego sic Ephesi fui . . . tamquam domi meae *(Piderit)* || **23** atqui *vulg.*: atque **L** | qui *secl. Schütz*: ⟨est⟩ qui *Orelli* || **24** Claudio *vulg.*: clodio **L**

Romam conditam autem quarto decumo et quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur. est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Accius autem a Q. Maxumo quintum consule captum Tarento scripsit Livium annis XXX post quam eum fabulam docuisse et 5
Atticus scribit et nos in antiquis commentariis invenimus;
73 docuisse autem fabulam annis post XI, C. Cornelio Q. Minucio consulibus ludis Iuventatis, quos Salinator Senensi proelio voverat. in quo tantus error Acci fuit, ut his consulibus XL annos natus Ennius fuerit: quoi 10
aequalis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas docuerant ante hos
19
74 consules, et Plautus et Naevius. haec si minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico adsigna, qui me inflammavit studio inlustrium hominum aetates et tempora 15
persequendi.

Ego vero, inquit Brutus, et delector ista quasi notatione temporum et ad id quod instituisti, oratorum genera distinguere aetatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. 20

75 Recte, inquam, Brute, intellegis. atque utinam exstarent illa carmina, quae multis saeclis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus in Originibus scriptum reliquit Cato. tamen illius, quem in vatibus et Faunis adnumerat 25
Ennius, bellum Punicum quasi Myronis opus delectat.
76 sit Ennius sane, ut est certe, perfectior: qui si illum, ut

3 Accius: *FPL 16 p. 37 Morel* || 25 Cato: *cf. Tusc. 1, 3 et 4, 3 (HRR 118 p. 92 Peter)*

1 autem conditam **BG** | quingentensimo **F** || 3 Accius **FO^{2}B^2**: Actius **UO^{1}G**, Atticus **B^1** || 4 consule **B^{2}G^2**, cos. **FU**: consulem **B^{1}OG^1** | captum **FUO**: capto **BG** | Tarenti *Ernesti, at cf. Caes. b. c. 1, 34, 1* || 5 docuisse et] docuisset **F** || 8 Iuentatis **FUOG**, luctantis **B**: *corr. Victorius* || 9 senensi **U^{1}BO^{1}G**: senesi **FU^{2}O^v** | nouerat **B^1**, *corr.* **B^2** | acci **FU**: accii **O**, actii **BG** || 10 XXX **BG** | quod **L**, cui *vulg.*, cui si **R**, cui cum *Ald.*, quoi ut *Castiglioni* || 12 hi **L**, *corr. vulg.* || 13 Naevius] Ennius **O^1**, Neuius **O^v** || 22 s(a)eclis **L** || 25 adnumerat **U**: annumerat **FOG**, enumerat (*corr. ex* anumerat) **B** || 26 bellum Punicum $\gamma\pi$: bello punicum (*dubitationis signo add.*) **F**, bello punic$\overset{o}{u}$m **U**, bello punico eum (*om.* eum λ) *rell.*

simulat, contemneret, non omnia bella persequens primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. sed ipse dicit cur id faciat. 'scripsere' inquit 'alii rem vorsibus'; et luculente quidem scripserunt, etiam si minus
5 quam tu polite. nec vero tibi aliter videri debet, qui a Naevio vel sumpsisti multa, si fateris, vel, si negas, surripuisti.

77 Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius C. Varro Q. Maximus Q. Metellus P. Lentulus P. Cras-
10 sus, qui cum superiore Africano consul fuit. ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus; indicant cum oratiunculae tum historia quaedam Graeca
15 scripta dulcissime. numeroque eodem fuit Sex. Aelius, (20 | 78) iuris quidem civilis omnium peritissumus, sed etiam ad dicendum paratus. de minoribus autem C. Sulpicius Galus, qui maxume omnium nobilium Graecis litteris studuit; isque et oratorum in numero est habitus et fuit reliquis
20 rebus ornatus atque elegans. iam enim erat unctior quaedam splendidiorque consuetudo loquendi. nam hoc praetore ludos Apollini faciente cum Thyesten fabulam docuisset, Q. Marcio Cn. Servilio consulibus mortem obiit Ennius. erat isdem temporibus Ti. Gracchus P. f., qui bis (79)
25 consul et censor fuit, cuius est oratio Graeca apud Rhodios; quem civem cum gravem tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis consul et censor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius qui sacra acceperit filium;
30 dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo consul fuit.

3 inquit: *ann. 213s.*

13 ⟨quod⟩ indicant *Fuchs coll. § 117* || **17** ⟨excellens fuit⟩ C. Sulpicius *Fuchs* | gallus **L**, *at cf. Münzer RE IV A 808, 34 (item infra, § 90)* || **20** vinctior *Peter*, lautior *Orelli* || **23** morte **FU** || **24** qui bis **F** (*corr. ex* quibus), **UBO**^{v}**G**: quibus **O**^{1} || **29** eloquentem .m. (.M. **UB**, m̄. **G**) **L**: *corr. vulg.* | aiunt **O**^{v}$\gamma\pi$ *Q*: aliunt **FUBO**^{2}**G**λ (**FUB**λ *signis dubitationis in marg. add.*), al (*rel. spat. sex litt.*) **O**^{1}

Q. Nobiliorem M. f. iam patrio instituto deditum studio
litterarum – qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in
Aetolia militaverat, civitate donavit, cum triumvir colo-
niam deduxisset – et T. Annium Luscum huius Q. Fulvi
80 conlegam non indisertum dicunt fuisse; atque etiam 5
L. Paullus Africani pater personam principis civis facile
dicendo tuebatur. et vero etiam tum Catone vivo, qui
annos quinque et octoginta natus excessit e vita, cum
quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum
summa contentione dixisset, quam etiam orationem scrip- 10
tam reliquit – sed vivo Catone minores natu multi uno
21 81 tempore oratores floruerunt. nam et A. Albinus, is qui
Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit,
et litteratus et disertus fuit; et tenuit cum hoc locum
quendam etiam Ser. Fulvius et Numerius Fabius Pictor et 15
iuris et litterarum et antiquitatis bene peritus; Quinctus-
que Fabius Labeo fuit ornatus isdem fere laudibus. nam
Q. Metellus, is cuius quattuor filii consulares fuerunt, in
primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit accu-
sante Africano; cuius et aliae sunt orationes et contra 20
82 Ti. Gracchum exposita est in C. Fanni annalibus. tum ipse
L. Cotta est veterator habitus; sed C. Laelius et P. Afri-
canus in primis eloquentes, quorum exstant orationes, ex
quibus existumari de ingeniis oratorum potest. sed inter
hos aetate paulum his antecedens sine controversia Ser. 25
Galba eloquentia praestitit; et nimirum is princeps ex
Latinis illa oratorum propria et quasi legituma opera
tractavit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut
delectaret animos aut permoveret, ut augeret rem, ut
miserationibus, ut communibus locis uteretur. sed nescio 30

1 patrio *vulg.*: patre **L** || **3** triumuir $\gamma\pi$: triumuirum || **7** et *Lambinus*: at **L** || **15** Numerius *Martha*: una Ser. **B**, una serius **G**, nuaserius **F U**, Nuaserius O^v, Miaserius O^1 || **16** quinctusque $F^1 U O^v$ (*cf. Marx RhM 81, 1932, 304*): quinctiusque F^2, quintusque $B O^1 G$ || **17** fabio **L**, *corr. vulg.* || **18** fili **F U** || **22** Cotta est γ: Cotta ϱ *vulg.*, cottae (cotte) **L** (*videlicet ex* cotta ē) || **24** existumare **F** || **25** his **L**: iis *Jahn Reis* || **27** ⟨dedita⟩ opera *Castiglioni* || **29** aut **L** (aut **G**): ut *vulg.*, *edd.* | aut augeret G^1, *corr.* G^2

quomodo huius, quem constat eloquentia praestitisse, exiliores orationes sunt et redolentes magis antiquitatem quam aut Laeli ⟨aut⟩ Scipionis aut etiam ipsius Catonis; itaque exaruerunt, vix iam ut appareant.

5 De ipsius Laeli et Scipionis ingenio quamquam ea est **83** fama, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Laelio inlustrior. at oratio Laeli de collegiis non melior quam de multis quam voles Scipionis; non quo illa Laeli quicquam sit dulcius aut quo de religione dici 10 possit augustius, sed multo tamen vetustior et horridior ille quam Scipio; et, cum sint in dicendo variae voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur et lubenter verbis etiam uti paulo magis priscis Laelius. sed est mos **84** hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. nam 15 ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriathi bello reperimus fuisse Laelium: sic ingeni litterarum eloquentiae sapientiae denique etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Laelio. nec mihi ceterorum iudicio solum videtur, sed 20 etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. erat **85** omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribuendo. memoria teneo Smyrnae me ex P. Rutilio Rufo audisse, **22** cum diceret adulescentulo se accidisse, ut ex senatus con- 25 sulto P. Scipio et D. Brutus, ut opinor, consules de re atroci magnaque quaererent. nam cum in silva Sila facta caedes esset notique homines interfecti insimulareturque familia, partim etiam liberi societatis eius, quae picarias de P. Cornelio L. Mummio censoribus redemisset, decrevisse 30 senatum, ut de ea re cognoscerent et statuerent consules.

3 *add. vulg.* || 4 evanuerunt *Purgold* || 6 fama *Baiter*: iam **L**, iam opinio **R** || 7 collegis **L**, *corr. vulg.* || 9 quo de **UG**^{2}, quode **F**: quod e **O**, quo e **BG**^{1} || 10 uetustior **O**$^2 \gamma \pi Q^2$: uenustior || 14 ut *om.* **O** || 16 ipsa **FUBO**^{v}**G**: ipse **O**^{1} | uiriati bello *in marg.* **O**^{2}: uiri athibet to **FUG** (*cryphiam super* athibet *et in marg. add.* **F**), uiri adhibet (*rel. spatio quinque litt. in quo inscr.* to **O**^{v}) **O**^{1}, a hibet to (*om.* uiri) **B** || 18 priores π: prioris || 23 smyrnae *(corr. m. 1)* **F**: myrnae **F**^{1}**UO**, mirnae **BG** | audisse **F**: audiuisse || 26 in silva Sila *Turnebus*: in stiuas ita **FUO**, istiuas ita **BG** || 27 insimularenturque **F**

86 causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset,
eleganterque dixisse Laelium. cum consules re audita
'amplius' de consili sententia pronuntiavissent, paucis
interpositis diebus iterum Laelium multo diligentius
meliusque dixisse iterumque eodem modo a consulibus 5
rem esse prolatam. tum Laelium, cum eum socii domum
reduxissent egissentque gratias et ne defatigaretur ora-
vissent, locutum esse ita: se, quae fecisset, honoris eorum
causa studiose accurateque fecisse, sed se arbitrari cau-
sam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo ardentior acrior- 10
que esset, gravius et vehementius posse defendi. itaque
auctoritate C. Laeli publicanos causam detulisse ad Gal-
87 bam; illum autem, quod ei viro succedendum esset, vere-
cunde et dubitanter recepisse. unum quasi comperen-
dinatus medium diem fuisse, quem totum Galbam in con- 15
sideranda causa componendaque posuisse; et cum cogni-
tionis dies esset et ipse Rutilius rogatu sociorum domum
ad Galbam mane venisset, ut eum admoneret et ad di-
cendi tempus adduceret, usque illum, quoad ei nuntiatum
esset consules descendisse, omnibus exclusis commen- 20
tatum in quadam testudine cum servis litteratis fuisse,
quorum ⟨alii⟩ aliud dictare eodem [a] tempore solitus
esset. interim cum esset ei nuntiatum tempus esse,
exisse in aedes eo colore et iis oculis, ut egisse causam, non
88 commentatum putares. addebat etiam, idque ad rem per- 25
tinere putabat, scriptores illos male mulcatos exisse cum
Galba; ex quo significabat illum non in agendo solum,
sed etiam in meditando vehementem atque incensum
fuisse. quid multa? magna exspectatione, plurumis audien-

20 *Serv. Aen. 1, 505* Cicero in Bruto commentatum (commentantem C) in (*quae sequuntur verba* quadam – fuisse *apud Servium e Cic. suppl. Thilo*)

3 pronunti(m!)assent **B** || **10** ardentior *Corradus*: adhortor **L** (adortor **U**, adhortator **O**²), asperior *Moser Martha*, atrocior *Triller*, acerbior *Orelli*, incitatior *Busche Reis (sed allitteratio servanda videtur!), alii alia coni.* || **17** rogatus **F** || **18** admoneret **U**γπ**Q**: ammoneret || **22** alii *add. hic Manutius, post* dictare *Fuchs, post* eodem *Reis Barwick* | a *secl. vulg.* || **23** fuisset **B**¹, *corr.* **B**² || **24** his **L**, *corr. vulg.* || **26** mulcatos **FU**: mulctatos **B**¹**OG**, multatos *(corr. m. 1)* **B** | exisse *om.* **B**

tibus, coram ipso Laelio sic illam causam tanta vi tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio praeteriretur. itaque multis querelis multaque miseratione adhibita socios omnibus adprobantibus illa 23
5 die quaestione liberatos esse. ex hac Rutili narratione 89
suspicari licet, cum duae summae sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum, altera graviter agendi ad animos audientium permovendos, multoque plus proficiat is qui inflammet iudicem quam ille qui do-
10 ceat, elegantiam in Laelio, vim in Galba fuisse. quae quidem vis tum maxume cognitast, cum Lusitanis a Ser. Galba praetore contra interpositam, ut existumabatur, fidem interfectis L. Libone tribuno plebis populum incitante et rogationem in Galbam privilegi similem ferente,
15 summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit; quam orationem in Origines suas rettulit, paucis ante quam mortuus est [an] diebus an mensibus. tum igitur ⟨nihil⟩ recusans Galba pro sese et 90
populi Romani fidem implorans cum suos pueros tum
20 C. Gali etiam filium flens commendabat, cuius orbitas et fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris; isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. atque etiam ipsum Libonem non in-
25 fantem video fuisse, ut ex orationibus eius intellegi potest.

Cum haec dixissem et paulum interquievissem: quid 91
igitur, inquit, est causae, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti
30 reliquerunt.

Nec enim est eadem inquam, Brute, causa non scri- 24
bendi et non tam bene scribendi quam dixerint. nam

18 *Val. Max. 8, 1, 2* reus *(Galba)* pro se iam nihil recusans

5 die (*in ras.*) **O**²: dis **FUBG** | Rutili *Orelli*: rutilia (rutila **U**) **L**, Rutiliana *vulg.* || **11** vis tum *vulg.*: ut istum **L** | cognita st **U**, cognita (*rel. spatio quattuor litt.*) **O**¹, st *in lac. scr.* **O**ᵛ: cognita est **F**, cognita sit (*videlicet ex* cognitast) **BG** || **13** **L.** *Corradi coll. de or. 2, 263*: T. **L** || **17** *secl. Pareus* || **18** nihil *add. Corradi ex Val. Max., lectionem traditam defend. Ercole* || **28** apparet **L**, *corr. Lambinus*

videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem — pleraeque enim scribuntur orationes habitae iam, non ut habeantur
92 —; alios non laborare ut meliores fiant — nulla enim res tantum ad dicendum proficit quantum scriptio: memo- 5 riam autem in posterum ingeni sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam eamque etiam maiorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint —; alios, quod melius putent dicere se posse quam scribere, quod peringeniosis 10 hominibus neque satis doctis plerumque contingit, ut ipsi
93 Galbae. quem fortasse vis non ingeni solum sed etiam animi et naturalis quidam dolor dicentem incendebat efficiebatque ut et incitata et gravis et vehemens esset oratio; dein cum otiosus stilum prehenderat motusque 15 omnis animi tamquam ventus hominem defecerat, flaccescebat oratio. quod iis qui limatius dicendi consectantur genus accidere non solet, propterea quod prudentia numquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit et dicere et scribere; ardor animi non semper adest, 20 isque cum consedit, omnis illa vis et quasi flamma ora-
94 toris exstinguitur. hanc igitur ob causam videtur Laeli mens spirare etiam in scriptis, Galbae autem vis occidisse.

25 Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. et Sp. Mummii fratres, quorum exstant amborum ora- 25 tiones; simplex quidem Lucius et antiquus, Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior; fuit enim doctus e disciplina Stoicorum. multae sunt Sp. Albini orationes. sunt etiam L. et C. Aureliorum Orestarum,
95 quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam 30 Popillius cum civis egregius tum non indisertus fuit; Gaius vero filius eius disertus, Gaiusque Tuditanus cum omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum eius

9—10 putent melius **B** || **15** prenderat **FU** || **16** flaccescebat $G^2 \gamma \pi V^2$: flaccesciebat (mollis fiebat *ss.* **B**) || **17** iis **BO**: is **G**, his **FU** || **25** mummii $O^2 G^2$: mummi $FUBO^1 G^1$ || **28** e G^2: et $FUBOG^1$, ex *vulg.* || **29** c. aureliorum **F**: caureliorum (Caureliorum **O**) || **31** popilius **FUBO**, pupillius **G**: *cf.* *§ 56* || **32** grauisque O^1, Gaius O^V

elegans est habitum etiam orationis genus. eodemque in genere est habitus is, qui iniuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in rebus optimis constantissimus M. Octavius. at vero M. Aemilius Lepidus, qui est Por-
5 cina dictus, isdem temporibus fere quibus Galba, sed paulo minor natu et summus orator est habitus et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. hoc in **96** oratore Latino primum mihi videtur et levitas apparuisse illa Graecorum et verborum comprensio et iam artifex,
10 ut ita dicam, stilus. hunc studiose duo adulescentes ingeniosissimi et prope aequales C. Carbo et Ti. Gracchus audire soliti sunt; de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui summos hono-
15 res homo per se cognitus sine ulla commendatione maiorum est adeptus. tum L. Cassius multum potuit non elo- **97** quentia, sed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia et severitate popularis, cuius quidem legi tabellariae M. Antius Briso tribunus plebis diu
20 restitit M. Lepido consule adiuvante; eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. tum duo Caepiones multum clientes consilio et lingua, plus auctoritate tamen et gratia sublevabant. Sex. Pompei sunt scripta nec nimis
25 extenuata, quamquam veterum est similis, et plena prudentiae. P. Crassum valde probatum oratorem isdem **26** **98** fere temporibus accepimus, qui et ingenio valuit et studio et habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. nam et cum summo illo oratore Ser. Galba, cuius Gaio filio filiam
30 suam conlocaverat, adfinitate sese devinxerat et cum esset P. Muci filius fratremque haberet P. Scaevolam, domi ius

12 iam: *§ 103*

3 ciuis **FG**[2]: cuius **G**[1] *rell.* || 4 *alt.* M.] **L. O**[1], m. **O**[v] || 6 minor *γ π Q*: minus || 9 comprensio **FU**: comprehensio | etiam **L**, *corr. P. Faber* || 13 contemptus *corr. ex* contentus **F** || 17 liberalitate] hilaritate *π Ernesti* || 19 legit abellariae **F** || 23 clientes **FUO**: dicentes **BG** || 24 Sed **L**, *corr. Madvig* || 25 ueterum sit **O** *(fortasse ex* ueterumst, *cf. § 89)*

civile cognoverat. in eo industriam constat summam
fuisse maxumamque gratiam, cum et consuleretur plurimum
99 mum et diceret. horum aetatibus adiuncti duo C. Fannii
C. M. filii fuerunt; quorum Gai filius, qui consul cum
Domitio fuit, unam orationem de sociis et nomine Latino 5
contra Gracchum reliquit sane et bonam et nobilem.

Tum Atticus: quid ergo? estne ista Fanni? nam varia
opinio pueris nobis erat. alii a C. Persio litterato homine
scriptam esse aiebant, illo quem significat valde doctum
esse Lucilius; alii multos nobilis, quod quisque potuisset, 10
in illam orationem contulisse.

100 Tum ego: audivi equidem ista, inquam, de maioribus
natu, sed nunquam sum adductus ut crederem; eamque
suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius
in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem 15
vel optuma esset illo quidem tempore orationum omnium.
sed nec eiusmodi est, ut a pluribus confusa videatur –
unus enim sonus est totius orationis et idem stilus –, nec
de Persio reticuisset Gracchus, cum ei Fannius de Menelao
Maratheno et de ceteris obiecisset; praesertim cum 20
Fannius numquam sit habitus elinguis. nam et causas
defensitavit et tribunatus eius arbitrio et auctoritate
101 P. Africani gestus non obscurus fuit. alter autem C. Fannius
M. filius, C. Laeli gener, et moribus et ipso genere
dicendi durior. is soceri instituto, quem, quia cooptatus 25
in augurum conlegium non erat, non admodum diligebat,
praesertim cum ille Q. Scaevolam sibi minorem natu generum
praetulisset – cui tamen Laelius se excusans non
genero minori dixit se illud, sed maiori filiae detulisse –,

10 Lucilius: *v. 592 ss. (de or. 2, 25)* || **25** is – **28** praetulisset *Quint. 7, 9, 12 (quem tamen locum exp. Radermacher)*

1 constat industriam **B** | summam constat **U** || **3** fannii **G²**: fanni || **4** filii] f. (F. **B**) **L** | Gai] C. (G. **B**) **L**, *sed erravit Cicero: cf. Malc. Or. Rom. Fr.³ p. 142* | filius] fannius **B** || **6** ⟨C.⟩ Gracchum *edd. post Jahn., frustra, nam Gracchus κατ' ἐξοχήν Gaius fuit* || **19** et **L**: *corr. Gruter, secl. Bernhardy* | Menelao *vulg.*: menelauo **FUOG**, menelano **B** || **20** maracheno **BG** || **24** M. filius C. Laeli gener] *cf. supra, § 99* || **25** durior is **G²**: durioris

is tamen instituto Laeli Panaetium audiverat. eius omnis
in dicendo facultas historia ipsius non ineleganter scripta
perspici potest, quae neque nimis est infans neque per-
fecte diserta. Mucius autem augur quod pro se opus erat 102
5 ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albu-
cium. is oratorum in numero non fuit, iuris civilis intelle-
gentia atque omni prudentiae genere praestitit. L. Coelius
Antipater scriptor, quemadmodum videtis, fuit ut tem-
poribus illis luculentus, iuris valde peritus, multorum
10 etiam, ut L. Crassi, magister.

27 103 Utinam in Ti. Graccho Gaioque Carbone talis mens ad
rem publicam bene gerendam fuisset quale ingenium ad
bene dicendum fuit: profecto nemo his viris gloria praesti-
tisset. sed eorum alter propter turbulentissumum tribu-
15 natum, ad quem ex invidia foederis Numantini bonis
iratus accesserat, ab ipsa re publica est interfectus; alter
propter perpetuam in populari ratione levitatem morte
voluntaria se a severitate iudicum vindicavit. sed fuit
uterque summus orator. atque hoc memoria patrum teste 104
20 dicimus. nam et Carbonis et Gracchi habemus orationes
nondum satis splendidas verbis, sed acutas pruden-
tiaeque plenissumas. fuit Gracchus diligentia Corne-
liae matris a puero doctus et Graecis litteris eruditus.
nam semper habuit exquisitos e Graecia magistros, in
25 eis iam adulescens Diophanem Mytilenaeum Graeciae
temporibus illis disertissumum. sed ei breve tempus ingeni
augendi et declarandi fuit. Carbo, quoi vita suppeditavit, 105
est in multis iudiciis causisque cognitus. hunc qui audie-
rant prudentes homines, in quibus familiaris noster L.
30 Gellius qui se illi contubernalem in consulatu fuisse nar-
rabat, canorum oratorem et volubilem et satis acrem
atque eundem et vehementem et valde dulcem et per-
facetum fuisse dicebat; addebat industrium etiam et di-
ligentem et in exercitationibus commentationibusque

2 ex historia *vulg.* || **7** coelius **F U G**: cęlius **B**, Celius **O** || **20** dicimus **F U B**^{1} **O**^{1} **G**^{1}: didicimus **B**^{2}, al. (aⁱ **G**) didicimus *in marg.* **O**^{2} **G**^{2} || **22** ⟨Ti.⟩ Gracchus *Jahn* || **25** diophanem **F**^{2}: diaphanem | mutilenaeum **L**, *corr. vulg.* || **26** ei *Lambinus*: et **L** || **27** quo **L**, quoad *π Lambinus* || **30** esse **G** || **34** commentationibusque *γ Q*^{2}: commendationibusque

106 multum operae solitum esse ponere. hic optimus illis temporibus est patronus habitus eoque forum tenente plura fieri iudicia coeperunt. nam et quaestiones perpetuae hoc adulescente constitutae sunt, quae antea nullae fuerunt; L. enim Piso tribunus plebis legem primus de 5 pecuniis repetundis Censorino et Manilio consulibus tulit — ipse etiam Piso et causas egit et multarum legum aut auctor aut dissuasor fuit, isque et orationes reliquit, quae iam evanuerunt, et annales sane exiliter scriptos —; et iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patro- 10 num desiderabant tabella data; quam legem L. Cassius Lepido et Mancino consulibus tulit.

28 107 Vester etiam D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poeta sum audire solitus, et dicere non inculte solebat et erat cum litteris Latinis tum etiam Graecis, ut 15 temporibus illis, eruditus. quae tribuebat idem Accius etiam Q. Maxumo L. Pauli nepoti; et vero ante Maxumum illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vementem tum acrem 108 aiebat in dicendo fuisse. tum etiam P. Lentulus ille prin- 20 ceps ad rem publicam dumtaxat quod opus esset satis habuisse eloquentiae dicitur; isdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur litteratiusque quam ceteri; P. Scaevola valde prudenter et acute; paulo etiam copiosius nec multo minus prudenter M'. 25 Manilius. Appi Claudi volubilis sed paulo fervidior oratio. erat in aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus et C. Cato Africani sororis filius, mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem aemulus P. Decius fuit, non infans ille quidem sed ut 30 109 vita sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus C. f., qui

13 Vester] uidetur **B** || **16** tribuebat *vulg.*: tribuerat **L** || **18** ⟨P.⟩ Scipionem *Fuchs* || **19** esset] est *Bake*, *Stangl* | uementem **F**, ue(h)mentem **V**: uehementem || **20** ⟨senatus⟩ ille *Fuchs* || **23** pilus **L** | perbelle **B**[1] | litteratusque (lite- **B**) **UBG** || **25** M'. *Baiter*: M. **L** || **26—27** oratio. erat in *Friedrich (coll. § 110)*: oratio erat. in **L**, erat oratio. in *vulg.*, erat *del. Fuchs* || **29** sunt ⟨gratiora⟩ *Fuchs*

in tribunatu C. Gracchum conlegam iterum tribunum fregit, vir et oratione gravis et auctoritate, eique proxime adiunctus C. Drusus frater fuit. tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facete agitavit in tribunatu C. Gracchum pau- 5 lum aetate antecedens. fuit enim M. Lepido et L. Oreste consulibus quaestor Gracchus, tribunus Pennus illius Marci filius, qui cum Q. Aelio consul fuit; sed is omnia summa sperans aedilicius est mortuus. nam de T. Flaminino, quem ipse vidi, nihil accepi nisi Latine diligenter 10 locutum.

29 110 His adiuncti sunt C. Curio M. Scaurus P. Rutilius C. Gracchus. de Scauro et Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem et ⟨est⟩ uterque in multis causis versatus. erat in quibusdam laudan- 15 dis viris, etiam si maximi ingeni non essent, probabilis tamen industria; quamquam his quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. neque enim refert videre quid dicendum sit, nisi id queas solute et suaviter dicere; ne id quidem satis est, nisi id quod 20 dicitur fit voce voltu motuque conditius. 111 quid dicam opus esse doctrina? sine qua etiam si quid bene dicitur adiuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. in Scauri oratione, sapientis hominis et recti, gravitas summa et naturalis quaedam inerat 25 auctoritas, non ut causam sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. 112 hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur, ad senatoriam vero sententiam, cuius erat ille princeps, vel maxume; significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxume

2 fregit *Pisanus*: fecit **L** (febcit **B**) | iure $\mathbf{O}^{1}$ (uir $\mathbf{O}^{v}$), uire **B** || **3** frater *om.* **BG** | etiam **FU**$\mathbf{O}^{v}$: et **B**$\mathbf{O}^{1}$**G** || **4** facete *Lambinus*: facile **L** *quod serv. Reis coll. § 180: at cf. § 198 et Malc.*^{3} *337, Malc.*^{4} *129* | facile actitavit *Madvig* | paulum c. gracchum **L**: *transpos. vulg.* || **5** M. **FUO**: L. **BG** || **8** flamminio **F** || **13** et ⟨est⟩ *Stangl*, at uterque — versatus ⟨est⟩ *Martha* || **14** versatus. erat in *Friedrich*: uersatus erat. in **L** || **15** probabiles **L**, *corr. vulg.* || **17** oratorium **FU**: oratorum || **18** uideri **L**, *corr.* $\mathbf{G}^{2}$ || **20** fit — **21** dicitur *om.* **B** || **24** recti $\mathbf{F}^{2}$**B**: tecti $\mathbf{F}^{1}$ *rell.* || **26** cum — diceret *om.* **B**, *secl. Peter*

rem continebat, fidem. habebat hoc a natura ipsa, quod
a doctrina non facile posset; quamquam huius quoque
ipsius rei, quemadmodum scis, praecepta sunt. huius et
orationes sunt et tres ad L. Fufidium libri scripti de vita
ipsius acta sane utiles, quos nemo legit; at Cyri vitam et 5
disciplinam legunt, praeclaram illam quidem, sed neque
tam nostris rebus aptam nec tamen Scauri laudibus ante-
ponendam.

30 113 Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit.
Rutilius autem in quodam tristi et severo genere dicendi 10
versatus est. erat uterque natura vehemens et acer; ita-
que cum una consulatum petivissent, non ille solum, qui
repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum compe-
titorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium
vocavit. multaque opera multaque industria Rutilius fuit, 15
quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de
114 iure respondendi sustinebat. sunt eius orationes ieiunae;
multa praeclara de iure; doctus vir et Graecis litteris
eruditus, Panaeti auditor, prope perfectus in Stoicis;
quorum peracutum et artis plenum orationis genus scis 20
tamen esse exile nec satis populari adsensioni adcommo-
datum. itaque illa, quae propria est huius disciplinae,
philosophorum de se ipsorum opinio firma in hoc viro et
115 stabilis inventa est. qui quom innocentissumus in iudi-
cium vocatus esset, quo iudicio convolsam penitus scimus 25
esse rem publicam, cum essent eo tempore eloquentissimi
viri L. Crassus et M. Antonius consulares, eorum adhi-
bere neutrum voluit. dixit ipse pro sese et pauca C. Cotta,
quod sororis erat filius – et is quidem tamen ut orator,
quamquam erat admodum adulescens –, et Q. Mucius 30
enucleate ille quidem et polite, ut solebat, nequaquam
autem ea vi atque copia, quam genus illud iudici et ma-
116 gnitudo causae postulabat. habemus igitur in Stoicis ora-
toribus Rutilium, Scaurum in antiquis; utrumque tamen

5 acta] lectu *Geel Stangl Reis* || **11** erat *Jahn*: et L || **18** multa ⟨autem scripsit et⟩ *Fuchs* | praeclare *Ernesti*, ⟨et⟩ praeclara *Orelli* || **19** eruditus γπ: eruditi || **24** quom γπ: quam || **30** et Q. *Bake*: sed Q. L || **33** habeamus *Madvig Stangl*, locemus *Friedrich*

laudemus, quoniam per illos ne haec quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. volo enim ut in scaena sic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu et difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios 5 appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta.

31 117 Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos; nullo in oratorum numero sed vita severus et congruens cum ea di- 10 sciplina quam colebat, paulo etiam durior; qui quidem in triumviratu iudicaverit contra P. Africani avunculi sui testimonium vacationem augures quo minus iudiciis operam darent non habere; sed ut vita sic oratione durus incultus horridus; itaque honoribus maiorum respondere 15 non potuit. fuit autem constans civis et fortis et in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio; sunt etiam in Gracchum Tuberonis. is fuit mediocris in dicendo, doctissumus in disputando.

118 Tum Brutus: quam hoc idem in nostris contingere 20 intellego quod in Graecis, ut omnes fere Stoici prudentissumi in disserendo sint et id arte faciant sintque architecti paene verborum, idem traducti a disputando ad dicendum inopes reperiantur. unum excipio Catonem, in quo perfectissumo Stoico summam eloquentiam non de- 25 siderem, quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse.

119 Et ego: non, inquam, Brute, sine causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur, vagum illud orationis et fusum et multiplex non adhibetur genus. 30 tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; sed dicere didicit a dicendi magistris eorumque more se exercuit. quod si omnia a philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. quo magis tuum, Brute, 120

3 etiam *om.* **B** || **10** ⟨quin⟩ paulo *Fuchs* | quidem *om.* **B** || **11** tribunatu *Schütz Stangl Wilkins, at cf. Badian 226* | iudicauerat **BG** || **16** ⟨C.⟩ Graccho *Jahn Stangl* || **32** more se exercuit] mores exercuit **F** || **33** Peripateticorum ⟨atque Academicorum⟩ *Martha coll. § 120, Reis*

iudicium probo, qui eorum [id est ex vetere Academia]
philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina
atque praeceptis disserendi ratio coniungitur cum sua-
vitate dicendi et copia; quamquam ea ipsa Peripateti-
corum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi 5
talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese
nec sine ea orator esse perfectus. nam ut Stoicorum astric-
tior est oratio aliquantoque contractior quam aures populi
requirunt, sic illorum liberior et latior quam patitur con-
121 suetudo iudiciorum et fori. quis enim uberior in dicendo 10
Platone? Iovem sic [ut] aiunt philosophi, si Graece lo-
quatur, loqui. quis Aristotele nervosior, Theophrasto dul-
cior? lectitavisse Platonem studiose, audivisse etiam
Demosthenes dicitur – idque apparet ex genere et gran-
ditate verborum; dicit etiam in quadam epistula hoc ipse 15
de sese –, sed et huius oratio in philosophiam translata
pugnacior, ut ita dicam, videtur et illorum in iudicia
pacatior.

32 122 Nunc reliquorum oratorum aetates, si placet, et gradus
persequamur. 20

Nobis vero, ⟨inquit⟩ Atticus, et vehementer quidem,
ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eius-
dem aetatis fere sane illustris orator, cuius de ingenio ex
orationibus eius existumari potest: sunt enim et aliae et
pro Ser. Fulvio de incestu nobilis oratio. nobis quidem 25
pueris haec omnium optima putabatur, quae vix iam
comparet in hac turba novorum voluminum.

123 Praeclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam volu-
minum effecerit.

Et ego, inquam, intellego, Brute, quem dicas; certe 30
enim et boni aliquid adtulimus iuventuti, magnificentius
quam fuerat genus dicendi et ornatius; et nocuimus
fortasse, quod veteres orationes post nostras non a me

11–12 Iovem–loqui: *Plut. Cic. 24, 5; Dion. Hal. Demosth. 23, 1024* ||
13–16 *cf. de or. 1, 89; or. 15; Tac. dial. 32, 5; Plut. Demosth. 5, 7*

1 *secl. Lambinus* || **11** sic [ut] *Schütz*: sicut **L**, sic ut ⟨illum⟩
Reis || **21** *add. vulg.* || **26** putabatur **FUO**^{2}: putabantur **BO**^{1}**G** ||
30 intellego inquam *Schütz*, inquam *secl. Friedrich*

quidem – meis enim illas antepono – sed a plerisque legi sunt desitae.

Me numera, inquit, in plerisque; quamquam video mihi multa legenda iam te auctore quae antea contemnebam.

5 Atqui haec, inquam, de incestu laudata oratio puerilis est locis multis: de amore de tormentis de rumore loci sane inanes, verum tamen nondum tritis nostrorum hominum auribus nec erudita civitate tolerabiles. scripsit etiam alia nonnulla et multa dixit et inlustria et in numero 10 patronorum fuit, ut eum mirer, cum et vita suppeditavisset et splendor ei non defuisset, consulem non fuisse. 124

Sed ecce in manibus vir et praestantissimo ingenio et flagranti studio et doctus a puero C. Gracchus: noli enim putare quemquam, Brute, pleniorem aut uberiorem ad 15 dicendum fuisse. **33** 125

Et ille: sic prorsus, inquit, existumo atque istum de superioribus paene solum lego.

Immo plane, inquam, Brute, legas censeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanae Latinaeque 20 litterae fecerunt. utinam non tam fratri pietatem quam patriae praestare voluisset. quam ille facile tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset vel avitam gloriam consecutus! eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est verbis, sapiens sententiis, genere 25 toto gravis. manus extrema non accessit operibus eius: praeclare inchoata multa, perfecta non plane. legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, iuventuti; non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest. 126

30 Huic successit aetati C. Galba, Servi illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis et iuris periti gener. 127

3 me numera inquit *Weidner*: enumera inquit L, numera inquit me *Ernesti Ercole* || 9 illustria *πγ*: inlustri | illustri [et] in *Martha* || 18 immo *et infra*, 25, operibus eius *secl. Weidner* || 20 *lacunam post* fecerunt *statuit Reis, quam coll. Quint. 11, 3, 8 sic fere explendam censuit:* quam praeclara est eius oratio qua in defienda fratris nece totius populi Romani lacrimas concitavit: *sed Quintiliani locum ad Cic. de or. 3, 214 pertinere iure suspicatus est Castiglioni p. 350 nec quicquam hic desiderari videtur* || 30 C. *vulg.*: p. L | Servi illius *vulg.*: seruilius L, Ser. illius *Reis*

laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. nam rogatione Mamilia Iugurthinae coniurationis invidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. exstat eius peroratio, qui epilogus dicitur; qui tanto in honore pueris nobis erat ut (5) eum etiam edisceremus. hic, qui in conlegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est

34 128 condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem nec saepe dicebat, sed et Latine loquendo cuivis erat par et omnis sale facetiisque supera- (10) bat. eius conlega L. Bestia bonis initiis orsus tribunatus — nam P. Popillium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit —, vir et acer et non indisertus, tristis exitus habuit consulatus. nam invidiosa lege [Mamilia quaestio] C. Galbam sacerdotem et quattuor consularis, L. Bestiam (15) C. Catonem Sp. Albinum civemque praestantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices

129 sustulerunt. huius dissimilis in tribunatu reliquaque omni vita civis improbus C. Licinius Nerva non indisertus fuit. (20) C. Fimbria temporibus isdem fere sed longius aetate provectus habitus est sane, ut ita dicam, luculentus patronus: asper maledicus, genere toto paulo fervidior atque commotior, diligentia tamen et virtute animi atque vita bonus auctor in senatu; idem tolerabilis patronus nec (25) rudis in iure civili et cum virtute tum etiam ipso orationis genere liber; cuius orationes pueri legebamus, quas

130 iam reperire vix possumus. atque etiam ingenio et sermone eleganti, valetudine incommoda C. Sextius Calvinus

3 mamilia **FU**: manilia *rell.* **B** || **11** ⟨a⟩ bonis *Müller et plerique edd.* || **14** Mamilia quaestio *secl. Peter*: Mamilia quaestorium *Kroll Reis Barwick*, Mamilia quaestio ⟨cum esset⟩ *Lichtenfeld De Asconi font. 44*, ⟨illa⟩ [lege Mamilia] quaestione *Piderit* || **15** consularis **F**: consulares || **17** ⟨C.⟩ Gracchi *Jahn* || **18** gracchum **B** || **20** P. Licinius *Martha Reis: at cf. Münzer PW XIII 453, 134* || **22** luculentus] *lectionem traditam servavimus quam varie edd. corr.*: lutulentus (*secl.* patronus) *Jahn Stangl Martha Wilkins*, truculentus (*item secl.* patronus) *Ernesti Ellendt Ercole*, turbulentus *Ammon* || **23** pauilo **UO**^{v}, pauilio **G** (*videlicet ex* paullo) || **26** virtute] veritate *Martha* || **28** atque etiam **L**: acuto etiam *Kayser*, atque et acri *Friedrich*

fuit; qui etsi, cum remiserant dolores pedum, non de-
erat in causis, tamen id non saepe faciebat. itaque con-
silio eius, cum volebant, homines utebantur, patrocinio,
cum licebat. isdem temporibus M. Brutus, in quo ma-
5 gnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui, cum tanto
nomine esset patremque optimum virum habuisset et
iuris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis
Lycurgus. is magistratus non petivit sed fuit accusator
vehemens et molestus, ut facile cerneres naturale quod-
10 dam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatae volun-
tatis. atque eodem tempore accusator de plebe L. Caesu- **131**
lenus fuit, quem ego audivi iam senem, cum ab L. Sabellio
multam lege Aquilia †de iustitia† petivisset. non fecissem
hominis paene infimi mentionem, nisi iudicarem qui suspi-
15 ciosius aut criminosius diceret audivisse me neminem.
doctus etiam Graecis T. Albucius vel potius paene Grae- **35**
cus. loquor, ut opinor; sed licet ex orationibus iudicare.
fuit autem Athenis adulescens, perfectus Epicureus eva-
serat, minime aptum ad dicendum genus.

20 Iam Q. Catulus non antiquo illo more sed hoc nostro, **132**
nisi quid fieri potest perfectius, eruditus. multae litterae,
summa non vitae solum atque naturae sed orationis etiam
comitas, incorrupta quaedam Latini sermonis integritas;
quae perspici cum ex orationibus eius potest tum facillume
25 ex eo libro, quem de consulatu et de rebus gestis suis

3 patrocinio **F**^{2}**UBO**^{1}**G**: patricinio **F**^{1}**O**^{v} || 4 in quo] isque non *et tum* decus *Reis, dell. Jahn Stangl Wilkins* || 5 dedecus *vulg.*: genus **L** (*etiam* **H**!), uulnus **R**, dedecus ⟨inustum⟩ *Lambinus*, isque ⟨non⟩ (*pro* in quo) magnum – decus *Reis* || 12 Sabellio *vulg.*: sauelio **L**, saueto **O**^{v}, Saufeio *Martha*, Saleuio *Badian 227 coll. CIL IX 3013, X 4323, 6508, 6514, 5080* || 13 de iustitia] de iniuria *Lambinus*, damni iniuria *Hotomann, quod plerisque edd. probatum est, secl. Friedrich*, sestertia *post numeri cuiusdam notationem coni. Martha* || 15 audisse **B** || 16 ⟨in⟩ Graecis *Madvig* | Albucius *vulg.*: albicius **FO**, albitius (*corr. ex* albutius **B**) *rell.* | paene **B**, pọene **F**, pene **UOG**: plane *Vogel, edd. pler.* || 17 loquar **L**, *corr. vulg.* || 18 epicureius **L** || 21 nisi **L**: vel si *A. Eberhard Reis* | eruditius **L**, *corr. vulg.* || 22 summa *corr. ex* summę **B**: summae **FUG**, summe **O**

conscriptum molli et Xenophonteo genere sermonis misit ad A. Furium poetam familiarem suum; qui liber nihilo notior est quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri.

133 Tum Brutus: mihi quidem, inquit, nec iste notus est nec illi; sed haec mea culpa est, numquam enim in manus 5 inciderunt. nunc autem et a te sumam et conquiram ista posthac curiosius.

Fuit igitur in Catulo sermo Latinus; quae laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono vocis et suavitate appellandarum litterarum, quo- 10 niam filium cognovisti, noli exspectare quid dicam. quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero; sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia tum 134 elegans quoddam et eruditum orationis genus. nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero 15 patronorum; sed erat talis ut, cum quosdam audires qui tum erant praestantes, videretur esse inferior, cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus 135 esses, sed melius non quaereres. Q. Metellus Numidicus et eius conlega M. Silanus dicebant de re publica quod esset 20 illis viris et consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non saepe dicebat, sed polite; Latine vero in primis est eleganter locutus. quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit; nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum; Q. etiam Caepio, vir acer et fortis, 25 cui fortuna belli crimini, invidia populi calamitati fuit. 86 136 tum etiam C. L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi; itaque in iudicium capitis multos vocaverunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Thorius satis valuit in populari genere dicendi, is qui 30 agrum publicum vitiosa et inutili lege vectigali levavit. M. Marcellus Aesernini pater non ille quidem in patronis,

3 ante: *§ 112*

1 Xenophonteo **O**[1]**G**: Xenophonteio **FUBO**[2], Xenophontio *Stangl coll. fam. 5, 12, 3* || **5** ⟨non⟩ mea *Fuchs* || **9** mediocriter **OG** || **16.17** qui tum — **18** audires *om.* **O**[1], *in marg. add.* **O**[V] || **20** essent **FU** || **26** cui **B**[2]**O**[2]: qui || **30** torius **L**, *corr. vulg.* || **31** uectigale **L**, *corr. vulg.*

sed et in promptis tamen et non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta prae- 137 torius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria cum verbis 5 tum etiam ipso sono quasi subrustico persequebatur atque imitabatur antiquitatem.

Atque ego et in hoc ipso Cotta et in aliis pluribus intellego me non ita disertos homines et rettulisse in oratorum numerum et relaturum. est enim propositum conligere 10 eos, qui hoc munere in civitate functi sint, ut tenerent oratorum locum; quorum quidem quae fuerit ascensio et quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque absolutio ex eo quod dicam existimari potest. quam multi 138 enim iam oratores commemorati sunt et quam diu in 15 eorum enumeratione versamur, cum tamen spisse atque vix, ut dudum ad Demosthenen et Hyperiden, sic nunc ad Antonium Crassumque pervenimus. nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos et in his primum cum Graecorum gloria Latine dicendi copiam aequatam.

20 Omnia veniebant Antonio in mentem; eaque suo quaeque 37 139 loco, ubi plurimum proficere et valere possent, ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura, sic ab illo in maxume opportunis orationis partibus conlocabantur. erat memoria summa, nulla meditationis suspicio; imparatus semper 25 adgredi ad dicendum videbatur, sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente non numquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. verba ipsa non illa quidem elegantis- 140 simo sermone; itaque diligenter loquendi laude caruit — neque tamen est admodum inquinate locutus —, sed illa, quae 30 proprie laus oratoris est in verbis. nam ipsum Latine loqui est illud quidem [est], ut paulo ante dixi, in magna laude ponendum, sed non tam sua sponte quam quod est a pleris-

4 de industria — 6 antiquitatem: *cf. Quint. 11, 3, 10*

1 exercitatis **B** || 15 cum tamen] quam tamen *Bake*, cum tandem *Campe* || 16 demosthenen **FUB**[2]: demosthenem **B**[1]**OG** || 19 graecchorum **F** || 29 ⟨non⟩ illa *Kayser Reis* || 30 propria *Lambinus Martha* || 31 *secl. vulg.*

que neglectum: non enim tam praeclarum est scire Latine quam turpe nescire, neque tam id mihi oratoris boni quam civis Romani proprium videtur. sed tamen Antonius in verbis et eligendis, neque id ipsum tam leporis causa quam ponderis, et conlocandis et comprensione devin- 5 ciendis nihil non ad rationem et tamquam ad artem dirigebat; verum multo magis hoc idem in sententiarum 141 ornamentis et conformationibus. quo in genere quia praestat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps iudicatus. *σχήματα* enim quae vocant Graeci, ea 10 maxume ornant oratorem eaque non tam in verbis pingendis habent pondus quam in inluminandis sententiis. 38 sed cum haec magna in Antonio tum actio singularis; quae si partienda est in gestum atque vocem, gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: 15 manus humeri latera supplosio pedis status incessus omnisque motus cum verbis sententiisque consentiens; vox permanens, verum subrauca natura. sed hoc 142 vitium huic uni in bonum convertebat. habebat enim flebile quiddam in questionibus aptumque cum ad fidem 20 faciendam tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quaesivisset quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum, idem et idem tertium respondisse. nulla res magis penetrat in animos eosque fingit format 25 flectit, talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt.

143 Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui horum altero utro patrono cuiusquam in- 30 genium requireret. equidem quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo

13 actio: *cf. Quint. 11, 3, 8 et 183s.* || 18 vox: *cf. Quint. 11, 3, 171*

5 comprensione *codd. recc.*: compressione L, comprehensione *vulg.* || 11 orationem *Lambinus Stangl* || 17 cum — consentiens *secl. Schütz Ellendt Stangl Wilkins Martha* || 19 convertebatur *Manutius* || 20 in questionibus *secl. Weidner Wilkins*, conquestionibus *Lambinus* || 22 demostenen B

fieri potuisse perfectius. erat summa gravitas, erat cum
gravitate iunctus facetiarum et urbanitatis oratorius, non
scurrilis lepos, Latine loquendi accurata et sine molestia
diligens elegantia, in disserendo mira explicatio; cum de
5 iure civili, cum de aequo et bono disputaretur, argumen- **39**
torum et similitudinum copia. nam ut Antonius coniec- **144**
tura movenda aut sedanda suspicione aut excitanda in-
credibilem vim habebat: sic in interpretando in definien-
do in explicanda aequitate nihil erat Crasso copiosius;
10 idque cum saepe alias tum apud centumviros in M'. Curi
causa cognitum est. ita enim multa tum contra scriptum **145**
pro aequo et bono dixit, ut hominem acutissimum Q.
Scaevolam et in iure, in quo illa causa vertebatur, para-
tissimum obrueret argumentorum exemplorumque copia;
15 atque ita tum ab his patronis aequalibus et iam consu-
laribus causa illa dicta est, cum uterque ex contraria
parte ius civile defenderet, ut eloquentium iuris peritis-
simus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus Scaevola
putaretur. qui quidem cum peracutus esset ad excogitan-
20 dum quid in iure aut in aequo verum aut esset aut non
esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevitate mira-
biliter aptus. quare sit nobis orator in hoc interpretandi **146**
explanandi edisserendi genere mirabilis sic ut simile nihil
viderim; in augendo in ornando in refellendo magis exi-
25 stumator metuendus quam admirandus orator. verum ad
Crassum revertamur.

40
Tum Brutus: etsi satis, inquit, mihi videbar habere co- **147**
gnitum Scaevolam ex iis rebus, quas audiebam saepe ex
C. Rutilio, quo utebar propter familiaritatem Scaevolae
30 nostri, tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non
erat; itaque cepi voluptatem tam ornatum virum tam-
que excellens ingenium fuisse in nostra re publica.

8 in *ante* interpretando *om.* **F** || **10** centum uiros in *in marg.*, c. u. i. n. *in textu* **F**, c. uiros (iro *in ras. m. 2*) in **O**, C. U. i. n. **U**, C. U. i. ti. **B**, c. u. in **G** | M'. *vulg.*: M. (m̄ U) **L** || **15** etiam **L**, *corr. vulg.* || **17** ius ciuile ex contraria parte **B** || **21** cum *om.* **B** || **22** sit] hic *Kroll*, fuit *Schütz* || **23** sic ut **UOG**: sicut **FB** || **25** ammirabilis **O**[1], ammirandus **O**[v] || **27** inquit *om.* **B** | haberi **L**, *corr.* **G**[2] || **28** iis *π*: his || **29** utebar *π*[2] *Q*: utebatur **L**, utebamur *Gebhardt*, utebatur perfamiliariter Scaevola ut nosti *Kayser Stangl*

148 Hic ego: noli, inquam, Brute, existimare his duobus
quicquam fuisse in nostra civitate praestantius. nam ut
paulo ante dixi consultorum alterum disertissimum, diser-
torum alterum consultissimum fuisse, sic in reliquis rebus
ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non 5
posses utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium
parcissimus, Scaevola parcorum elegantissimus; Crassus
in summa comitate habebat etiam severitatis satis, Scae-
149 volae multa in severitate non deerat tamen comitas. licet
omnia hoc modo; sed vereor ne fingi videantur haec, ut 10
dicantur a me quodam modo; res se tamen sic habet.
cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia
dixit, mediocritas, uterque horum medium quiddam vole-
bat sequi; sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude par-
tem, uterque autem suam totam haberet. 15

150 Tum Brutus: cum ex tua oratione mihi videor, inquit,
bene Crassum et Scaevolam cognovisse, tum de te et de
Ser. Sulpicio cogitans esse quandam vobis cum illis simi-
litudinem iudico.

Quonam, inquam, istuc modo? 20

Quia mihi et tu videris, inquit, tantum iuris civilis scire
voluisse quantum satis esset oratori et Servius eloquentiae
tantum adsumpsisse, ut ius civile facile possit tueri; aetates-
que vostrae ut illorum nihil aut non fere multum differunt.

41
151 Et ego: de me, inquam, dicere nihil est necesse; de 25
Servio autem et tu probe dicis et ego dicam quod sentio.
non enim facile quem dixerim plus studi quam illum et
ad dicendum et ad omnes bonarum rerum disciplinas ad-
hibuisse. nam et in isdem exercitationibus ineunte aetate
fuimus et postea una Rhodum ille etiam profectus est, 30
quo melior esset et doctior; et inde ut rediit, videtur mihi

3 paulo ante: *§ 145* || 6–7 Crassus erat parcissimus elegantium *(sic!)* Scaevola parc. eleg. *Gell. 11, 2, 4* || 12–13 Academia dixit: *Aristot. eth. Nic. 2, 5, 13*

11 res sed tamen sic se habet **Fλγπ*Q*** || 23 posset *vulg.* || 24 uostrae (*cryphia add.* **F**) **FUγ**, uostre $B^2O^v\pi$: uestre B^1O^1G, *per compend.* **λ*Q*** || 29 in *om.* **B** | isdem **B**: hisdem **F**, iisdem **UOG** || 31 [et] inde *Campe*, at inde *Martha*

in secunda arte primus esse maluisse quam in prima
secundus. atque haud scio an par principibus esse pot-
uisset; sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe
omnium non eiusdem modo aetatis sed eorum etiam qui
5 fuissent in iure civili esse princeps.

Hic Brutus: ain tu? inquit: etiamne Q. Scaevolae Ser- 152
vium nostrum anteponis?

Sic enim, inquam, Brute, existumo, iuris civilis ma-
gnum usum et apud Scaevolam et apud multos fuisse,
10 artem in hoc uno; quod numquam effecisset ipsius iuris
scientia, nisi eam praeterea didicisset artem, quae doceret
rem universam tribuere in partes, latentem explicare
definiendo, obscuram explanare interpretando, ambigua
primum videre, deinde distinguere, postremo habere regu-
15 lam, qua vera et falsa iudicarentur et quae quibus pro-
positis essent quaeque non essent consequentia. hic enim 153
adtulit hanc artem omnium artium maxumam quasi
lucem ad ea, quae confuse ab aliis aut respondebantur
aut agebantur.

20 Dialecticam mihi videris dicere, inquit. 42

Recte, inquam, intellegis; sed adiunxit etiam et litte-
rarum scientiam et loquendi elegantiam, quae ex scriptis
eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspici potest.
cumque discendi causa duobus peritissumis operam dedis- 154
25 set, L. Lucilio Balbo C. Aquilio Gallo, Galli hominis
acuti et exercitati promptam et paratam in agendo et in
respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque supera-
vit; Balbi docti et eruditi hominis in utraque re con-
sideratam tarditatem vicit expediendis conficiendisque
30 rebus. sic et habet quod uterque eorum habuit, et explevit
quod utrique defuit. itaque ut Crassus mihi videtur 155
sapientius fecisse quam Scaevola — hic enim causas
studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur; ille

13 ambiguam **L**, *corr. Lambinus* || 22 et eloquendi **O**, eloquendi **G** ||
24 quumque **FUB**, quunque **O**^{V} *(fortasse ex* quomque*)* | dicendi
FO^{1} *(corr.* **O**^{2}*)* | peritissumis *(corr. ex* peritissimus **F**, *signo super et
in marg. add.* **B**, *fortasse ad monendum ita in vet. cod. scriptum
fuisse)* **FUB**: peritissimis **OG** || 29 dicit, *at in marg.* c' uicit **F**

se consuli nolebat, ne qua in re inferior esset quam Scaevola —, sic Servius sapientissume, cum duae civiles artes ac forenses plurimum et laudis haberent et gratiae, perfecit ut altera praestaret omnibus, ex altera tantum adsumeret, quantum esset et ad tuendum ius civile et ad obtinendam consularem dignitatem satis. 5

156 Tum Brutus: ita prorsus, inquit, et antea putabam — audivi enim nuper eum studiose et frequenter Sami, cum ex eo ius nostrum pontificium, qua ex parte cum iure civili coniunctum esset, vellem cognoscere — et nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio et iudicio tuo; simul illud gaudeo, quod et aequalitas vestra et pares honorum gradus et artium studiorumque quasi finitima vicinitas tantum abest ab obtrectatione ⟨et⟩ invidia, quae solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in 157 te voluntate iudicioque cognovi. itaque doleo et illius consilio et tua voce populum Romanum carere tam diu; quod cum per se dolendum est tum multo magis consideranti ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint. 10 15 20

Hic Atticus: dixeram, inquit, a principio, de re publica ut sileremus; itaque faciamus. nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modo querendi sed ne lugendi quidem finem reperiemus. 25

43 158 Pergamus ergo, inquam, ad reliqua et institutum ordinem persequamur. paratus igitur veniebat Crassus, exspectabatur audiebatur; a principio statim, quod erat apud eum semper accuratum, exspectatione dignus vide- 30

23 dixeram: *§ 11*

1 nolebat *vulg.*: solebat **L** || 2 sapientissume **O**[2]: apsentissume (*corr. ex* absentissume **F**) **FUB** *(signo add. ut adsolet)*, **O**[1] (*in marg.* vet'), apsentissime **G** | ⟨qui⟩ cum *A. Eberhard Reis*, ⟨nam⟩ cum *Weidner*, cum⟨que⟩ *Castiglioni* | duae *vulg.*: duo **L** || 15 inuidiaque **B**[3]**R**: inuidie **B**, inuidia *rell.*, ⟨et⟩ invidia *vulg. edd. (at* que *per aplographiam, quam vocant, excidere potuit)* | macerare *Madvig* | uti *Lambinus*: ut in **L** || 25 singulas] istas **B**[1], *s. s. m. 2* singulas | quaerendi **FG**

batur. non multa iactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis; vehemens et interdum irata et plena iusti doloris oratio, multae et cum gravitate facetiae; quodque difficile est, idem et peror-
5 natus et perbrevis; iam in altercando invenit parem nemi-
nem. versatus est in omni fere genere causarum; mature 159
in locum principum oratorum venit. accusavit C. Carbonem eloquentissimum hominem admodum adulescens; summam ingeni non laudem modo sed etiam admira-
10 tionem est consecutus. defendit postea Liciniam virginem, 160
cum annos XXVII natus esset. in ea ipsa causa fuit eloquentissimus orationisque eius scriptas quasdam partes reliquit. voluit adulescens in colonia Narbonensi causae popularis aliquid adtingere eamque coloniam, ut fecit,
15 ipse deducere; exstat in eam legem senior, ut ita dicam, quam aetas illa ferebat oratio. multae deinde causae; sed ita tacitus tribunatus ut, nisi in eo magistratu cenavisset apud praeconem Granium idque nobis bis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse.

20 Ita prorsus, inquit Brutus; sed ne de Scaevolae quidem 161
tribunatu quicquam audivisse videor et eum collegam Crassi credo fuisse.

Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit eoque in rostris sedente suasit
25 Serviliam legem Crassus; nam censuram sine Scaevola gessit: eum enim magistratum nemo umquam Scaevolarum petivit. sed haec Crassi cum edita oratio est, quam te saepe legisse certo scio, quattuor et triginta tum habebat annos totidemque annis mihi aetate praestabat.
30 his enim consulibus eam legem suasit quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Caepione consule natus et C. Laelio, triennio ipso minor quam Antonius. quod idcirco posui,

19 Lucilius: *v. 1180 s. (cf. ad v. 411) M.*

2 crebro F || 2—3 vehemens interdum et irata *Campe* || 14 ut] uo F || 15 statineam F[1], *corr.* F[2] *in marg.*, exta tineam B[1], *corr.* B[2] || 18 bis *om.* O, *secl. Lambinus* || 23 alis F *(signo, quod lemniscum Isidorus etym. 1, 21, 5 appellat, add. supra versum et in marg.)* || 28 tur] dum F, *secl. Kayser* || 30 his L: iis *vulg. Reis*

ut dicendi Latine prima maturitas in qua aetate exstitisset posset notari et intellegeretur iam ad summum paene esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia a iure civili ab historia fuisset instructior. 5

44 162 Erit, inquit [M.] Brutus, aut iam est iste quem exspectas?

Nescio, inquam. sed est etiam L. Crassi in consulatu pro Q. Caepione defensiuncula non brevis ut laudatio, ut oratio autem brevis; postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. in his omnibus inest 10 quidam sine ullo fuco veritatis color; quin etiam comprensio et ambitus ille verborum, si sic *περίοδον* appellari placet, erat apud illum contractus et brevis et in membra quaedam, quae *κῶλα* Graeci vocant, dispertiebat orationem libentius. 15

163 Hoc loco Brutus: quando quidem tu istos oratores, inquit, tanto opere laudas, vellem aliquid Antonio praeter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere: cum enim omnibus memoriam sui tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. nam 20 Scaevolae dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam.

164 Et ego: mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Caepionis oratio; in qua et auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur, et 25 invidia concitatur in iudicum et in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt; plura etiam dicta quam

6 M. *secl. Heusinger* || **7** in consulatu] in causa peculatus *Lange* || **8** defensiuncula *Lange Krüger*: defensione iuncta **L**, ⟨laudatio cum⟩ defensione iuncta *Petersen*, defensio non brevis (*om.* iuncta) *Piderit*, defensio ⟨cum laudatio⟩ne iuncta *Castiglioni apud Malc. ORF*[3] *p. 245*, defensione ⟨senatus⟩ iuncta *Sydow*, defensione iuncta ⟨oratio⟩ *Fuchs* || **11** comprensio **FUB**: comprehensio **OG** | comprensio – verborum] *cf. W. Stegemann, Ciceros Ausdrücke für περίοδος, PhW 1932, 1083–1089* || **12** perhiodorum **L**, *corr. vulg.* || **14** cola (colla **O**) **L** | dispertibat **L**, *corr. vulg.* | oratione **L**, *corr. vulg.* || **21** elegantiam] eloquentiam **G** | iis **πϱ**: his || **26** iudicum *corr. ex* iudicium **FU**

scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis nec explicatis intellegi potest. ipsa illa censoria contra Cn. Domitium conlegam non est oratio, sed quasi capita rerum et orationis commentarium paulo plenius. nulla est enim
5 altercatio clamoribus umquam habita maioribus. et vero **165**
fuit in hoc etiam popularis dictio excellens; Antoni genus dicendi multo aptius iudiciis quam contionibus.

Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non **45**
fuit in oratorum numero, tamen pone satis in eo fuisse
10 orationis atque ingeni, quo et magistratus personam et consularem dignitatem tueretur; quod idem de C. Coelio dixerim, industriam in eo summam fuisse summasque virtutes, eloquentiae tantum, quod esset in rebus privatis amicis eius, in re publica ipsius dignitati satis. eodem **166**
15 tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latine et diligenter loquentibus numeratus est; qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione sodalitate conlegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum in consulatus petitione superavit. eodem tempore C. Claudius etsi prop-
20 ter summam nobilitatem et singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem adferebat. eiusdem fere temporis fuit eques Romanus **167**
C. Titius, qui meo iudicio eo pervenisse videtur quo potuit fere Latinus orator sine Graecis litteris et sine multo usu
25 pervenire. huius orationes tantum argutiarum tantum exemplorum tantum urbanitatis habent, ut paene Attico stilo scriptae esse videantur. easdem argutias in tragoedias satis ille quidem acute sed parum tragice transtulit. quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargu-
30 tus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. fuit etiam **168**
Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer et vehemens accusator, in eo genere sane probabilis. doctus autem Graecis litteris propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius M. Antoni
35 perfamiliaris, cuius praefectus cum esset in Cilicia est

9 pono **B**, puto *Schütz*, opinor *R. Klotz* || **11** coelio **FUG**: cęlio **B**, Celio **O** || **14** dignitatis **FUB**[1]**O**[1] || **19** Clodius **L**, *corr. vulg.* || **20** potentiam] prudentiam *Campe* || **26** exemplorum] leporum *Simon Reis, at cf. Malc.*[3] *335* || **29** Africanus **O**[1], *corr.* **O**[v] | poeta *secl. Rau*

interfectus, qui accusavit C. Fimbriam, M. Mari Gratidiani pater.

46 169 Atque etiam apud socios et Latinos oratores habiti sunt Q. Vettius Vettianus e Marsis, quem ipse cognovi, prudens vir et in dicendo brevis; Q. D. Valerii Sorani, vicini et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles quam docti et Graecis litteris et Latinis; C. Rusticelius Bononiensis, is quidem et exercitatus et natura volubilis; omnium autem eloquentissumus extra hanc urbem T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitae; illa Romae contra Caepionem nobilis sane, quoi orationi Caepionis ore respondit Aelius, qui scriptitavit orationes multis, 170 orator ipse numquam fuit. apud maiores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum Ti. Gracchi P. f. fere aetate; eius etiam oratio est pro Fregellanis colonisque Latinis habita in senatu.

Tum Brutus: quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus?

Quid censes, inquam, nisi idem quod urbanis? praeter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio.

171 Et Brutus: qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color?

Nescio, inquam; tantum esse quendam scio. id tu, Brute, iam intelleges, cum in Galliam veneris; audies tu quidem etiam verba quaedam non trita Romae, sed haec mutari dediscique possunt; illud est maius, quod in vocibus nostrorum oratorum retinnit quiddam et resonat urbanius. nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam 172 in ceteris. ego memini T. Tincam Placentinum hominem facetissimum cum familiari nostro Q. Granio praecone dicacitate certare.

29 sq. *Quint. 1, 5, 12, cf. Malc.*[4] *125*

2 patrem L (pat^r^em F): *em. vulg.* || 4 uettius uettianus **UO**: uectius uectianus **F**, uectius ueccianus **B**, uetius uettianus **G** || 5 ualeri **FU** || 7 rusticellus **L**, *corr. vulg.* || 9 betucius *in marg.* **B**[3] | Esculanus **O**[1], *corr.* **O**[v] || 10 illa] et illa *Bake*, una *Madvig* || 11 quoi *π corr. ead. m., ut videtur, ex* quo: quo **L**, cui *vulg.* || 15 etiam] autem **B** || 16 fregellanis **BOG**: fla^e^gellanis **F**, fragellanis **U** | coloniisque *Corradi Stangl Reis* || 24 tum *Weidner, edd. fere omnes,* ibi *Koch* || 27 retinnit *γπ*: retinuit **FUOGλ**, recinuit **B**, recinit *Q* (*corr. ex* retinit), *Aldus* || 30 graneo **F**

Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius?
Isto ipso; sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo; ut ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod
5 dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam quanti aliquid venderet et respondisset illa atque addidisset 'hospes, non pote minoris', tulisse eum moleste se non effugere hospitis speciem, quom aetatem ageret Athenis optumeque loqueretur omnium. sic, ut opinor, in nostris
10 est quidam urbanorum sicut illic Atticorum sonus. sed domum redeamus, id est ad nostros revortamur.

Duobus igitur summis Crasso et Antonio L. Philippus 47 173 proxumus accedebat, sed longo intervallo tamen proxumus. itaque eum, etsi nemo intercedebat qui se illi ante-
15 ferret, neque secundum tamen neque tertium dixerim. nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim aut tertium qui vix e carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit, nec in oratoribus qui tantum absit a primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur. sed tamen
20 erant ea in Philippo quae, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multae facetiae; satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis; erat etiam in primis, ut temporibus illis, Graecis doctrinis institutus, in altercando cum
25 aliquo aculeo et maledicto facetus. horum aetati prope 174 coniunctus L. Gellius non tam vendibilis orator, quam ut nescires quid ei deesset; nec enim erat indoctus nec tardus ad excogitandum nec Romanarum rerum immemor et verbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat eius
30 aetas; multam tamen operam amicis et utilem praebuit

1 Lucilius: *cf. supra, § 160* || **4ss.** *Quint. 8, 1, 2* || **12** Duobus - **13** tamen proxumus: *Macr. Sat. 6, 2, 34, cf. Verg. Aen. 5, 320* proximus huic, longo sed proximus intervallo

3 orruebat **F** || **8** quom **FB** (*qui in marg. addit* erat sic quō) **λ**: quomodo **UOG** || **9** loqueretur omnium. **λγπR** *Friedrich*: loqueretur. omnium **L** (*etiam* **VE**), *quod Martha def. clausulae causa*, loqueretur. omnino *Stangl* | sic ut *vulg.* sicut **L**, sic [ut] *Stangl* || **10** illic **UBOγπ**: ille **Fλϱ**, illis **G** || **11** reuortamur **UBO**: reuertamur | id est – revortamur *secl. Lambinus Stangl* || **26** quam ut **L**: quamvis *Jeep*

atque ita diu vixit ut multarum aetatum oratoribus
175 implicaretur. multum etiam in causis versabatur isdem
fere temporibus D. Brutus, is qui consul cum Mamerco
fuit, homo et Graecis doctus litteris et Latinis. dicebat
etiam L. Scipio non imperite Gnaeusque Pompeius Sex. 5
f. aliquem numerum obtinebat. nam Sex. frater eius
praestantissimum ingenium contulerat ad summam iuris
civilis et ad perfectam geometriae rerumque Stoicarum
scientiam. † itam in iure et ante hos M. Brutus et paulo
post eum C. Billienus homo per se magnus prope simili 10
ratione summus evaserat; qui consul factus esset, nisi in
Marianos consulatus et in eas petitionis angustias incidis-
176 set. Cn. autem Octavi eloquentia, quae fuerat ante consula-
tum ignorata, in consulatu multis contionibus est vehe-
menter probata. sed ab eis, qui tantum in dicentium 15
numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores revor-
tamur.

Censeo, inquit Atticus; eloquentis enim videbare, non
sedulos velle conquirere.

48 177 Festivitate igitur et facetiis, inquam, C. Iulius L. f. et 20
superioribus et aequalibus suis omnibus praestitit orator-
que fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo unquam
urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditior. sunt
eius aliquot orationes, ex quibus sicut ex eiusdem tra-
178 goediis lenitas eius sine nervis perspici potest. eius 25
aequalis P. Cethegus, cui de re publica satis suppeditabat

2 implicaretur. multum — versabatur isdem *Kayser*: implicare-
tur, multum — uersaretur. isdem **L** || **6** aliquem *vulg.*: at quem **FB
OG**, et quem **U** || **8** perfectum **L**, *corr. vulg.* | rerumque γ: rerum **L**,
⟨et⟩ rerum *vulg.* || **9** *locus prope desperatus*: ita m iniure et **F**, itēm [a]
in iure, et **U**, in iure. Et **O**[1] *quinque litt. spatio ante relicto in quo*
itam *inscr.* **O**[2], *quod in marg. dubitationis signo add. confirm.* **O**[v];
itam in iure. Et **BG**. *at* itam *ex* ita in *corruptum esse et postea
alterum* in *perperam irrepsisse veri simile est, verba autem* summus
evaserat *etiam ad M. Brutum referenda esse videntur. locum viri
docti varie temptaverunt:* item in iure eminuerat ante *Prohasel*,
ita eminuerat inter aequalis in iure ut ante *Reis*, *alii alias* ||
10–11 simili ratione prope *Schütz Reis*, prope sine ulla oratione
Bake || **16** reuortamur **UBOG**: reuertamur **F** || **20** et facetiis *bis
script.* **F** || **20–21** et superioribus *bis script. et tum lineola del.* **F**

oratio — totam enim tenebat eam penitusque cognoverat;
itaque in senatu consularium auctoritatem adsequebatur—;
sed in causis publicis nihil, privatis satis veterator videba-
tur. erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo et acutus
5 et iuris peritus; nam Afella contionibus aptior quam iudi-
ciis. prudens etiam T. Annius Velina et in eius generis cau-
sis orator sane tolerabilis. in eodem genere causarum
multum erat T. Iuventius nimis ille quidem lentus in
dicendo et paene frigidus, sed et callidus et in capiendo
10 adversario versutus et praeterea nec indoctus et magna
cum iuris civilis intellegentia. cuius auditor P. Orbius 179
meus fere aequalis in dicendo non nimis exercitatus, in
iure autem civili non inferior quam magister fuit. nam
T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat
15 esse similis horum eratque et bonus vir et innocens, sed
dicebat parum; nec sane plus frater eius M. Vergilius,
qui tribunus plebis L. Sullae imperatori diem dixit. eius
collega P. Magius in dicendo paulo tamen copiosior. sed 180
omnium oratorum sive rabularum, qui et plane indocti et
20 inurbani aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego co-
gnoverim, solutissimum in dicendo et acutissimum iudico
nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gargonium. fuit
etiam facilis et expeditus ad dicendum et vitae splendore
multo et ingenio sane probabili T. Iunius L. f. tribunicius,
25 quo accusante P. Sextius praetor designatus damnatus est
ambitus; is processisset honoribus longius, nisi semper
infirma atque etiam aegra valetudine fuisset.

49 181 Atque ego praeclare intellego me in eorum commemora-
tione versari qui nec habiti sint oratores neque fuerint,

1 cognorat (ue *supra* o) **B** || 2 consularium **FUBO**^{v}**G**: consulatum **O**^{1} || 3 in *ante* privatis *add.* **R** *vulg. edd.* || 4 erat $\gamma\pi$: erant | Vespillo *Manutius* || 5 Afella *Heraeus 63, cf. Badian 227*: a filia (*cryphia super* a *add.* **FB**) **L**, Ofella *Pisanus edd.* || 8 multum **L**: multus *vulg.*, multarum *Jahn, frustra* | T. ϱ^{2} *vulg. edd.*: Ti. **O**^{1}**BG**π, T. i. **FUO**$^{v}\lambda\gamma\varrho^{1}$ || 11 cum **L**: cum ⟨. . . tum⟩ *A. Eberhard*, cum ⟨antiquitatis memoria tum⟩ *Stangl*, cum ⟨scientia antiquitatis tum⟩ *Weidner*, cum iuris civilis ⟨tum rerum nostrarum⟩ *H. Meyer*, comprobatus *Reis coll. §§ 176 et 178, inv. 1, 43* || 16 Virgilius **F** || 17 Sulle **F** *in marg.*: Syllae **F**^{1}**UBO**, Sillae **G** || 19 rabularum] Rabula calumpniator uel in maliciam cum aliqua exercitatione promptus **B** *in marg.* | indocti et *vulg.*: indocti aut **L**

praeteririque a me aliquot ex veteribus commemoratione aut laude dignos. sed hoc quidem ignoratione; quid enim est superioris aetatis quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur nec aliorum nec ipsorum? de his autem quos ipsi vidimus neminem fere praeter- 5
182 mittimus eorum quos aliquando dicentis audivimus. volo enim sciri in tanta et tam vetere re publica maxumis praemiis eloquentiae propositis omnes cupisse dicere, non plurumos ausos esse, potuisse paucos. ego tamen ita de uno quoque dicam, ut intellegi possit quem existimem 10 clamatorem, quem oratorem fuisse. isdem fere temporibus aetate inferiores paulo quam Iulius sed aequales propemodum fuerunt C. Cotta P. Sulpicius Q. Varius Cn. Pomponius C. Curio L. Fufius M. Drusus P. Antistius; nec
183 ulla aetate uberior oratorum fetus fuit. ex his Cotta et 15 Sulpicius cum meo iudicio tum omnium facile primas tulerunt.

Hic Atticus: quo modo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio tum omnium? semperne in oratore probando aut improbando volgi iudicium cum intellegentium iudicio 20 congruit? an alii probantur ⟨a⟩ multitudine, alii autem ab iis qui intellegunt?

Recte requiris, inquam, Attice; sed audies ex me fortasse quod non omnes probent.

184 An tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto proba- 25 turus es?

Plane, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando aut improbando multo malim tibi et Bruto placere, eloquentiam autem meam populo probari velim. et enim necesse est, qui ita dicat ut a multitudine probe- 30 tur, eundem doctis probari. nam quid in dicendo rectum sit aut pravum ego iudicabo, si modo is sum qui id

3 superioris aetatis *ante* ignoratione *transp. Fuchs*, *post* ignoratione *Mommsen Reis*, *secl. Koch* || 6 audivimus *Ruhnken*: uidimus L || 7 sciri *vulg.*: scire L (*etiam* V!), *item* R *ubi in marg. additum est* nos *cum hac adnotatione:* necessarium est mihi visum nos pronomen | uetere. p. maxumus F || 14 p. antistius G[2]: patistius FUBO[v]G[1], Pasticius O[1] || 21 a multitudine *γπQ*: multitudine *rell.*, multitudini *Stroebel coll. § 184* || 22 iis *πQ*: his | qui me intellegunt F || 25 laboras si *Manutius*: laborasse L

possim aut sciam iudicare; qualis vero sit orator ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intellegi. tria sunt enim, **185** ut quidem ego sentio, quae sint efficienda dicendo: ut doceatur is apud quem dicetur, ut delectetur, ut movea-
5 tur vehementius. quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur aut quibus vitiis orator aut non adsequatur haec aut etiam in his labatur et cadat, artifex aliquis iudicabit. efficiatur autem ab oratore necne, ut ii qui audiunt ita afficiantur ut orator velit, volgi adsensu et
10 populari adprobatione iudicari solet. itaque numquam de bono oratore aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. **50** **186** an censes, dum illi viguerunt quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum volgi iudicio et doctorum fuisse? de populo si quem ita rogavisses: quis est
15 in hac civitate eloquentissimus? in Antonio et Crasso aut dubitaret aut hunc alius, illum alius diceret. nemone Philippum, tam suavem oratorem tam gravem tam facetum his anteferret, quem nosmet ipsi, qui haec arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus?
20 nemo profecto; id enim ipsum est summi oratoris summum oratorem populo videri. **187** quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum: 'mihi cane et Musis'; ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem: 'mihi cane et populo, mi Brute', dixerim, ut qui
25 audient quid efficiatur, ego etiam cur id efficiatur intellegam. credit eis quae dicuntur qui audit oratorem, vera putat, adsentitur probat, fidem facit oratio: **188** tu artifex quid quaeris amplius? delectatur audiens multitudo et ducitur oratione et quasi voluptate quadam perfunditur:
30 quid habes quod disputes? gaudet dolet, ridet plorat, favet odit, contemnit invidet, ad misericordiam inducitur ad pudendum ad pigendum; irascitur miratur sperat timet;

12 ante: *§§ 138–173* || **21–23** tibicen – Musis: *cf. Val. Max. 3, 7 extr. 2*

4 dicatur *A. Eberhard Reis* || **5** oratoriis *Stangl Reis* | horum *om.* **F** || **8** ii $\gamma \pi Q$: hi || **22** dixerit sane discipulo *Madvig* || **25** id *om.* **B** || **26** his **L**, *corr. vulg.* || **32** miratur] mitigatur *coll. or. 131 Schütz quem omnes fere edd. secuti sunt: sed tradita lectio defendi servarique posse videtur, cf. Malc.*[3] *336*

haec perinde accidunt ut eorum qui adsunt mentes verbis
et sententiis et actione tractantur; quid est quod exspecte-
tur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo,
hoc idem doctis probandum est. denique hoc specimen
est popularis iudici, in quo numquam fuit populo cum 5
189 doctis intellegentibusque dissensio. cum multi essent
oratores in vario genere dicendi, quis umquam ex his
excellere iudicatus est volgi iudicio, qui non idem a doctis
probaretur? quando autem dubium fuisset apud patres
nostros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut An- 10
tonium optaret aut Crassum? aderant multi alii; tamen
utrum de his potius dubitasset aliquis, quin alterum nemo.
quid? adulescentibus nobis cum esset Cotta et Hortensius,
num quis, quoi quidem eligendi potestas esset, quemquam
his anteponebat? 15

51
190 Tum Brutus: quid tu, inquit, quaeris alios? de te ipso
nonne quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret
videbamus? qui cum partiretur tecum causas — saepe
enim interfui — perorandi locum, ubi plurimum pollet
oratio, semper tibi relinquebat. 20

Faciebat ille quidem, inquam, et mihi benevolentia,
credo, ductus tribuebat omnia. sed ego quae de me populi
sit opinio nescio; de reliquis hoc adfirmo, qui volgi opi-
nione disertissimi habiti sint, eosdem intellegentium quoque
191 iudicio fuisse probatissimos. nec enim posset idem Demo- 25
sthenes dicere, quod dixisse Antimachum clarum poetam
ferunt: qui cum convocatis auditoribus legeret eis ma-
gnum illud, quod novistis, volumen suum et eum legentem
omnes praeter Platonem reliquissent, 'legam' inquit
'nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est centum 30
milium'. et recte: poema enim reconditum paucorum ad-
probationem, oratio popularis adsensum volgi debet
movere. at si eundem hunc Platonem unum auditorem
haberet Demosthenes, cum esset relictus a ceteris, verbum
192 facere non posset. quid tu, Brute? possesne, si te ut Cu- 35
rionem quondam contio reliquisset?

7 is **F**, *corr.* **F**[2] || **14** quoi **π**: quo **L**, cui *vulg.* || **30-31** centum milium *Camerarius*: omnium me illum **L**, hominum milium *Lennep* || **33** mouere **B**[2]: moueri **FUB**[1]**O**[v]**G**, mereri **O**[1] *Rivius* || **35** possesne si *vulg.*: posses nisi **FUB**[1]**O**[1]**G**, posses si **B**[2]**O**[2]

Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen si a corona relictus sim, non queam dicere.

5 Ita se, inquam, res habet. ut, si tibiae inflatae non referant sonum, abiciendas eas sibi tibicen putet, sic oratori populi aures tamquam tibiae sunt; eae si inflatum non recipiunt aut si auditor omnino tamquam equus non facit, agitandi finis faciendus est. hoc tamen interest, quod 52 193
10 volgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione; cum a mediocri aut etiam malo delectatur, eo est contentus; esse melius non sentit, illud quod est qualecumque est probat. tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo; nec res ulla
15 plus apud animos hominum quam ordo et ornatus valet.

Quare quis ex populo, cum Q. Scaevolam pro M. 194 Coponio dicentem audiret in ea causa de qua ante dixi, quicquam politius aut elegantius aut omnino melius aut exspectaret aut posse fieri putaret? cum is hoc probare 195
20 vellet, M'. Curium, cum ita heres institutus esset, 'si pupillus ante mortuus esset quam in suam tutelam venisset', pupillo non nato heredem esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? quem ad modum scribi oportuisset, si etiam filio non
25 nato heres institueretur? quam captiosum esse populo 196 quod scriptum esset neglegi et opinione quaeri voluntates et interpretatione disertorum scripta simplicium hominum pervertere? quam ille multa de auctoritate patris 197 sui, qui semper ius illud esse defenderat? quam omnino
30 multa de conservando iure civili? quae quidem omnia cum perite et scienter, item breviter et presse et satis

17 ante: *§§ 144ss.* || **24** oportuisset: *cf. Gai inst. 2, 179*

1 in eis] meis **F** || **8–9** ⟨ad obsequium⟩ non facit *Reis (coll. Ov. am. 1, 2, 15s., Her. 6, 128, Sen. exc. contr. 3 pr. 9),* non ⟨ad iussa⟩ facit *Fuchs: at verbum* facere *absolute hic adhibitum esse videtur (Italice „ě restio, recalcitra“)* || **11** etiam *om.* $\mathbf{O}^1$, *s. s.* $\mathbf{O}^2$ || **12** a malo *vulg.* | delectetur **OG** | contentus, ⟨quia⟩ *Fuchs* || **19** fieri posse **OG** | his hoc $\mathbf{O}^1$, *corr.* $\mathbf{O}^2$ || **20** M. **L**, *corr. vulg.* || **27** simplicum **F** $\mathbf{U}^1$ **O** || **31** item *Haupt*: tum ita **L**, *quam lectionem def. et serv. Ellendt*, tum [ita] *Friedrich*, sumpta *Martha*, cum item *Reis*

ornate et pereleganter diceret, quis esset in populo, qui
aut exspectaret aut fieri posse quicquam melius putaret?
53 at vero, ut contra Crassus ab adulescente delicato, qui in
litore ambulans scalmum repperisset ob eamque rem
aedificare navem concupivisset, exorsus est, similiter 5
Scaevolam ex uno scalmo captionis centumvirale iudi-
cium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus,
multis eiusdem generis sententiis delectavit animosque
omnium qui aderant in hilaritatem a severitate traduxit;
quod est unum ex tribus quae dixi ab oratore effici debere. 10
deinde hoc voluisse eum qui testamentum fecisset, hoc
sensisse, quoquo modo filius non esset qui in suam tute-
lam veniret, sive non natus sive ante mortuus, Curius
heres ut esset; ita scribere plerosque et id valere et valu-
isse semper. haec et multa eiusmodi dicens fidem faciebat; 15
198 quod est ex tribus oratoris officiis alterum. deinde aequum
bonum, testamentorum sententias voluntatesque tutatus
est: quanta esset in verbis captio cum in ceteris rebus
tum in testamentis, si neglegerentur voluntates; quantam
sibi potentiam Scaevola adsumeret, si nemo auderet 20
testamentum facere postea nisi de illius sententia. haec
cum graviter tum ab exemplis copiose, tum varie, tum
etiam ridicule et facete explicans eam admirationem ad-
sensionemque commovit, dixisse ut contra nemo videre-
tur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere 25
maxumum. hic ille de populo iudex, qui separatim alte-
rum admiratus esset, idem audito altero iudicium suum
contemneret; at vero intellegens et doctus audiens Scae-
volam sentiret esse quoddam uberius dicendi genus et
ornatius. ab utroque autem causa perorata si quaerere- 30

7 ss.: *cf. de or. 2, 221; 1, 243* || **10** dixi: *§ 185* || **23** *de or. 1, 243* non modo acute sed etiam ridicule et facete

2 aut exspectaret aut *secl. Jahn velut ex § 194 huc lapsum* || **5** exorsus est ⟨contendens⟩ *Fuchs, frustra* || **7** hoc in illo **L**, *quod bene def. Laurand Bull. crit. 29, 1908, 448*: hoc ille **R** *et plerique edd.* | consequutus **Fλ R**, consecutus *Q*: consecutis **UBOG** *γπ et plerique edd.: cf. Malc.*[4] *126* || **8** delectavit ⟨iudices⟩ *Fuchs* | animos[que] — aderant ⟨et⟩ *Madvig* || **13** uenisset **B** || **21** nisi *add. in marg.* **F** || **22** tum ab *vulg.*: cum ab **L** || **23** facete *vulg., cf. supra § 109*: facile **L** (*etiam λγπQ*)

tur uter praestaret orator, numquam profecto sapientis iudicium a iudicio volgi discreparet.

54 199 Qui praestat igitur intellegens imperito? magna re et difficili; si quidem magnum est scire quibus rebus efficiatur amittaturve dicendo illud quicquid est, quod aut (5) effici dicendo oportet aut amitti non oportet. praestat etiam illo doctus auditor indocto, quod saepe, cum oratores duo aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optumum sit intellegit. nam illud quod populo non probatur, ne intellegenti quidem auditori probari (10) potest. ut enim ex nervorum sono in fidibus quam scienter ei pulsi sint intellegi solet, sic ex animorum motu cernitur quid tractandis his perficiat orator. itaque intellegens (200) dicendi existumator non adsidens et adtente audiens sed uno aspectu et praeteriens de oratore saepe iudicat. videt (15) oscitantem iudicem, loquentem cum altero, non numquam etiam circulantem, mittentem ad horas, quaesitorem ut dimittat rogantem: intellegit oratorem in ea causa non adesse qui possit animis iudicum admovere orationem tamquam fidibus manum. idem si praeteriens (20) aspexerit erectos intuentis iudices, ut aut doceri de re idque etiam voltu probare videantur, aut ut avem cantu aliquo sic illos viderit oratione quasi suspensos teneri aut, id quod maxume opus est, misericordia odio motu animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si praeteriens, ut (25) dixi, aspexerit, si nihil audiverit, tamen oratorem versari in illo iudicio et opus oratorium fieri aut perfectum iam esse profecto intelleget.

55 201 Cum haec disseruissem, uterque adsensus est; et ego tamquam de integro ordiens: quando igitur, inquam, a (30) Cotta et Sulpicio haec omnis fluxit oratio, cum hos maxume iudicio illorum hominum et illius aetatis dixissem

5 ⟨in⟩ dicendo illud *Friedrich Reis* | dicendo *secl. Kraffert Stangl* || **6** dicendo *secl. H. Meyer, perperam, nam ita deletur anaphora* || **10** auditori *secl. Kayser*, oratori *Ernesti* || **18** oratorem *secl. Weidner* || **24** quod] cum **F** || **26** ⟨etiam⟩si *Fuchs* || **32** ⟨cum meo⟩ iudicio tum omnium illius aetatis *A. Eberhard*, ⟨et meo⟩ iudicio et omnium ex illius aetatis ⟨oratoribus⟩ *Jahn*, iudicio illorum omnium [et illius aetatis] *Martha*

probatos, revortar ad eos ipsos; tum reliquos, ut institui,
deinceps persequar. quoniam ergo oratorum bonorum —
hos enim quaerimus — duo genera sunt, unum attenuate
presseque, alterum sublate ampleque dicentium, etsi id
melius est quod splendidius et magnificentius, tamen in 5
202 bonis omnia quae summa sunt iure laudantur. sed caven-
da est presso illi oratori inopia et ieiunitas, amplo autem
inflatum et corruptum orationis genus. inveniebat igitur
acute Cotta, dicebat pure ac solute; et ut ad infirmitatem
laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic 10
ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus.
nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum
atque sanum; illudque maxumum quod, cum contentione
orationis flectere animos iudicum vix posset nec omnino
eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem 15
203 facerent a se commoti quod a Sulpicio concitati. fuit enim
Sulpicius omnium vel maxume, quos quidem ego audi-
verim, grandis et, ut ita dicam, tragicus orator. vox cum
magna tum suavis et splendida; gestus et motus corporis
ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scaenam institu- 20
tus videretur; incitata et volubilis nec ea redundans
tamen nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imi-
tari; Cotta malebat Antonium; sed ab hoc vis aberat
Antoni, Crassi ab illo lepos.

204 O magnam, inquit, artem, Brutus: si quidem istis, cum 25
summi essent oratores, duae res maxumae altera alteri defuit.

56 Atque in his oratoribus illud animadvertendum est,
posse esse summos qui inter se sint dissimiles. nihil enim
tam dissimile quam Cotta Sulpicio, et uterque aequalibus
suis plurimum praestitit. quare hoc doctoris intellegentis 30
est videre, quo ferat natura sua quemque, et ea duce
utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio
Theopompi et lenissimo Ephori dixisse traditum est,

32 *ss.*: *Sud. s. v. Ephor., cf. de or. 3, 36, Att. 6, 1, 12, Quint. 2, 8, 11*

1 reuortar *codd. omnes!* || **3** hos] quos **FV** || **17** omnium **B**^{2}: *om.* **FUB**^{1}**OG**λ*Q*, *post* maxume *add.* γπ || **26** maxumae *Q vulg.*: maxume **L** || **27** Atque ⟨inquam⟩ *Lachmann* | illud ⟨inquam⟩ *Weidner* | est *om.* **B** || **29** et] at *Lambinus* || **33** et lenissimo **FUB O**^{v}**G**: Edenissimo **O**^{1}, et lentissimo *Vogel ex Quint.*

alteri se calcaria adhibere alteri frenos. Sulpici orationes 205
quae feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Cannu-
tius putatur aequalis meus, homo extra nostrum ordinem
meo iudicio disertissimus. ipsius Sulpici nulla oratio est,
5 saepeque ex eo audivi, cum se scribere neque consuesse
neque posse diceret. Cottae pro se lege Varia quae inscri-
bitur, eam L. Aelius scripsit Cottae rogatu. fuit is omnino
vir egregius et eques Romanus cum primis honestus idem-
que eruditissimus et Graecis litteris et Latinis, antiquita-
10 tisque nostrae et in inventis rebus et in actis scriptorum-
que veterum litterate peritus. quam scientiam Varro noster
acceptam ab illo auctamque per sese, vir ingenio prae-
stans omnique doctrina, pluribus et inlustrioribus litteris
explicavit. sed idem Aelius Stoicus ⟨esse⟩ voluit, orator 206
15 autem nec studuit unquam nec fuit. scribebat tamen
orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello ⟨Q.⟩ f., ut Q.
Caepioni, ut Q. Pompeio Rufo; quamquam is etiam ipse
scripsit eas quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. his 207
enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium
20 adulescens eumque audire perstudiose solerem. Cottam
autem miror summum ipsum oratorem minimeque inep-
tum Aelianas leves oratiunculas voluisse existimari suas.
his duobus eiusdem aetatis adnumerabatur nemo tertius, **57**
sed mihi placebat Pomponius maxime vel dicam minime
25 displicebat. locus erat omnino in maxumis causis praeter
eos de quibus supra dixi nemini; propterea quod Anto-
nius, qui maxume expetebatur, facilis in causis recipiendis
erat; fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. horum
qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere aut

26 supra: *§§ 138—164, 173, 177*

2 cannutius **U**, Cānutius **BO**^{2}: Canutius **FO**^{1}**G** || **5** consuesse **F**: consueuisse || **7** eam **FUBO**^{v}**G**: etiam **O**^{1} || **14** Stoicus ⟨esse⟩ voluit *vulg.*: Stoicus uoluit **L**, Stoicum se voluit *Stangl* || **16** ali **UB** | ⟨Q.⟩ *Badian 228, qui Q. Metellum Nepotem, Balearici filium, Macedonici nepotem intellegendum esse merito contendit*: ⟨Balearici⟩ *Lambinus Reis*, ⟨L.⟩ *Martha* || **17** Caepioni *vulg.*: caepione *corr. ex* Scipione **FUG**, cępione **B**, cepione **O** || **19** scriptis **FBO**^{v}**G**: scripsitis **U**, *om.* **O**^{1}, scribendis *Lambinus*, scribentibus *Kraffert*

ad Caesarem; Cotta ⟨tum et⟩ Sulpicius expetebantur. ita ab his sex patronis causae inlustres agebantur; neque tam multa quam nostra aetate iudicia fiebant, neque hoc quod nunc fit, ut causae singulae defenderentur a pluri- **208** bus, quo nihil est vitiosius. respondemus iis quos non (5) audivimus: in quo primum saepe aliter est dictum aliter ad nos relatum; deinde magni interest coram videre me quem ad modum adversarius de quaque re adseveret, maxime autem quem ad modum quaeque res audiatur. sed nihil vitiosius quam, cum unum corpus debeat esse (10) defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero **209** perorata. omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio; reliquae partes quasi membra suo quaeque loco locata suam et vim et dignitatem tenent. cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando (15) aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat, quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod non conveniat eius orationi qui ante te dixerit. sed quia et labor multo maior est totam causam quam partem dicere et quia plures ineuntur gratiae, si uno tempore dicas pro pluribus, id- (20) circo hanc consuetudinem lubenter adscivimus.

58 210 Erant tamen, quibus videretur illius aetatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur et quia Latine non pessume loquebatur usu credo aliquo domestico. nam litterarum admodum nihil sciebat; sed (25) magni interest quos quisque audiat cotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quem ad modum patres paedagogi **211** matres etiam loquantur. legimus epistulas Corneliae matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos quam in sermone matris. auditus est nobis Laeliae (30) C. f. saepe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam vidimus et filias eius Mucias ambas. quarum sermo mihi fuit notus, et neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. (35)

1 Cotta et Sulpicius *γϰ* **R**: et *om. rell.*, tum *suppl. hic nos, ante* Cotta *Piderit*: ⟨rarius⟩ Cotta et Sulpicius *A. Eberhard Stangl*, Cotta Sulpicius⟨que rarius⟩ *Reis*, ⟨parum⟩ Cotta et Sulpicius *Sauppe*, ⟨post⟩ Cotta Sulpicius⟨que⟩ *Martha* || **5** iis **B**: his || **18** te *om.* **G** || **29** in *om.* **F** || **31** C. *om.* **FO**[1] (*add. in marg.* **O**[v])

Ego vero ac lubenter quidem, inquit Brutus; et eo lubentius, quod L. Crassi erat filia.

Quid Crassum, inquam, illum censes istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? 212

5 Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit; et vero hic Scipio conlega meus mihi sane bene et loqui videtur et dicere.

Recte, inquam, iudicas, Brute. etenim istius genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum. nam et de duobus 10 avis iam diximus, Scipione et Crasso, et de tribus proavis, Q. Metello, cuius quattuor filii, P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi privatus in libertatem rem publicam vindicavit, Q. Scaevola augure, qui peritissimus iuris idemque percomis est habitus. iam duorum abavorum 213 15 quam est inlustre nomen, P. Scipionis qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi, C. Laeli!

O generosam, inquit, stirpem et tamquam in unam arborem plura genera sic in istam domum multorum 20 insitam atque †inluminatam† sapientiam!

Similiter igitur suspicor, ut conferamus parva magnis, 59 Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone adsuefactam domum; et eo magis hoc iudico, quod neminem ex his quidem, qui aliquo in numero 25 fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum tam rudem. nullum ille poetam noverat, nullum 214 legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis conlegerat; non publicum ius, non privatum et civile cognoverat. quamquam id quidem fuit etiam in aliis et magnis quidem 30 oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. sed ei tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum; idque cum constaret ex

10 diximus: *§§ 128, 143, 81, 107, 101, 79, 83*

11 ⟨illi⟩ filii *Jahn*, filii ⟨consulares⟩ *Orelli* || **12** Ti. *om.* F || **20** atque inluminatam *secl. Kayser Wilkins* | inluminatam] *corruptam codicum lectionem edd. varie corr.*: innatam *Cuiaccius plerique edd.*, inseminatam *malebat Stangl qui tamen Cuiacci coniecturam in textu recepit*, insinuatam *coni. Martha qui traditam lectionem cruce notavit* || **21** igitur ⟨inquam⟩ *Stangl* || **29** id] hic F, hoc *vulg.*

quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum
omnino nihil poterat: in quacumque enim una plane clau-
deret, orator esse non posset; sed tamen alius in alia ex-
215 cellebat magis. reperiebat quid dici opus esset et quo modo
praeparari et quo loco locari, memoriaque ea comprendebat 5
Antonius, excellebat autem actione; erantque ei quaedam
ex his paria cum Crasso, quaedam etiam superiora; at Crassi
magis nitebat oratio. nec vero Sulpicio neque Cottae dicere
possumus neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis
216 quinque partibus plane atque omnino defuisse. itaque in 10
Curione hoc verissime iudicari potest, nulla re una magis
oratorem commendari quam verborum splendore et copia.
nam cum tardus in cogitando tum in struendo dissipatus
60 fuit. reliqua duo sunt, agere et meminisse: in utroque
cacinnos inridentium commovebat. motus erat is, quem 15
et C. Iulius in perpetuum notavit, cum ex eo in utramque
partem toto corpore vacillante quaesivit, quis loqueretur
e luntre; et Cn. Sicinius homo impurus sed admodum
217 ridiculus — neque aliud in eo oratoris simile quicquam. is
cum tribunus plebis Curionem et Octavium consules pro- 20
duxisset Curioque multa dixisset sedente Cn. Octavio
conlega, qui devinctus erat fasciis et multis medicamentis
propter dolorem artuum delibutus, 'numquam, inquit,
Octavi, conlegae tuo gratiam referes; qui nisi se suo more
iactavisset, hodie te istic muscae comedissent.' memoria 25
autem ita fuit nulla, ut aliquotiens, tria cum proposuisset,
aut quartum adderet aut tertium quaereret; qui in iudicio

17—25 *cf. Quint. 11, 3, 129*

2 quamcumque **F** | clauderet] *signo superaddito et in marg.* claudicaret **F**, claudicet *in marg.* **O²** || **5** praeparari *vulg.*: praeparare **L**, apparari *Campe* || **6** erantque **F**: erant **UBOG** || **7** is **F** || **13** in struendo **F**: in instruendo **UBOG** || **15** cacinnos **FUBO^{v}λπ¹**: cachinnos **O¹Gγπ²** *Q, at cf. Serv. g. 3, 223* tria tantum habebant (maiores) nomina, in quibus C litteram sequeretur aspiratio: sepulchrum orchus pulcher, e quibus pulcher tantum hodie recipit aspirationem || **17—18** quis in luntre loqueretur *Quint.* | loqueretur *Quint.*: loquetur **L** || **18** e luntre **F**, eluntre **BG**: cluntre **UO¹O^{v}**, al. eluntre **O²**, in luntre *Quint.* | siccinius **B** || **19** oratori **F** || **24–25** nisi — iactavisset] nisi fuisset *Quint.*

privato vel maxumo, cum ego pro Titinia Cottae perora-
vissem, ille contra me pro Ser. Naevio diceret, subito
totam causam oblitus est idque veneficiis et cantionibus
Titiniae factum esse dicebat. magna haec immemoris 218
5 ingeni signa; sed nihil turpius quam quod etiam in scrip-
tis obliviscebatur quid paulo ante posuisset: ut in eo
libro, ubi se exeuntem e senatu et cum Pansa nostro et
cum Curione filio conloquentem facit, cum senatum
Caesar consul habuisset, omnisque ille sermo ductus ⟨est⟩
10 a percontatione fili quid in senatu esset actum. in quo
multis verbis cum inveheretur in Caesarem Curio dis-
putatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum,
cum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum
Caesar consul habuisset, reprendit eas res, quas idem
15 Caesar anno post et deinceps reliquis annis administra-
visset in Gallia.

Tum Brutus admirans: tantamne fuisse oblivionem, 61 219
inquit, in scripto praesertim, ut ne legens quidem um-
quam senserit quantum flagiti commisisset?

20 Quid autem, inquam, Brute, stultius quam, si ea vitu-
perare volebat quae vituperavit, non eo tempore insti-
tuere sermonem, cum illarum rerum iam tempora prae-
terissent? sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat
in senatum se Caesare consule non accedere, sed id dicat
25 ipso consule exiens e senatu. iam qui hac parte animi,
quae custos est ceterarum ingeni partium, tam debilis
esset, ut ne in scripto quidem meminisset quid paulo ante
posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti
solitam effluere mentem. itaque cum ei nec officium de- 220
30 esset et flagraret studio dicendi, perpaucae ad eum causae

5 signa — p. 68, 10 ulla *habet fragmentum Cremonense* (C)

2 Sex. *is dicitur in oratione pro Quinctio 1, et ita hic esse corri-
gendum coni. Lambinus Martha*[1] || 6 paulo *corr. ex* paullo C || 7 e F B
O G: e *et post ras.* C, ex U | cum *corr. ex* quom C || 8 cum sena-
tum — 9 habuisset *secl. Ernesti* || 9 ductus est *Orelli*: ductus esset
Lambinus, ductus L, ducitur *vulg.* || 15 administrauisset L (*etiam
cod. Mut.!*): administravit *Stangl* || 20 stultius] sulpicius F || 24 se-
natum π ϱ: senatu | sed id L: et id *Lambinus Martha Wilkins*

deferebantur. orator autem, vivis eius aequalibus, proxumus optumis numerabatur propter verborum bonitatem, ut ante dixi, et expeditam ac profluentem quodam modo celeritatem. itaque eius orationes aspiciendas tamen censeo. sunt illae quidem languidiores, verum tamen 5 possunt augere et quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, ut solum sine aliis in Curione speciem oratoris alicuius effecerit. sed ad instituta redeamus.

62 221 In eodem igitur numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit, 10 illius eloquentissimi viri filius. non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. erat in verbis gravitas et facile dicebat et auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. acutior Q. Varius rebus inveniendis nec minus verbis expeditus; fortis vero actor et vemens et verbis 15 nec inops nec abiectus et quem plane oratorem dicere auderes Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans ani- 222 mos, acer acerbus criminosus. multum ab his aberat L. Fufius, tamen ex accusatione M'. Aquili diligentiae fructum ceperat. nam M. Drusum tuum magnum avonculum, 20 gravem oratorem ita dumtaxat cum de re publica diceret, L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, iuris quoque et publici et privati sane peritum, M. Lucullum, M. Octavium Cn. f., qui tantum auctoritate dicendoque valuit ut legem Semproniam frumentariam 25 populi frequentis subfragiis abrogaverit, Cn. Octavium M. f., M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie id est ab iudiciis et in praesidiis rei 223 publicae, cui facile satis facere possint, conlocemus. eodem Q. Caepionem referrem, nisi nimis equestri ordini dedi- 30 tus a senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium et

3 ante: *§ 210* || **11** illius: *§ 103*

1 uiuis eius aequalibus **L**, *quod defendi servarique posse videtur*: vivis eius ⟨aetatis⟩ aequalibus *Friedrich Wilkins*, a suis aequalibus *Piderit*, a temporis eius aequalibus *Madvig*, vivis etiam aequalibus *Stangl*, quamvis vitiosus *Reis* || **7** ⟨non⟩ mediocriter *Stangl Fuchs* || **19** M. **L**, *corr. vulg.* || **26** Cn. **CUBOG**π: M. **F**$\gamma\lambda$ || **28** id est ab iudiciis *secl. Manutius et plerique edd.: defend. Ellendt* | ab **F**: a *rell.* || **30** ordinis **F**λ, ordine γ || **31** dissessisset **B**[1], discedisset **O**

ex eodem genere compluris minime dignos elegantis conventus auribus aptissimos cognovi turbulentis contionibus. quo in genere, ut in his perturbem aetatum ordinem, nuper L. Quinctius fuit; aptior etiam Palicanus auribus
5 imperitorum. et quoniam huius generis facta mentio est, 224
seditiosorum omnium post Gracchos L. Appuleius Saturninus eloquentissimus visus est: magis specie tamen et motu atque ipso amictu capiebat homines quam aut dicendi copia aut mediocritate prudentiae. longe autem
10 post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus et callidus cum primisque ridiculus. is ex summis et fortunae et vitae sordibus in praetura consul factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. nam et plebem tenebat et equestrem ordinem beneficio
15 legis devinxerat. is praetor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario et Flacco consulibus publice est interfectus; homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem veteres Atticorum comoediae notaverunt. quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane et satis 225
20 acutus sed tam solutus et mollis in gestu, ut saltatio quaedam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. ita cavendumst, ne quid in agendo dicendove facias, cuius imitatio rideatur. sed ad paulo superiorem aetatem revecti 63
sumus; nunc ad eam de qua aliquantum sumus locuti
25 revertamur.

Coniunctus igitur Sulpici aetati P. Antistius fuit, ra- 226
bula sane probabilis, qui multos cum tacuisset annos neque contemni solum sed inrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Iuli illam consulatus peti-
30 tionem extraordinariam veram causam agens est probatus; et eo magis quod eandem causam cum ageret eius

6 seditiosorum: *Pseudasc. Verr. 2, 1, 151* || **19—22** *cf. Quint. 11, 3, 128*

1 elegantis *corr. ead. m. ex* eligantis **F** || **2** contionibus **γπ**: cognitionibus || **15** is] igitur *Stangl* || **19** est *post* consecutus *add. Jahn* || **20** dissolutus **B**[1] || **22** cauendum st **C**, *item* **B** *qui add. in marg.* pro est: cauendum est *rell.* || **23** ad **CUBOGπγ**: a **Fλ** | reuecti **CFUBO**[v]: reiecti **O**[1]**GR** || **27** iacuisset *Baehrens Hendrickson*

conlega ille ipse Sulpicius, hic plura et acutiora dicebat.
itaque post tribunatum primo multae ad eum causae,
deinde omnes maxumae quaecumque erant deferebantur.
227 rem videbat acute, componebat diligenter, memoria vale-
bat; verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen 5
non abiectis; expedita autem erat et perfacile currens
oratio; et erat eius quidam tamquam habitus non inur-
banus; actio paulum cum vitio vocis tum etiam ineptiis
claudicabat. hic temporibus floruit iis, quibus inter pro-
fectionem reditumque L. Sullae sine iure fuit et sine ulla 10
dignitate res publica; hoc etiam magis probabatur, quod
erat ab oratoribus quaedam in foro solitudo. Sulpicius
occiderat, Cotta aberat et Curio; vivebat e reliquis patro-
nis eius aetatis nemo praeter Carbonem et Pomponium,
64 228 quorum utrumque facile superabat. inferioris autem 15
aetatis erat proxumus L. Sisenna, doctus vir et studiis
optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus rei publicae,
non sine facetiis, sed neque laboris multi nec satis ver-
satus in causis; interiectusque inter duas aetates Hortensi
et Sulpici nec maiorem consequi poterat et minori necesse 20
erat cedere. huius omnis facultas ex historia ipsius per-
spici potest, quae cum facile omnis vincat superiores,
tum indicat tamen quantum absit a summo quamque
genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris
inlustratum. nam Q. Hortensi admodum adulescentis 25
ingenium ut Phidiae signum simul aspectum et probatum
229 est. is L. Crasso Q. Scaevola consulibus primum in foro
dixit et apud hos ipsos quidem consules, et cum eorum
qui adfuerunt tum ipsorum consulum, qui omnibus intel-
legentia anteibant, iudicio discessit probatus. undeviginti 30

29–30 qui omnibus intellegentia anteibat *(sic) Diom. G. L. 1, 313, 9s., qui locum propter casum laudat*

4 ⟨di⟩videbat *Fuchs coll. § 303* || **7** quidem **L**, *corr. Manutius* || **9** iis *π Q*: his (*corr.* ex hiis **C**) || **10** sullae *in marg.* **F**[1]: syllae | ulla *secl. Jahn* || **11** etiam **UBG**: etiam autem **FO** || **17** narus *Reis* || **20** maioris **L**, *corr. vulg.* || **21** percipi **FV***Q* || **25** Nam Q. Hortensi *γπ*: Namque Hortensi || **29** omnibus *Diom., recte*: *cf. enim off. 2, 37; Tusc. 1, 5; Phil. 9, 1*: omnis **L**

annos natus erat eo tempore, est autem L. Paullo C.
Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus eum in
patronorum numero annos quattuor et quadraginta fuisse.
hoc de oratore paulo post plura dicemus; hoc autem loco
5 voluimus ⟨eius⟩ aetatem in disparem oratorum aetatem
includere. quamquam id quidem omnibus usu venire
necesse fuit, quibus paulo longior vita contigit, ut et cum
multo maioribus natu, quam essent ipsi, et cum aliquanto
minoribus compararentur. ut Accius isdem aedilibus ait
10 se et Pacuvium docuisse fabulam, quom ille octoginta,
ipse triginta annos natus esset: sic Hortensius non cum 230
suis aequalibus solum, sed et mea cum aetate et cum tua,
Brute, et cum aliquanto superiore coniungitur, si quidem
et Crasso vivo dicere solebat et magis iam etiam vigebat
15 Antonio; et cum Philippo iam sene pro Cn. Pompei bonis
dicens in illa causa, adulescens cum esset, princeps fuit
et in eorum, quos in Sulpici aetate posui, numerum facile
pervenerat et suos inter aequalis M. Pisonem M. Crassum
Cn. Lentulum P. Lentulum Suram longe praestitit et me
20 adulescentem nactus octo annis minorem, quam erat
ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit et
tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio
Claudio dixit paulo ante mortem.

65
231
Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus
25 tam multis inter nostrum tuumque initium dicendi interpositis oratoribus; ex quibus, quoniam in hoc sermone
nostro statui neminem eorum qui viverent nominare, ne
vos curiosius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem,
eos qui iam sunt mortui nominabo.

30 Tum Brutus: non est, inquit, ista causa quam dicis,
quam ob rem de iis qui vivunt nihil velis dicere.

4 dicemus: *§§ 301 ss.* || **17** posui: *§ 182*

5 eius *add. Marggraff, post* aetatem *Stephanus* | aetatem *secl. Schütz* | *alt.* aetatem *om.* **OR** || **9** aedilibus **U**, edilibus **OG**: et idibus **F**, ędibus **B** || **10** quom *nos*: quam **λ**, qua **L**, cum *vulg.* || **14** uigebat **L**: vigente florebat *Kayser* || **15** ⟨mortuo⟩ Antonio *Kroll* | Antonio et cum **L**: cum Antonio et *Madvig Wilkins Hendrickson* || **16** dicens *Schütz*: dicente **L** || **20** nactus ⟨aemulum⟩ *Kayser* || **28** eliceretis *γ vulg.*: eligeretis || **31** iis *π*: his

Quaenam igitur, inquam, est?

Vereri te, inquit, arbitror ne per nos hic sermo tuus emanet et ii tibi suscenseant, quos praeterieris.

Quid? vos, inquam, tacere non poteritis?

Nos quidem, inquit, facillime; sed tamen te arbitror 5 malle ipsum tacere quam taciturnitatem nostram experiri.

232 Tum ego: vere tibi, inquam, Brute, dicam. non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse venturum; sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut iam ad minoris etiam pervenerim. 10

Interpone igitur, inquit, si quos videtur; deinde redeamus ad te et ad Hortensium.

Immo vero, inquam, ad Hortensium; de me alii dicent, si qui volent.

Minime vero, inquit. nam etsi me facile omni tuo ser- 15 mone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te; nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus tum certe mihi notissimae sunt, quam quod gradus tuos et quasi processus dicendi studeo cognoscere.

233 Geretur, inquam, tibi mos, quoniam me non ingeni 20 praedicatorem esse vis sed laboris mei. verum interponam, ut placet, alios et a M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensi, exordiar.

66 Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura, labore et industria et quod adhibebat ad 25 obtinendas causas curam etiam et gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. in huius oratione sermo Latinus erat, verba non abiecta, res compositae diligenter, nullus flos tamen neque lumen ullum, animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno 30 modo dicerentur. nam huius aequalis et inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit; qui omnia magna voce dicens verborum sane bonorum cursu quodam incitato ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere popu-

3 ii] ut **O**[1], *corr.* **O**[v] *qui addit*: male ueterem interpretatus est || **6** malle id ipsum **B** || **7** uere inquam tibi **B** || **10** minoris **L**, *quod servari posse videtur (cf. Char. 174, 25; Kühner-Holzweissig 1, 335)*: minores *edd.* | perueneris **F** || **18** quod *secl. Ernesti*

lum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autem Len- 234
tulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat
quam quanta in eo facultas erat; qui cum esset nec per-
acutus, quamquam et ex facie et ex voltu videbatur, nec
5 abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso, sic intervallis,
exclamationibus, voce suavi et canora, admirando †in-
ridebat, calebat in agendo, ut ea quae derant non desi-
derarentur. ita tamquam Curio copia nonnulla verborum,
nullo alio bono, tenuit oratorum locum: sic Lentulus 235
10 ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occul-
tavit, in qua excellens fuit. nec multo secus P. Lentulus,
cuius et excogitandi et loquendi tarditatem tegebat formae
dignitas, corporis motus plenus et artis et venustatis,
vocis et suavitas et magnitudo. sic in hoc nihil praeter
15 actionem fuit, cetera etiam minora quam in superiore.
M. Piso quicquid habuit, habuit ex disciplina maxume- 67 236
que ex omnibus qui ante fuerunt Graecis doctrinis erudi-
tus fuit. habuit a natura genus quoddam acuminis quod
etiam arte limaverat, quod erat in reprehendendis verbis
20 versutum et sollers sed saepe stomachosum, nonnum-
quam frigidum, interdum etiam facetum. is laborem
quasi cursum forensem diutius non tulit, quod et corpore
erat infirmo et hominum ineptias ac stultitias, quae
devorandae nobis sunt, non ferebat iracundiusque respue-
25 bat sive morose, ut putabatur, sive ingenuo liberoque
fastidio. is cum satis floruisset adulescens, minor haberi
est coeptus postea. deinde ex virginum iudicio magnam
laudem est adeptus et ex eo tempore quasi revocatus in
cursum tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem;

1–2 *Quint. 11, 3, 8 libere*

6–7 admirando inridebat **L**: admirando ore dicebat *Friedrich, item Reis add.* ⟨atque⟩, admirantes irretiebat ⟨et sic⟩ *Schütz*, ad mirandum illiciebat ⟨ita⟩ *Madvig*, *pro* admirando inridebat calebat *coni.* admirando irridendo latebat *Lambinus*, mirum quantum valebat *Piderit* | callebat **O** | derant **B** *signo addito ad testandum ita in vetere cod. scriptum fuisse*: deerant || **11** neque **F** || **14** sic] sed? *Orelli*, scilicet *Stangl qui tamen verba* sic (scilicet) – superiore *secl.* **21** laborem **L**: laboriosissumum *Reis* || **22** quasi cursum *secl. Jahn Stangl Martha Wilkins Fuchs* || **26** is **L**: itaque *Kayser*, igitur *Stangl*

postea quantum detraxit ex studio tantum amisit ex
237 gloria. P. Murena mediocri ingenio sed magno studio
rerum veterum, litterarum et studiosus et non imperitus,
multae industriae et magni laboris fuit. C. Censorinus
Graecis litteris satis doctus, quod proposuerat explicans 5
expedite, non invenustus actor sed iners et inimicus fori.
L. Turius parvo ingenio sed multo labore, quoquo modo
poterat, saepe dicebat; itaque ei paucae centuriae ad
238 consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit,
sed fuit patronus propemodum diligentissimus. huius si 10
vita, si mores, si voltus denique non omnem commenda-
tionem ingeni everteret, maius nomen in patronis fuisset.
non erat abundans, non inops tamen; non valde nitens, non
plane horrida oratio; vox gestus et omnis actio sine lepore;
at in inveniendis componendisque rebus mira accuratio, 15
ut non facile in ullo diligentiorem maioremque cognove-
rim, sed eam ut citius veteratoriam quam oratoriam
diceres. hic etsi etiam in publicis causis probabatur,
68 239 tamen in privatis inlustriorem obtinebat locum. C. deinde
Piso statarius et sermonis plenus orator, minime ille qui- 20
dem tardus in excogitando, verum tamen voltu et simu-
latione multo etiam acutior quam erat videbatur. nam
eius aequalem M'. Glabrionem bene institutum avi Scae-
volae diligentia socors ipsius natura neglegensque tarda-
verat. etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existi- 25
mando admodum prudens, toto genere perurbanus. meus
autem aequalis Cn. Pompeius vir ad omnia summa natus
maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris
gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat ora-
tione satis amplus, rem prudenter videbat; actio vero 30
eius habebat et in voce magnum splendorem et in motu
240 summam dignitatem. noster item aequalis D. Silanus,
vitricus tuus, studi ille quidem habuit non multum, sed
acuminis et orationis satis. Q. Pompeius A. f., qui Bithy-

8 saepe **L**: ac saepe *Weidner*, et saepe *Bake*, saepeque *Stangl* | ei *vulg.* et **L** || **9** C. Macer *vulg.*: cancer **L** || **15** in *om.* **F**, *del. Reis* | accuratio] cura ac ratio *Madvig* || **16** in nullo **F** || **18** hic si etiam **F** || **23** M. **L**, *corr. vulg.* | avi *vulg.*: aut **L** (*cryphiam add.* **B**)

nicus dictus est, biennio quam nos fortasse maior, summo
studio dicendi multaque doctrina, incredibili labore atque
industria, quod scire possum: fuit enim mecum et cum
M. Pisone cum amicitia tum studiis exercitationibusque
5 coniunctus. huius actio non satis commendabat oratio-
nem; in hac enim satis erat copiae, in illa autem leporis
parum. erat eius aequalis P. Autronius voce peracuta 241
atque magna nec alia re ulla probabilis, et L. Octavius
Reatinus, qui cum multas iam causas diceret, adulescens
10 est mortuus — is tamen ad dicendum veniebat magis
audacter quam parate —, et C. Staienus, qui se ipse adop-
taverat et de Staieno Aelium fecerat, fervido quodam et
petulanti et furioso genere dicendi: quod quia multis
gratum erat et probabatur, ascendisset ad honores, nisi
15 in facinore manifesto deprehensus poenas legibus et
iudicio dedisset. eodem tempore C. L. Caepasii fratres 69 242
fuerunt, qui multa opera, ignoti homines et repentini,
quaestores celeriter facti sunt, oppidano quodam et incon-
dito genere dicendi. addamus huc etiam, ne quem voca-
20 lem praeterisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui
nullo acumine eam tamen verborum copiam, si quam
habebat, praebebat populo cum multa concursatione ma-
gnoque clamore. quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit
M. Crassi quasi secundarum. is omnibus exemplo debet
25 esse quantum in hac urbe polleat multorum oboedire
tempori multorumque vel honori vel periculo servire. his 243
enim rebus infimo loco natus et honores et pecuniam et
gratiam consecutus etiam in patronorum — sine doctrina,
sine ingenio — aliquem numerum pervenerat. sed ut pugi-
30 les inexercitati, etiam si pugnos et plagas Olympiorum
cupidi ferre possunt, solem tamen saepe ferre non possunt,
sic ille cum omni iam fortuna prospere functus labores
etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni severitatem
quasi solem non tulit.

35 Tum Atticus: tu quidem de faece, inquit, hauris idque 244

16 caepasii **G**: caepasi || **17** homines] honores **F** || **25** multorum *secl. Gruter Martha* || **31** ferre *secl. Weidner* || **33** anni **FUBO^{v}G**: animi **O**[1]

iam dudum, sed tacebam; hoc vero non putabam, te
usque ad Staienos et Autronios esse venturum.
Non puto, inquam, existimare te ambitione me labi,
quippe de mortuis; sed ordinem sequens in memoriam
notam et aequalem necessario incurro. volo autem hoc 5
perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere
ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, verum qui
omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. sed ad
sermonem institutum revertamur.

70 245 T. Torquatus T. f. et doctus vir ex Rhodia disciplina 10
Molonis et a natura ad dicendum satis solutus atque
expeditus, cui si vita suppeditavisset, sublato ambitu
consul factus esset, plus facultatis habuit ad dicendum
quam voluntatis. itaque studio huic non satisfecit, officio
vero nec in suorum necessariorum causis nec in sententia 15
246 senatoria defuit. etiam M. Pontidius municeps noster
multas privatas causas actitavit, celeriter sane verba
volvens nec hebes in causis vel dicam plus etiam quam non
hebes, sed effervescens in dicendo stomacho saepe iracun-
diaque vehementius; ut non cum adversario solum sed 20
etiam, quod mirabile esset, cum iudice ipso, cuius delini-
tor esse debet orator, iurgio saepe contenderet. M. Mes-
salla minor natu quam nos, nullo modo inops, sed non
nimis ornatus genere verborum; prudens acutus, minime
incautus patronus, in causis cognoscendis componendis- 25
que diligens, magni laboris, multae operae multarumque
247 causarum. duo etiam Metelli, Celer et Nepos nihil in causis
versati nec sine ingenio nec indocti hoc erant populare
dicendi genus adsecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus
nec umquam indisertus et in consulatu pereloquens visus 30
est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora,
facetus satis. C. Memmius L. f. perfectus litteris sed Grae-
cis, fastidiosus sane Latinarum, argutus orator verbisque

1 putaram *Weidner* || 7 indignos **B** | verum *secl. Madvig*, videri *malebat Stangl*, eorum *Weidner* || 8 ita **FUB**: tam **OG** || 12 cui **L**: qui *Kayser* || 15 suorum *secl. Ernesti* || 19 exferuescens **L** || 21 delinitor **O**: delinitior **FUBG** || 22 contendere **F** | messalla **G**: messala **FUBO** || 24 minis **G** || 27 nihil **L**: non nihil **R** *vulg.* || 29 Cn. *Manitius*: G. **F**[1], C. **F**[2] *in marg.*, Gaius **UBOG**

dulcis, sed fugiens non modo dicendi verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit quantum imminuit industriae.

71 248 Hoc loco Brutus: quam vellem, inquit, de his etiam 5 oratoribus qui hodie sunt tibi dicere luberet; et si de aliis minus, de duobus tamen quos a te scio laudari solere, Caesare et Marcello, audirem non minus lubenter quam audivi de iis qui fuerunt.

Cur tandem? inquam; an exspectas quid ego iudicem 10 de istis qui tibi sunt aeque noti ac mihi?

Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus, Caesar autem parum; illum enim saepe audivi, hic, cum ego iudicare iam aliquid possem, afuit.

249 Quid igitur de illo iudicas quem saepe audisti?

15 Quid censes, inquit, nisi id quod habiturus es similem tui?

Ne ego, inquam, si itast, velim tibi eum placere quam maxume.

Atqui et ita est, inquit, et vementer placet; nec vero 20 sine causa. nam et didicit et omissis ceteris studiis unum id egit seseque cotidianis commentationibus acerrume exercuit. itaque et lectis utitur verbis et frequentibus 250 ⟨sententiis⟩, splendore vocis, dignitate motus fit speciosum et inlustre quod dicitur, omniaque sic suppetunt, et ei 25 nullam deesse virtutem oratoris putem; maxumeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, cum liceat in hoc communi nostro et quasi fatali malo, consoletur se cum conscientia optumae mentis tum etiam usurpatione et renovatione doctrinae. vidi enim Mytilenis nuper virum atque,

15–16 habiturus — tui: *idem fere ad eundem Marcellum quinque ante annis scripserat, fam. 15, 9, 1*

8 his **UG** || **13** iam *om.* **B** | afuit **U,** *item* **B** *signo addito ad testandum ita in vetere codice scriptum fuisse*: abfuit **F**[1] *(corr.* **F**[2] *in marg.)* **G,** affuit **O** || **14** inquam *post* iudicas *add. Jahn* | audisti **B**: audiuisti || **17** ita st **B,** *eodem addito signo*: ita est || **19** atqui *vulg.*: atque **L** | uementer **F U**: uehementer || **20** didicit ⟨diligenter⟩ *Fuchs* || **23** sententiis *add. Jahn*: et **L,** *quod post* vocis *transp. vulg.* || **24** dicitur *om.* **G,** dicit *nonnulli edd.* || **26** cum] quod *Peter*

ut dixi, vidi plane virum. itaque cum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctissimo viro tibique, ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia multo videbam similiorem.

251 Hic ego: etsi, inquam, de optumi viri nobisque amicis- 5 simi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum oblivionem quaerens hunc ipsum sermonem produxi longius. sed de Caesare cupio audire quid tandem Atticus iudicet.

72 Et ille: praeclare, inquit, tibi constas, ut de iis qui nunc 10 sint nihil velis ipse dicere; et hercule si sic ageres, ut de iis egisti qui iam mortui sunt, neminem ut praetermitteres, ne tu in multos Autronios et Staienos incurreres. quare sive hanc turbam effugere voluisti sive veritus ⟨es⟩ ne quis se aut praeteritum aut non satis laudatum queri posset, 15 de Caesare tamen potuisti dicere, praesertim cum et tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset nec illius de tuo obscurum.

252 Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caesare et ipse ita iudico et de hoc huius generis acerrumo existimatore 20 saepissume audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissume; nec id solum domestica consuetudine ut dudum de Laeliorum et Muciorum familiis audiebamus, sed quamquam id quoque credo fuisse, tamen, ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris et iis qui- 25 dem reconditis et exquisitis summoque studio et diligen-
253 tia est consecutus: qui[n] etiam in maxumis occupationibus ad te ipsum, inquit in me intuens, de ratione Latine loquendi accuratissume scripserit primoque in libro dixerit verborum dilectum originem esse eloquentiae 30 tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit quam se dicere, laudem singularem; nam scripsit his

23 audiebamus: *supra, § 211*

3 Cratippo **FG**[2]: Gratippo **UBOG**[1] || 14 es *add. vulg.* || 15 possit **B** || 17 nec **F**[2]: ne **F**[1] *rell.* || 21 fore **O**[1], *corr.* **O**[v] || 26 exquisitissumoque studio **F** || 27 qui *Schneider*: quin **L** || 29 scripsit **FB**[1]**λ** || 30 disserit **F**[2] *in marg.*

verbis, cum hunc nomine esset adfatus: 'ac si, cogitata praeclare eloqui ⟨ut⟩ possent, nonnulli studio et usu elaboraverunt, cuius te paene principem copiae atque inventorem bene de nomine ac dignitate populi Romani 5 meritum esse existumare debemus: hunc facilem et cotidianum novisse sermonem nunc pro relicto est habendum?'

73 254 Tum Brutus: amice hercule, inquit, et magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inven- 10 torem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine et dignitate. quo enim uno vincebamur a victa Graecia, id aut ereptum illis est aut certe nobis cum illis communicatum. hanc 255 autem, inquit, gloriam testimoniumque Caesaris tuae 15 quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono.

Et recte quidem, inquam, Brute; modo sit hoc Caesaris iudici, non benevolentiae testimonium. plus enim certe adtulit huic populo dignitatis quisquis est ille, si modo 20 est aliquis, qui non inlustravit modo sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi qui Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi. verum quidem si audire volumus, omissis illis divinis 256 consiliis, quibus saepe constituta est imperatorum sapien- 25 tia salus civitatis aut belli aut domi, multo magnus orator praestat minutis imperatoribus. 'at prodest plus imperator.' quis negat? sed tamen — non metuo ne mihi adclametis; est autem quod sentias dicendi liber locus — malim mihi L. Crassi unam pro M'. Curio dictionem quam 30 castellanos triumphos duo. 'at plus interfuit rei publicae

12–13 *cf. Plut. Cic. 4, 7*

2 ut *add. hic Ernesti, ante* cogitata *vulg., post* cogitata *Stangl* || **5** facilem *γ* (*non item π!*): facile || **6–7** num — habendum? *Lallemand Martha Wilkins Reis Hendrickson* || **12** ⟨per te⟩ *ante* ereptum *ex Plut. Cic. 4, 7 add. Piderit, post* ereptum *Reis* || **13** cum illis **B**: cum grecis **FUOG**, nobiscum [Graecis] *Simon Martha* || **14–15** non *ante* tuae *transpos. Ernesti Stangl* || **24** imperatorum sapientia *del. Fuchs* || **28** libere *Jahn Piderit Wilkins: at cf. Quint. 12, 8, 7* liberum igitur demus — tempus ac locum || **29** L. *om.* **F** || **30** duos **O**[2]

castellum capi Ligurum quam bene defendi causam M'.
257 Curi'. credo; sed Atheniensium quoque plus interfuit
firma tecta in domiciliis habere quam Minervae signum
ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam esse
mallem quam vel optumum fabrum tignuarium. quare 5
non quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit pon-
derandum est; praesertim cum pauci pingere egregie
possint aut fingere, operarii autem aut baiuli deesse non
74 258 possint. sed perge, Pomponi, de Caesare et redde quae
restant. 10

Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum ora-
toris vides locutionem emendatam et Latinam, cuius
penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiae
sed quasi bonae consuetudinis. mitto C. Laelium P. Scipio-
nem: aetatis illius ista fuit laus tamquam innocentiae sic 15
Latine loquendi – nec omnium tamen; nam illorum aequa-
les Caecilium et Pacuvium male locutos videmus –: sed
omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant neque
eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loque-
bantur. sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit et 20
Romae et in Graecia. confluxerunt enim et Athenas et in
hanc urbem multi inquinate loquentes ex diversis locis.
quo magis expurgandus est sermo et adhibenda tamquam
obrussa ratio, quae mutari non potest, nec utendum pra-
259 vissima consuetudinis regula. T. Flamininum, qui cum 25
Q. Metello consul fuit, pueri vidimus: existumabatur bene
Latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem
minime indoctus, ut a te paulo est ante dictum, sed tamen

28 paulo ante: *§ 132*

5 tignarium **G²** || **8** baiuli **F**: baioli **UBOG** || **14** **P.**] .p. **F²**, pilum **F¹ UBO**, *om.* **G**, publium *add.* **G²** *in marg.*, P. illum *Stangl*, Philum *Heraeus coll. Arch. 16*, ⟨L.⟩ Philum P. *Reis, minime probabiliter, nam Laelius et Scipio semper coniuncte apud Ciceronem nominantur nullo unquam nomine interposito* || **19** aliqua barbaries **O²G²**: alique (aliquę **UG**) barbari in (*cryphiam add.* **FB**) || **21** et *ante* Athenas *om.* **B** || **23** tamquam *Manutius*: quamtum **F**, quantum **UOG**, quam **B** || **24** obrussa] *cryphiam add.* **FB** || **25** flamminium **FUO**, flaminium **BG**: *corr. vulg.* || **26** Q. *om.* **O¹**, *add. in marg.* **Oᵛ** || **27** Latine ⟨loqui⟩ *Kayser Reis*

suavitas vocis et lenis appellatio litterarum bene loquendi
famam confecerat. Cotta, qui se valde dilatandis litteris
a similitudine Graecae locutionis abstraxerat sonabatque
contrarium Catulo, subagreste quiddam planeque sub-
5 rusticum, alia quidem quasi inculta et silvestri via ad
eandem laudem pervenerat. Sisenna autem quasi emen-
dator sermonis usitati cum esse vellet, ne a C. Rusio
quidem accusatore deterreri potuit quominus inusitatis
verbis uteretur.

10 Quidnam istuc est? inquit Brutus, aut quis est iste 260
C. Rusius?

Et ille: fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante
C. Hirtilium Sisenna defendens dixit quaedam eius sputa-
tilica esse crimina. tum C. Rusius: 'circumvenior, inquit, 75
15 iudices, nisi subvenitis. Sisenna quid dicat nescio; metuo
insidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio,
tilica nescio.' maxumi risus; sed ille tamen familiaris
meus recte loqui putabat esse inusitate loqui. Caesar 261
autem rationem adhibens consuetudinem vitiosam et cor-
20 ruptam pura et incorrupta consuetudine emendat. itaque
cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum – quae,
etiam si orator non sis et sis ingenuus civis Romanus,
tamen necessaria est – adiungit illa oratoria ornamenta
dicendi, tum videtur tamquam tabulas bene pictas con-
25 locare in bono lumine. hanc cum habeat praecipuam lau-
dem in communibus, non video cui debeat cedere. splendi-
dam quandam minimeque veteratoriam rationem dicendi
tenet, voce motu forma etiam magnificam et genero-
sam quodam modo.

1 *Quint. 11, 3, 35* suavis appellatio litterarum || **2** Cotta – **4** sub-
rusticum: *Quint. 11, 3, 10 libere* || **26** non video – **29** quodam modo
libere or. obl. Suet. Iul. 55, 1

2 quia **L**: *corr. Ernesti* || **3** Graecae] rectae *Simon Reis Barwick* ||
5 siluestri uia **UBOG**: siluestria **F** || **8** accusatore *secl. Kayser* ||
12 accusante **FUBO**^{v}**G**: accusatore **O**^{1} | C. Hirtilium *Müller*. chir-
tilium **L**, C. Rutilium *Ellendt*, C. Hirtuleium *Reis*, C. Herennium
Martha || **14** crimina. tum C. rusius π: criminatum. C. rusium || **15** dicat
$\pi\gamma$: dicas || **20** emendabat **OG** || **28** etiam] et **F** | magnifica et
generosa **L**, *ex Suet. corr. Lambinus*

262 Tum Brutus: orationes quidem eius mihi vehementer probantur. compluris autem legi; atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum.

Valde quidem, inquam, probandos; nudi enim sunt, recti et venusti, omni ornatu orationis tamquam veste de- 5 tracta. sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volent illa calamistris inurere: sanos quidem homines a scribendo deterruit; nihil est enim in historia pura et inlustri brevitate dulcius. sed ad eos, si placet, 10 qui vita excesserunt, revertamur.

76
263 C. Sicinius igitur Q. Pompei illius, qui censor fuit, ex filia nepos quaestorius mortuus est; probabilis orator, iam vero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inveniendum expedita Hermagorae disciplina. ea dat 15 rationes certas et praecepta dicendi; quae si minorem habent apparatum — sunt enim exilia —, tamen habent ordinem et quasdam errare in dicendo non patientes vias. has ille tenens et paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinaque dicendi 20 264 iam in patronorum numerum pervenerat. erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio aetate coniunctus. is cum post curulem aedilitatem iudex quaestionis esset, est mortuus; in quo fateor volgi iudicium a iudicio meo dissensisse. nam po- 25 pulo non erat satis vendibilis: praeceps quaedam et cum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida et celeritate caecata oratio; sed neque verbis aptiorem cito alium

2 commentarios — 9 deterruit *Suet. Iul. 56, 2*

3 quosdam] quos idem *Stangl et edd. post eum* || 4 enim *om. Suet., secl. Stangl* || 5 detracta **L** *et Suet.*: detracto *Lambinus* || 8 volent *Suet.* (illa volent): uolunt **L** || 9 enim est **B** || 12 Sicinius **πγQ** *(cf. § 264)*: sinicius **FUOλ**, sinitius **G**, sinucius **B** || 14 iam] immo *Lambinus* || 16 si] etsi **R** *Lambinus* || 18 patentes **BG**[1], at patientes **G**[2] *in marg.* || 24 aedilitatem] dignitatem **B** || 27 rapida [et] *Schütz*, rapiditate et *Dederich*, *cruce signavit Martha qui malebat* ea ipsa *pro* rapida, *del. tum* et, *at cf. de fin. 2, 1, 3* cum enim fertur quasi torrens oratio, quamvis multa cuiusque modi rapiat, nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coerceas

dixerim neque sententiis crebriorem. praeterea perfectus in litteris iurisque civilis iam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. reliqui sunt, qui mortui sint, L. **265** Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses, etsi 5 non derat oratio, quam, ut Graeci dicunt, *πολιτικόν*. erant in eo plurumae litterae nec eae volgares, sed interiores quaedam et reconditae, divina memoria, summa verborum et gravitas et elegantia; atque haec omnia vitae decorabat gravitas et integritas. me quidem admodum 10 delectabat etiam Triari in illa aetate plena litteratae senectutis oratio. quanta severitas in voltu, quantum pondus in verbis, quam nihil non consideratum exibat ex ore!

Tum Brutus Torquati et Triari mentione commotus — **266** utrumque enim eorum admodum dilexerat —: ne ego, in-15 quit, ut omittam cetera quae sunt innumerabilia, de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse. nam nec istos excellentis viros nec multos alios praestantis civis res publica perdidisset.

Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolo-20 rem. nam et praeteritorum recordatio est acerba et acerbior exspectatio reliquorum. itaque omittamus lugere et tantum quid quisque dicendo potuerit, quoniam id quaerimus, praedicemus.

77 Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. **267** 25 Bibulus, qui et scriptitavit accurate, cum praesertim non esset orator, et egit multa constanter; Appius Claudius socer tuus, conlega et familiaris meus: hic iam et satis studiosus et valde cum doctus tum etiam exercitatus orator et cum auguralis tum omnis publici iuris antiqui-30 tatisque nostrae bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen et multa cum libertate dicebat. duo praeterea Lentuli consulares, quorum Pu- **268**

11 quanta — p. **84, 16** Lucilius *habet* **C**

5 derat **F**^{1}**B**, *quae lectio clausula commendatur*: deerat **F**^{2} *rell.* | polyticon **U**, politicon **FBOG** || **9** grauitas **FUBO**^{v}**G**: dignitas **O**^{1} || **14** eorum enim **B**^{1} | admodum *om.* **B** || **16** perpetuam tuam **B** || **19** ne **FB**: nec **CUOG** || **24** etiam] enim *Kayser* || **26** appius **FBG**: app. **CU**, App. **O**^{1}, Ap. p. **O**^{v}

blius ille nostrarum iniuriarum ultor, auctor salutis, quicquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit e disciplina; instrumenta naturae derant; sed tantus animi splendor et tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum virorum essent, non dubitaret asciscere eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem; vox canora, verba non horrida sane, ut plena esset animi et terroris oratio; quaereres in iudiciis fortasse melius, in re 269 publica quod erat esse iudicares satis. ne T. quidem Postu- 10 mius contemnendus in dicendo; de re publica vero non minus vemens orator quam bellator fuit, effrenatus et acer nimis, sed bene iuris publici leges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Atticus: putarem te, inquit, ambitiosum esse, 15 si, ut dixisti, ii quos iam diu conligis viverent. omnis enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Servilium praeterisse videare.

78 270 Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, quom melius 20 aliquanto possent quam isti oratores, quos colligo, dicere; sed his commemorandis etiam illud adsequor, ut intellegatis primum ex omni numero quam non multi ausi sint dicere, deinde ex iis ipsis quam pauci fuerint laude digni. 271 itaque ne hos quidem equites Romanos amicos nostros, 25 qui nuper mortui sunt, ⟨omittam⟩, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium, in quo et compositum dicendi genus et acre et expeditum fuit; T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro

10 *de hoc Postumio v. R. Syme MH 1958, 51 s.* ‖ **16** dixisti: *§ 244*

3 derant **CFUB²**: deerant **B¹OG** ‖ **8** ut] at *Weidner, secl. Schütz; locum vel lacunosum vel corruptum cens. Hendrickson* | plena **CFUBOᵛ**: plane **O¹**, plene **G** | esset *secl. Schütz*, et *Weidner* ‖ **9** terroris **CFUOG**: horroris **B**, fervoris *Purgold* ‖ **10** T.] *immo* L: *cf. RE 22, 898, 11* | postumius **F**: postumus **CUBOG** ‖ **12** uemens **CUB**: uehemens ‖ **13** acer nimis **CUBOG**: acerrimus **Fλγπϱ** ‖ **17** enim *om.* **G** ‖ **20** quom **CFUB** *(qui signo superposito et in marg. iterato monet sic in vet. cod. scriptum fuisse)*: cum **OG** ‖ **26** omittam *hic add. Kayser, post* Romanos *Hertz Reis* | spoletinum **FUB**: spolentinum **COG** ‖ **29** accium **F**: attium **CUBOG**

A. Cluentio, qui et accurate dicebat et satis copiose, eratque praeterea doctus Hermagorae praeceptis, quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastae velitibus amentatae, sic apta quaedam et parata singulis
5 causarum generibus argumenta traduntur. studio autem **272** neminem nec industria maiore cognovi, quamquam ne ingenio quidem qui praestiterit facile dixerim C. Pisoni, genero meo. nullum tempus illi umquam vacabat aut a forensi dictione aut a commentatione domestica aut a
10 scribendo aut a cogitando. itaque tantos processus efficiebat ut evolare, non excurrere videretur; eratque verborum et dilectus elegans et apta et quasi rotunda constructio; cumque argumenta excogitabantur ab eo multa et firma ad probandum tum concinnae acutaeque sen-
15 tentiae; gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quae non erat, et e disciplina motus quidam videretur accedere. vereor ne amore videar plura quam fuerint in illo dicere; quod non ita est: alia enim de illo maiora dici possunt. nam nec continentia nec pietate nec ullo genere
20 virtutis quemquam eiusdem aetatis cum illo conferendum puto. nec vero M. Caelium praetereundum arbitror, **79 273** quaecumque eius in exitu vel fortuna vel mens fuit; qui quamdiu auctoritati meae paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem tur-
25 bulentamque dementiam a senatu et a bonorum causa steterit constantius. †quam eius actionem† multum tamen et splendida et grandis et eadem in primis faceta et perurbana commendabat oratio. graves eius contiones aliquot fuerunt, acres accusationes tres eaeque omnes

4 amentatae **FUB**: āmentatae **COG** || **14** ad probandum **CUBOG**: approbandum **F** || **16** e *om.* **Fλγπ** || **26** quam eius actionem] *codicum lectionem olim defendimus non ad dicendi artem, verum ad rem publicam verbum* actio *referentes: at cf. Malc.*[4] *128; mirum autem quot et quam variis coniecturis locus temptatus sit:* antiquam e. a. *Stangl*, nimiam e. a. *A. Eberhard*. iniquam *coni. Hendrickson qui locum in textu cruce notavit*, antiquam eius dictionem *Martha*, quamvis miram eius actionem *Busche (W. kl. Ph. 1919, 312, coll. Quint. 11, 1, 51) Reis*, mancam e. a. *Ammon (Burs. Jahresb. 1925, 36)*, quamquam eum actio non multum, multum tamen *Piderit* || **27** et *post* tamen *om.* **B**

ex rei publicae contentione susceptae; defensiones,
etsi illa erant in eo meliora quae dixi, non contem-
nendae tamen saneque tolerabiles. hic cum summa
voluntate bonorum aedilis curulis factus esset, nescio
quomodo discessu meo discessit a sese ceciditque, post- 5
274 eaquam eos imitari coepit quos ipse perverterat. sed de
M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e
multis, potius inter multos prope singularis fuit: ita
reconditas exquisitasque sententias mollis et pellucens
vestiebat oratio. nihil tam tenerum quam illius compren- 10
sio verborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipsius
arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris aeque in potestate
fuerit: quae primum ita pura erat ut nihil liquidius, ita
libere fluebat ut nusquam adhaeresceret; nullum nisi
loco positum et tamquam in vermiculato emblemate, ut 15
ait Lucilius, structum verbum videres; nec vero ullum
aut durum aut insolens aut humile aut [in] longius duc-
tum; ac non propria verba rerum, sed pleraque translata,
sic tamen, ut ea non inruisse in alienum locum, sed immi-
grasse in suum diceres; nec vero haec soluta nec diffluentia, 20
sed astricta numeris, non aperte nec eodem modo semper,
275 sed varie dissimulanterque conclusis. erant autem et ver-
borum et sententiarum illa lumina, quae vocant Graeci
σχήματα, quibus tamquam insignibus in ornatu distin-
guebatur omnis oratio. 'qua de re agitur' autem illud, 25
80 quod multis locis in iuris consultorum includitur formu-
276 lis, id ubi esset videbat. accedebat ordo rerum plenus
artis, actio liberalis totumque dicendi placidum et sanum
genus. quod si est optumum suaviter dicere, nihil est
quod melius hoc quaerendum putes. sed cum a nobis 30
paulo ante dictum sit tria videri esse quae orator efficere
deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret, duo summe
tenuit, ut et rem inlustraret disserendo et animos eorum

7–8 *Plin. ep. 1, 3, 2* unus e multis || **16** Lucilius: *v. 85 M., cf. de or. 3, 171, or. 149, Non. 277, 20 L.* || **31** ante: *§ 185*

9 perlucens **O**, pollucens **U** || **12** eaeque **F** || **13** fuerunt **Fλγ** (*non item π!*) || **16** nullum **L**, *corr. vulg.* || **17** longius *Q vulg.*: in longius || **18** translata **F¹OG**: tralata **F²** *in marg.*, **UB** || **27** id *Corradus*: et **L** || **29** *pr.* est *om.* **B**

qui audirent devinciret voluptate; aberat tertia illa laus,
qua permoveret atque incitaret animos, quam plurumum
pollere diximus; nec erat ulla vis atque contentio: sive
consilio, quod eos quorum altior oratio actioque esset
5 ardentior furere et bacchari arbitraretur, sive quod natura
non esset ita factus sive quod non consuesset sive quod
non posset. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, afuit:
si opus erat, defuit. quin etiam memini, cum in accusa- 277
tione sua Q. Gallio crimini dedisset sibi eum venenum
10 paravisse idque a se esse deprensum seseque chirographa
testificationes indicia quaestiones manifestam rem deferre
diceret deque eo crimine accurate et exquisite disputa-
visset, me in respondendo, cum essem argumentatus
quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argu-
15 mento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia
mortis se comperisse manifesto et manu tenere diceret,
tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. 'tu istuc, 278
M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? praesertim cum ista
eloquentia alienorum hominum pericula defendere acer-
20 rume soleas, tuum neglegeres? ubi dolor, ubi ardor animi,
qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces et querelas
solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non
percussa, non femur; pedis, quod minimum est, nulla
supplosio. itaque tantum afuit ut inflammares nostros
25 animos, somnum isto loco vix tenebamus.' sic nos summi
oratoris vel sanitate vel vitio pro argumento ad diluen-
dum crimen usi sumus.

Tum Brutus: atque dubitamus, inquit, utrum ista sani- 279
tas fuerit an vitium? quis enim non fateatur, cum ex

14 posuisse: *or. fragm. p. 400 Sch., Val. Max. 8, 10, 3* || **17** tu — **18** ageres *Quint. 11, 3, 155* || **22** non frons — **23** femur *Quint. 11, 3, 123* || **24** tantum abest *(sic)* — **25** tenebamus *Quint. 11, 3, 155*

1 deuinceret **L**, *corr.* **G**[2] || **7** nosset *Friedrich Wilkins Reis* | sive q. n. posset *secl. Piderit Weidner Ammon* | afuit **F**[3] *in marg.*, **UBO**[2]: abfuit **F**[1]**G**, affuit **O**[1] || **9** crimini $\gamma\pi Q$: crimine (*corr. ex* criminet **U**) || **11** differre **L**, *corr. vulg.* || **18—19** ista eloquentia? cum *Lambinus*, [cum] ista eloquentia? *Martha* || **20** soleas $\gamma\pi$: soles || **22** non frons *codd. Quint.* || **24** affuit **O**, abfuit **G**, abest *codd. Quint.*

omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxuma, inflammare animos audientium et quocumque res postulet modo flectere, qui hac virtute caruerit, id ei quod maxumum fuerit defuisse?

81 Sit sane ita, inquam; sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensium; tum de nobismet ipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus. quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adulescentium, qui si diutius vixissent, magnam essent eloquentiae laudem consecuti. 5 10

280 C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Calvum arbitror dicere.

Recte, inquam, arbitraris; quorum quidem alter [quod verisimile dixisset] ita facile soluteque verbis volvebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. atque hic parum a magistris institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum; industriam non sum expertus, studium certe fuit. qui si me audire voluisset, ut coeperat, honores quam opes consequi maluisset. 15 20

Quidnam est, inquit, istuc? et quem ad modum distinguis?

281 Hoc modo, inquam. cum honos sit praemium virtutis iudicio studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi et honestus et honoratus videtur. qui autem occasione aliqua etiam invitis suis civibus nactus est imperium, ut ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. quae si ille audire voluisset, maxuma cum gratia et gloria ad summam amplitudinem pervenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores viri. quae quidem etiam cum P. Crasso M. f., ⟨cum⟩ initio aetatis ad amicitiam se meam contulisset, saepe 25 30

7 postulas: *§ 232*

5 respondeamus **FVλ Q** || **13–14** *emblema praeeunte Lambino del. omnes edd.* || **17** a magistris parum **B** || **21** quinam **F** *(fort. recte' Hendrickson)* || **31** clariores **L**: maiores clari *Jahn*, clari omnes *Castiglioni* || **32** cum *add. vulg.*

egisse me arbitror, cum eum vementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent. erat enim cum institutus optume 282 tum etiam perfecte planeque eruditus, ineratque et ingenium satis acre et orationis non inelegans copia; praetereaque sine arrogantia gravis esse videbatur et sine segnitia verecundus. sed hunc quoque absorbuit aestus quidam insolitae adulescentibus gloriae; qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat, cui muneri mos maiorum aetatem certam, sortem incertam reliquit. ita gravissumo suo casu, dum Cyri et Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, et L. Crassi et multorum Crassorum inventus est dissimillimus.

82 283 Sed ad Calvum — is enim nobis erat propositus — revertamur; qui orator fuit cum litteris eruditior quam Curio tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitius adferebat genus; quod quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se atque ipse sese observans metuensque, ne vitiosum conligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. itaque eius oratio nimia religione attenuata doctis et attente audientibus erat inlustris, ⟨a⟩ multitudine autem et a foro, cui nata eloquentia est, devorabatur.

284 Tum Brutus: Atticum se, inquit, Calvus noster dici oratorem volebat: inde erat ista exilitas quam ille de industria consequebatur.

Dicebat, inquam, ita; sed et ipse errabat et alios etiam errare cogebat. nam si quis eos, qui nec inepte dicunt nec odiose nec putide, Attice putat dicere, is recte nisi

21 *Quint. 10, 1, 115* verum sanguinem deperdisse || 25 Atticum — 26 volebat: *libere Quint. 10, 1, 115* || 30 Attice — dicere: *cf. Quint. 12, 10, 13 ss.*

4 perfecte ⟨litteratus⟩ *Stangl, lacunam notavit Jahn* || 8 ⟨non⟩ insolitae *edd. vett.*, insitae *Campe* || 10 muneri **F**[2]: munere **F**[1] *et rell.* | maiorum **U**: malorum || 12 transcucurrerant **B** || 16 fuit *Corradus* fuisset **L** *Reis*: ⟨cum⟩ fuisset *Schütz*, ⟨cum⟩ esset *Piderit* | ⟨erat⟩ eruditior *Marggraff Reis* || 21 deperdebat **F**[2] **O**[2]: dependebat || 23 *add. vulg.*

Atticum probat neminem. insulsitatem enim et insolentiam tamquam insaniam quandam orationis odit, sanitatem autem et integritatem quasi religionem et verecundiam oratoris probat. haec omnium debet oratorum 285 eadem esse sententia. sin autem ieiunitatem et siccitatem 5 et inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc recte dumtaxat; sed quia sunt in Atticis ⟨aliis⟩ alia meliora, videat ne ignoret et gradus et dissimilitudines et vim et varietatem Atticorum. 'Atticos', inquit, 'volo imitari.' quos? nec enim 10 est unum genus. nam quid est tam dissimile quam Demosthenes et Lysias, quam idem et Hyperides, quam horum omnium Aeschines? quem igitur imitaris? si aliquem: ceteri ergo Attice non dicebant? si omnis: qui potes, cum sint ipsi dissimillumi inter se? in quo illud etiam quaero, 15 Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit. mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsae Athenae videntur. at est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias: 83 natura quaedam aut voluntas ita dicendi fuit.

286 Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles 20 inter se, sed Attici tamen; quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lysiam; Demochares autem, qui fuit Demostheni sororis filius, et orationes scripsit aliquot et earum rerum historiam, quae erant Athenis ipsius aetate gestae, non 25 tam historico quam oratorio genere perscripsit. at Charisi vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut 287 veros illos prae se paene agrestes putet. at quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? 'Atticorum similes esse vo- 30 lumus.' optume; suntne igitur hi Attici oratores? 'quis negare potest? hos imitamur.' quo modo, qui sunt et inter se dissimiles et aliorum? 'Thucydidem' inquit 'imitamur.' optume, si historiam scribere, non si causas

8 *add. hic Friedrich, post* alia *Bake refragante clausula* || **12** iidem **O** || **13** si *in ras.* **F** *ex* sed: sed *rell.* || **20** dissimiles *vulg.*: dissimilis **L** || **23** Demosthenis **OG** || **26** atque *Stangl Wilkins Reis,* ac *Jahn* || **32** imitamur **G**: imitantur | quo quo modo **B**

dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator sincerus et grandis etiam fuit; hoc forense concertatorium iudiciale non tractavit genus. orationes autem, quas interposuit — multae enim sunt —, eas ego 5 laudare soleo: imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim. ut si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo ut proximis consulibus natum velit, nec rursus ita vetere ut Opimium aut Anicium consulem quaerat — 'atqui hae notae sunt optumae': credo; sed nimia 10 vetustas nec habet eam, quam quaerimus, suavitatem nec est iam sane tolerabilis —: num igitur, qui hoc sentiat, si (288) is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? minime; sed quandam sequatur aetatem. sic ego istis censuerim et novam istam quasi de musto ac lacu fervidam ora- 15 tionem fugiendam nec illam praeclaram Thucydidi nimis veterem tamquam Anicianam notam persequendam. ipse enim Thucydides, si posterius fuisset, multo maturior (84) fuisset et mitior. 'Demosthenem igitur imitemur.' o di (289) boni! quid, quaeso, nos aliud agimus aut quid aliud opta- 20 mus? at non adsequimur. isti enim videlicet Attici nostri quod volunt adsequuntur. ne illud quidem intellegunt, non modo ita memoriae proditum esse sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus audiendi causa ex tota Graecia fierent. at cum isti Attici 25 dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. quare si anguste et exiliter dicere est Atticorum, sint sane Attici; sed in comitium veniant, ad stantem iudicem dicant: subsellia grandiorem et pleniorem vocem desiderant. volo hoc (290) 30 oratori contingat, ut cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribae sint in dando et cedendo loco. corona multiplex,

14 *Quint. 2, 4, 9* musta in lacu, *cf. Plin. ep. 8, 21, 6* musteum librum || **23** concursus — **24** fieri *(sic) Amm. Marc. 30, 4, 5, cf. de opt. gen. or. 22*

9 optumae γQ^2: optume || **14** musto ac *secl. Ellendt*, de lacu ac musto *Martha*, de musti lacu *Baehrens* || **18** dii **OG** || **19** quaeso *vulg.*: quasi **L** (etiam **V**!) || **22** ita *om.* **B**

iudex erectus; cum surgat is qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebrae adsensiones, multae admirationes; risus, cum velit, cum velit, fletus: ut, qui haec procul videat, etiam si quid agatur nesciat, at placere tamen et in scaena esse Roscium intellegat. haec 5 cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem
291 Demosthene maxume. sin autem acutum, prudens et idem sincerum et solidum et exsiccatum genus orationis probant nec illo graviore ornatu oratorio utuntur et hoc 10 proprium esse Atticorum volunt, recte laudant. est enim in arte tanta tamque varia etiam huic minutae subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes qui Attice idem bene, sed ut omnes qui bene idem etiam Attice dicant. sed redeamus
85 rursus ad Hortensium. 15

292 Sane quidem, inquit Brutus; quamquam ista mihi tua fuit periucunda a proposita oratione digressio.

Tum Atticus: aliquotiens sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. nunc quoniam iam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. 20

Tu vero, inquam, Tite.

Tum ille: ego, inquit, ironiam illam quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis et Xenophontis et Aeschinis libris utitur, facetam et elegantem puto. est enim et minime inepti hominis et eiusdem etiam faceti, 25 cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere inludentem, qui eam sibi adrogant: ut apud Platonem Socrates in caelum effert laudibus Protagoram Hippiam Prodicum Gorgiam ceteros, se autem omnium rerum inscium fingit et rudem. decet hoc nescio quo modo 30 illum, nec Epicuro, qui id reprehendit, adsentior. sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum qualis

7 ut de Aeschine **B**: Aeschine **FUG**, Eschine **O**, de Aeschine (*om.* ut) *A. Eberhard Reis* || **18** concitatus *vel* commotus *A. Eberhard*, ⟨paene⟩ conatus *Friedrich* || **19** iam *secl. Lambinus et nonnulli post eum edd.* || **21** Tite **FUOG**: Attice **B** || **26** disceptatur (ta *s. s.*) **G** | ipsum **F**[2] *in ras.* || **27** adiggant **B**[1], *corr. ead. m.* || **29** prodigum **B**[1] | gorgian **F**

quisque orator fuisset exponeres, vide quaeso, inquit, ne
tam reprehendenda sit ironia quam in testimonio.

293 Quorsus, inquam, istuc? non enim intellego.

Quia primum, inquit, ita laudavisti quosdam oratores
5 ut imperitos posses in errorem inducere. equidem in qui-
busdam risum vix tenebam, cum Attico Lysiae Catonem
nostrum comparabas, magnum mercule hominem vel
potius summum et singularem virum — nemo dicet secus —
sed oratorem? sed etiam Lysiae similem? quo nihil potest
10 esse pictius. bella ironia, si iocaremur; sin adseveramus,
vide ne religio nobis tam adhibenda sit quam si testi-
monium diceremus. 294 ego enim Catonem tuum ut civem, ut
senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum
prudentia et diligentia tum omni virtute excellentem
15 probo; orationes autem eius ut illis temporibus valde
laudo — significant enim formam quandam ingeni, sed
admodum impolitam et plane rudem —, Origines vero
cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres et Cato-
nem cum Philisto et Thucydide comparares, Brutone te
20 id censebas an mihi probaturum? quos enim ne e Graecis
quidem quisquam imitari potest, his tu comparas homi-
nem Tusculanum nondum suspicantem quale esset copiose
et ornate dicere. 86 295 Galbam laudas. si ut illius aetatis prin-
cipem, adsentior — sic enim accepimus —; sin ut oratorem,
25 cedo quaeso orationes — sunt enim — et dic hunc, quem tu
plus quam te amas, Brutum velle te illo modo dicere.
probas Lepidi orationes. paulum hic tibi adsentior, modo
ita laudes ut antiquas; quod item de Africano, de Laelio,
cuius tu oratione negas fieri quicquam posse dulcius, addis
30 etiam nescio quid augustius. nomine nos capis summi
viri vitaeque elegantissumae verissimis laudibus. remove
haec: ne ista dulcis oratio ita sit abiecta ut eam aspicere

7 comparabas: *§§ 63ss.* || **18** diceres: *§ 66* || **23** laudas: *§ 82* || **27** probas: *§ 95* || **29** negas: *§ 83*

7 mercule **FB** (*eandem formam de or. 2, 18 habent* **A** $\mathbf{H^1}$): me hercule || **9** sed — sed] sin — sin $\mathbf{F^2}$ *in ras.* | quod **F** || **16** quandam formam **BG** || **18** oratoriis *Manutius (cf. §§ 66, 185, 305)* || **19** te *om.* **B** || **28** et Laelio $\mathbf{O^1}$, *corr.* $\mathbf{O^v}$ || **32** ita $\mathbf{U^1 O^2 G}$: ista $\mathbf{F U^2 B O^1}$ | ut eam *vulg.*: autem **L**, a⁞ ut $\mathbf{O^2}$

296 nemo velit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio; sed cum in ceteris rebus tum in dicendo semper, quo iam nihil est melius, id laudari qualecumque est solet. dico idem de Gracchis, etsi de eis ea sunt a te dicta, quibus ego adsentior. omitto ceteros; venio ad eos in quibus 5 iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi sine controversia magnos oratores, Crassum et Antonium. de horum laudibus tibi prorsus adsentior, sed tamen non isto modo: ut Polycliti doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Serviliae tibi magistram fuisse; 10 haec germana ironia est. cur ita sentiam non dicam, ne 297 me tibi adsentari putes. omitto igitur quae de his ipsis, quae de Cotta, quae de Sulpicio, quae modo de Caelio dixeris. hi enim fuerunt certe oratores; quanti autem et quales tu videris. nam illud minus curo, quod congessisti 15 operarios omnes; ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a te in oratorum numerum referrentur.

87 Haec cum ille dixisset: longi sermonis initium pepulisti, inquam, Attice, remque commovisti nova disputatione 298 dignam, quam in aliud tempus differamus. volvendi enim 20 sunt libri cum aliorum tum in primis Catonis. intelleges nihil illius liniamentis nisi eorum pigmentorum, quae inventa nondum erant, florem et colorem defuisse. nam de Crassi oratione sic existumo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium, ut arbitror, neminem. nec in 25 hoc εἴρωνα me duxeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. nam etsi [ut] tu melius existumare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate, tamen adulescentes quid in Latinis potius imitaremur 299 non habebamus. quod autem plures a nobis nominati 30

4 dicta: *§§ 103s., 125s.* || 10 tu: *§ 164* || 14 dixeris: *§§ 201ss., 273*

2–3 quo iam *Jahn*: quoniam L, quo *vulg.* || 3 laudare L, *corr. vulg.* || 5 uenis L, *corr. vulg.* || 10 fuisse ⟨dicere debuisti⟩ *Fuchs* || 12 ⟨parum⟩ adsentari *Fuchs* || 18 pepulisti *vulg.*: depulisti L, detulisti *Manutius*, posuisti *Spitzner* || 25 ut *secl. Schütz* || 26 ironiam eduxeris L, *corr. Baehrens* || 27 ut *del. vulg.*, tute *pro* ut tu *Stangl* || 28 facultatem F[2]

sunt, eo pertinuit, ut paulo ante dixi, quod intellegi volui,
in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quam pauci digni
nomine evaderent. quare εἴρωνα me, ne si Africanus qui-
dem fuit, ut ait in historia sua C. Fannius, existumari
5 velim.

Ut voles, inquit Atticus. ego enim non alienum a te
putabam quod et in Africano fuisset et in Socrate.

Tum Brutus: de isto postea; sed tu, inquit me intuens, 300
orationes nobis veteres explicabis?

10 Vero, inquam, Brute; sed in Cumano aut in Tusculano
aliquando, si modo licebit, quoniam utroque in loco vicini
sumus. sed iam ad id, unde digressi sumus, revertamur. 88

Hortensius igitur cum admodum adulescens orsus esset 301
in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi coep-
15 tus est; ⟨et⟩ quamquam inciderat in Cottae et Sulpici
aetatem, qui annis decem maiores ⟨erant⟩, excellente
tum Crasso et Antonio, dein Philippo, post Iulio, cum
his ipsis dicendi gloria comparabatur. primum memoria
tanta, quantam in nullo cognovisse me arbitror, ut quae
20 secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem
redderet, quibus cogitavisset. hoc adiumento ille tanto
sic utebatur, ut sua et commentata et scripta et nullo
referente omnia adversariorum dicta meminisset. arde- 302
bat autem cupiditate sic, ut in nullo umquam flagrantius
25 studium viderim. nullum enim patiebatur esse diem quin
aut in foro diceret aut meditaretur extra forum. saepis-
sume autem eodem die utrumque faciebat. adtuleratque
minime volgare genus dicendi; duas quidem res quas nemo
alius: partitiones, quibus de rebus dicturus esset, et con-
30 lectiones, memor et quae essent dicta contra quaeque
ipse dixisset. erat in verborum splendore elegans, com- 303

1 dixi: *§ 270* || 20 verbis — 21 cogitavisset: *Quint. 10, 6, 4 libere*

3 ironia L, *corr. vulg.* || 15 *add. Ellendt* || 16 *add. hic Rau, ante* maiores *A. Eberhard* || 19 in nullo γ: in uiro $UB^2G^1\lambda^2\pi\varrho$, in uito (inuito) $FB^1O^1G^2\lambda^1$, al. in nullo uiro O^2 || 23 omina. omnia FUB, omnia omnium *Stangl* || 28 ⟨ad⟩ minime v. g. d. duas *Fuchs* || 29 coniectiones L, *corr. vulg.* || 30 memor et quae L: eorum quae *Jahn Martha Hendrickson*, memor eorum quae *Orelli*

positione aptus, facultate copiosus; eaque erat cum summo ingenio tum exercitationibus maxumis consecutus. rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec praetermittebat fere quicquam, quod esset in causa aut ad confirmandum aut ad refellendum. vox canora et suavis, 5 motus et gestus etiam plus artis habebat quam erat oratori satis. hoc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum venimus.

89 304 Erat Hortensius in bello primo anno miles, altero tri- 10 bunus militum, Sulpicius legatus; aberat etiam M. Antonius; exercebatur una lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermissis; quoi frequens aderam, quamquam pro se ipsi dicebant oratores non illi quidem principes, L. Memmius et Q. Pompeius, sed oratores tamen teste 15 diserto uterque Philippo, cuius in testimonio contentio et vim accusatoris habebat et copiam.

305 Reliqui qui tum principes numerabantur in magistratibus erant cotidieque fere a nobis in contionibus audiebantur. erat enim tribunus plebis tum C. Curio, quam- 20 quam is quidem silebat, ut erat semel a contione universa relictus; Q. Metellus Celer non ille quidem orator sed tamen non infans; diserti autem Q. Varius C. Carbo Cn. Pomponius, et hi quidem habitabant in rostris; C. etiam Iulius aedilis curulis cotidie fere accuratas contiones 25 habebat. sed me cupidissumum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens acerrumo studio tenebar cotidieque et scribens et legens et commentans oratoriis tantum exercitationibus contentus non eram. iam consequente anno Q. Varius 30

306 sua lege damnatus excesserat. ego autem iuris civilis

6 plus artis: *cf. Quint. 11, 3, 8, Gell. 1, 5, 3, Mart. Cap. RhL 484, 31 ss.* || **31** *§§ 306 ss.: Plut. Cic. 3 s. libere* | *§§ 306, 309, 315: Tac. dial. 30, 3 brev.*

11 legatus aberat, ⟨aberat⟩ *Wex Stangl, item Bornecque clausulae causa, Martha* | M. *del. Ellendt* || **13** quoi]qui **L**, cui *vulg.* || **16** utique *Jahn* || **25** accuratas contiones] contiones *corr. ex* accusationes **B** || **29** oratoriis *γπ*: oratoris | tantum] tamen *Corradus Stangl* || **31** excesserat *om.* **O¹G**, *in marg. add.* **Oᵛ** | ⟨in⟩ iuris *Müller et plerique edd.*

studio multum operae dabam Q. Scaevolae P. f., qui quamquam nemini ⟨se⟩ ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi docebat. atque huic anno proxumus Sulla consule et Pompeio fuit. tum
5 P. Sulpici in tribunatu cotidie contionantis totum genus dicendi penitus cognovimus; eodemque tempore, cum princeps Academiae Philo cum Atheniensium optumatibus Mithridatico bello domo profugisset Romamque venisset, totum ei me tradidi admirabili quodam ad philo-
10 sophiam studio concitatus; in quo hoc etiam commorabar adtentius — etsi rerum ipsarum varietas et magnitudo summa me delectatione retinebat —, sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. occi- 307
derat Sulpicius illo anno tresque proxumo trium aetatum
15 oratores erant crudelissume interfecti, Q. Catulus M. Antonius C. Iulius. eodem anno etiam Moloni Rhodio Romae dedimus operam et actori summo causarum et magistro. haec etsi videntur esse a proposita ratione di- 90
versa, tamen idcirco a me proferuntur, ut nostrum cur-
20 sum perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis — nam Attico haec nota sunt — et videre quem ad modum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti. trien- 308
nium fere fuit urbs sine armis; sed oratorum aut interitu aut discessu aut fuga — nam aberant etiam adulescentes
25 M. Crassus et Lentuli duo — primas in causis agebat Hortensius, magis magisque cotidie probabatur Antistius, Piso saepe dicebat, minus saepe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. at vero ego hoc tem-

1 P. f.] Q. f. *Fabricius et edd. post eum, frustra: cf. Badian 228* || 2 se *add. hic vulg., post* docebat **G**^{2}, *ante* nemini *Reis* || **10** hoc *om.* **B** || **11** quod etsi *γ π* **R** *Ellendt* || **12** *post* retinebat *suppl.* quod id etiam orationi utile esse censebam *Fuchs* | sed tamen **L** (sed *om. π*): tamen **R** *Ellendt*, quod tamen *Madvig Stangl Martha Wilkins, at cf. Ströbel Blätt. bayer. Gymn. 33, 1897, 558* || **16** eodem — **18** magistro *secl. Bake Stangl Martha Wilkins: defend. velut „Flüchtigkeitsversehen" Klotz, item Norden SPAW 1913, 1, 2, Gudeman 574, Sabbadini*^{2} *73, at cf. Fuchs Navicula Chiloniensis 124, 2* || **18** proposita *Ellendt et plerique edd.* | proposita oratione *coll. § 202 Ascensius Stangl Wilkins* || **19** cursum nostrum *Fuchs* || **21** et **F**^{2}**O**^{1}**G**: ei **UBO**^{v}, eius **F**^{1}

pore omni noctes et dies in omnium doctrinarum medi-
309 tatione versabar. eram cum Stoico Diodoto, qui cum
habitavisset apud me ⟨me⟩cumque vixisset, nuper est
domi meae mortuus. a quo cum in aliis rebus tum stu-
diosissime in dialectica exercebar, quae quasi contracta 5
et astricta eloquentia putanda est; sine qua etiam tu,
Brute, iudicavisti te illam iustam eloquentiam, quam
dialecticam esse dilatatam putant, consequi non posse.
huic ego doctori et eius artibus variis atque multis ita
eram tamen deditus ut ab exercitationibus oratoriis nul- 10
310 lus dies vacuus esset. commentabar declamitans — sic
enim nunc loquuntur — saepe cum M. Pisone et cum Q.
Pompeio aut cum aliquo cotidie, idque faciebam multum
etiam Latine sed Graece saepius, vel quod Graeca oratio
plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter 15
Latine dicendi adferebat, vel quod a Graecis summis doc-
toribus, nisi Graece dicerem, neque corrigi possem neque
311 doceri. tumultus interim recuperanda re publica et cru-
delis interitus oratorum trium, Scaevolae Carbonis Antisti,
reditus Cottae Curionis Crassi Lentulorum Pompei; leges 20
et iudicia constituta, recuperata res publica; ex numero
autem oratorum Pomponius Censorinus Murena sublati.
tum primum nos ad causas et privatas et publicas adire
coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fece-
runt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in 25
312 forum veniremus. eodem tempore Moloni dedimus ope-
ram; dictatore enim Sulla legatus ad senatum de Rho-
diorum praemiis venerat. itaque prima causa publica pro
Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non
ulla esset quae non digna nostro patrocinio videretur. 30

8 putant: *Sext. Emp. adv. math. 2, 7, or. 113*

2 diodoto **F**: dioto **UB**^{1}**OG**, diodoro **B**^{2} *in marg.* || 3 *alterum* me *add. vulg.* || 5 quae **U**^{1}**B**^{2}**G**^{2}: qua **FU**^{2}**B**^{1}**OG**^{1} || 8 dilatatam **G**^{2}: dilatam || 17 possem **O**$^1\pi^2$: possim **O**$^2\pi^1$ *et rell.* || 18 ⟨in⟩ recuperanda *Orelli* | recuperanda r. p. *secl. Kayser Stangl*, recuperandae rei publicae *coni. Ellendt* || 21 re **G** || 27 Silla **O**^{1}, *corr.* **O**^{V} || 29 habui **L**, *corr. vulg.* || 30 nostro digna **B**

deinceps inde multae, quas nos diligenter elaboratas et tamquam elucubratas adferebamus.

91 313 Nunc quoniam totum me non naevo aliquo aut crepundiis sed corpore omni videris velle cognoscere, com-5 plectar nonnulla etiam quae fortasse videantur minus necessaria. erat eo tempore in nobis summa gracilitas et infirmitas corporis, procerum et tenue collum: qui habitus et quae figura non procul abesse putatur a vitae periculo, si accedit labor et laterum magna contentio. eoque 10 magis hoc eos quibus eram carus commovebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis et totius corporis contentione dicebam. 314 itaque cum me et amici et medici hortarentur ut causas agere desisterem, quodvis potius periculum mihi adeundum quam a sperata 15 dicendi gloria discedendum putavi. sed cum censerem remissione et moderatione vocis et commutato genere dicendi me et periculum vitare posse et temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. itaque cum essem biennium ver-20 satus in causis et iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. 315 cum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho veteris Academiae nobilissumo et prudentissumo philosopho fui studiumque philosophiae numquam intermissum a primaque adulescentia cultum 25 et semper auctum hoc rursus summo auctore et doctore renovavi. eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum veterem et non ignobilem dicendi magistrum studiose exerceri solebam. post a me Asia tota peragrata est cum summis quidem oratoribus, quibuscum exerce-30 bar ipsis lubentibus; quorum erat princeps Menippus Stratonicensis meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus; et, si nihil habere molestiarum nec ineptia-

19 cum essem — adplicavi *(§ 316)*: *Quint. 12, 6, 7 libere*

1—2 et tamquam π: etiam quam || 3 neuo **O** | crepundis **O** || 9 accedit **F**[2]: accidit || 11 ui **FUBO**[v]**G**: in **O**[1] || 18 mutarim **FUB** || 20 et iam **F**: etiam || 29 cum summis **L**: ⟨et⟩ cum s. *Stangl vulg.*, ⟨fuique⟩ cum s. *Kayser*, ⟨referta⟩ tum s. *Friedrich, alii alia coni., praeter necessitatem* | quibuscum *secl. Kraffert* || 32 nec] et **B**

rum Atticorum est, hic orator in illis numerari recte pot
316 est. adsiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes;
erat etiam Aeschylus Cnidius, Adramyttenus Xenocles.
hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. qui-
bus non contentus Rhodum veni meque ad eundem quem
Romae audiveram Molonem adplicavi cum actorem in
veris causis scriptoremque praestantem tum in notandīs
animadvertendisque vitiis et instituendo docendoque
prudentissimum. is dedit operam, si modo id consequi
potuit, ut nimis redundantis nos et supra fluentis iuvenili 10
quadam dicendi impunitate et licentia reprimeret et
quasi extra ripas diffluentis coerceret. ita recepi me
biennio post non modo exercitatior sed prope mutatus.
nam et contentio nimia vocis resederat et quasi defer-
verat oratio lateribusque vires et corpori mediocris habi- 15
92 tus accesserat.

317 Duo tum excellebant oratores qui me imitandi cupidi-
tate incitarent, Cotta et Hortensius; quorum alter remis-
sus et lenis et propriis verbis comprendens solute et facile
sententiam, alter ornatus, acer et non talis qualem tu 20
eum, Brute, iam deflorescentem cognovisti, sed verborum
et actionis genere commotior. itaque cum Hortensio mihi
magis arbitrabar rem esse, quod et dicendi ardore eram
propior et aetate coniunctior. etenim videram in isdem
causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, 25
cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere

10 redundantis — **12** coerceret: *Quint. 12, 1, 20 libere, or. 108* | supra fluentis: *cf. Tac. dial. 18, 4, Quint. 12, 10, 16* || **14** deferverat: defervisse *Quint. 12, 6, 4 (or. 107)*

3 aeschilus **F**, Aeschulus **U**, ęsculus **B**, Eschulus **O**, ęschulus **G** | Cnidius **U O**^{v}, cnidius **B**: gnidius **F**, Enidius **O**^{1}, ouidius **G** | adramytenus **F U O G**, Adramitenus **B** || **7** tum ⟨magistrum⟩ *Fuchs* || **8** ⟨in⟩ instituendo *E. Eberhard* || **12** diffluenti **F**, diffluentem **U B O**, difluentem **G**, *corr. vulg.* || **14** resederat *Lambinus*: reciderat **L** *(fort. corrupt. ex* residerat. *quod forma* residi *pro* resedi *saepe in codd. invenitur)* | deferuerat *vulg.*: referuerat **L** || **15** corporis **L**, *corr. vulg.* || **17** tum **F B O**^{v}**G**: tamen **U**, tām **O**^{1} || **20** et non] certe non *Weidner*, et *secl. Bake*, id est non *coni. Stangl* || **22** mihi **F U B O**^{v}**G** (michi *hic ut semper*): nichil **O**^{1} || **23** quod] cui *Jahn* || **24** isdem **F B**: iisdem || **25** Camuleio **O**^{1}, *corr.* **O**^{v} | dolabella **F**^{1}: dolobella **F**^{2} *rell.*

partis Hortensium. acrem enim oratorem, incensum et
agentem et canorum concursus hominum forique strepitus desiderat. unum igitur annum, cum redissemus ex **318**
Asia, causas nobilis egimus, cum quaesturam nos, con-
5 sulatum Cotta, aedilitatem peteret Hortensius. interim
me quaestorem Siciliensis excepit annus, Cotta ex consulatu est profectus in Galliam, princeps et erat et habebatur Hortensius. cum autem anno post ex Sicilia me
recepissem, iam videbatur illud in me, quicquid esset,
10 esse perfectum et habere maturitatem quandam suam.
nimis multa videor de me, ipse praesertim; sed omni huic
sermoni propositum est, non ut ingenium et eloquentiam
meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem et
industriam. cum igitur essem in plurumis causis et in prin- **319**
15 cipibus patronis quinquennium fere versatus, tum in
patrocinio Siciliensi maxume in certamen veni designatus
aedilis cum designato consule Hortensio.

Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enu- **93**
merationem oratoriam verum etiam praecepta quaedam
20 desiderat, quid tamquam notandum et animadvertendum
sit in Hortensio breviter licet dicere. nam is post consu- **320**
latum – credo quod videret ex consularibus neminem
esse secum comparandum, neglegeret autem eos qui consules non fuissent – summum illud suum studium remi-
25 sit, quo a puero fuerat incensus, atque in omnium rerum
abundantia voluit beatius, ut ipse putabat, remissius
certe vivere. primus et secundus annus et tertius tantum
quasi de picturae veteris colore detraxerat, quantum non
quivis unus ex populo, sed existumator doctus et intel-
30 legens posset cognoscere. longius autem procedens ut in
ceteris eloquentiae partibus, tum maxume in celeritate
et continuatione verborum adhaerescens, sui dissimilior

1 ⟨et⟩ incensum *Bake, plerique edd.* || **7** ⟨Romae⟩ princeps *Fuchs* || **8** e **B** || **16** maxumum *Rau Stangl Wilkins* || **19** oratorum *Lambinus Stangl Wilkins* || **22** uideret **G**^{2}: uiderit || **24** suum *om.* **B** || **29** aestumator **FUB**^{2}, extumator **B**^{1}**O**, etstumator **G**^{1}, exstumator **G**^{2}, *corr. vulg.* || **30** cognoscere **F**^{3} *in marg.*: magnum scelus **L** (*dubitationis signo add.* **F**). cognoscere magnum scelus ϱ | ut] cum *Lambinus, plerique edd.*

321 videbatur fieri cotidie. nos autem non desistebamus cum
omni genere exercitationis tum maxume stilo nostrum
illud quod erat augere, quantumcumque erat. atque ut
multa omittam in hoc spatio et in his post aedilitatem
annis, et praetor primus et incredibili populari voluntate 5
sum factus. nam cum propter adsiduitatem in causis et
industriam tum propter exquisitius et minime volgare
orationis genus animos hominum ad me dicendi novitate
322 converteram. nihil de me dicam: dicam de ceteris, quo-
rum nemo erat qui videretur exquisitius quam volgus 10
hominum studuisse litteris, quibus fons perfectae eloquen-
tiae continetur; nemo qui philosophiam complexus esset
matrem omnium bene factorum beneque dictorum; nemo
qui ius civile didicisset rem ad privatas causas et ad ora-
toris prudentiam maxume necessariam; nemo qui memo- 15
riam rerum Romanarum teneret, ex qua, si quando opus
esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret; nemo
qui breviter arguteque incluso adversario laxaret iudicum
animos atque a severitate paulisper ad hilaritatem risum-
que traduceret; nemo qui dilatare posset atque a propria 20
ac definita disputatione hominis ac temporis ad commu-
nem quaestionem universi generis orationem traducere;
nemo qui delectandi gratia digredi parumper a causa,
nemo qui ad iracundiam magno opere iudicem, nemo
qui ad fletum posset adducere, nemo qui animum eius, 25
quod unum est oratoris maxume proprium, quocumque
94 323 res postularet impellere. itaque cum iam paene evanu-
isset Hortensius et ego anno meo, sexto autem post illum

17 ab inferis – excitaret: *cf. de or. 1, 245* dicendo a mortuis ex-
citasses; *or. 85* ab inferis mortuos excitabit; *top. 45* mortui ab in-
feris excitentur

3 quod erat *om.* B || 4 et – 5 annis *secl. Ellendt Stangl* | his *π Q*:
iis || 5 praetor et *Lambinus Hendrickson (codd. lectionem bene defend. Piderit)* | populari] populi *Lambinus Ellendt Piderit*, populi Ro-
mani *Orelli Reis* || 6 ⟨consul⟩ sum factus *Friedrich Wilkins Reis*,
consul *supra, ante* incredibili, *add. Martha clausulae causa* || 16 hu-
manarum (ro *supra*) *(sic)* F || 18 incluso] illuso *Schütz Stangl Wilkins
Reis*, eluso *Baehrens* || 21 ad *s. s.* G[2], *om. rell.* || 22 traducere *γ*:
traduceret || 27 impelleret L, *corr. vulg.*

consulem, consul factus essem, revocare se ad industriam
coepit, ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores
videremur. sic duodecim post meum consulatum annos in
maxumis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille ante-
5 ferret, coniunctissime versati sumus, consulatusque meus,
qui illum primo leviter perstrinxerat, idem nos rerum mea-
rum gestarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat.
maxume vero perspecta est utriusque nostrum exerci- 324
tatio paulo ante quam perterritum armis hoc studium,
10 Brute, nostrum conticuit subito et obmutuit: cum lege
Pompeia ternis horis ad dicendum datis ad causas simil-
lumas inter se vel potius easdem novi veniebamus cotidie.
quibus quidem causis tu etiam, Brute, praesto fuisti
complurisque et nobiscum et solus egisti, ut qui non
15 satis diu vixerit Hortensius tamen hunc cursum con-
fecerit: annis ante decem causas agere coepit quam tu es
natus; idem quarto ⟨et⟩ sexagensumo anno, perpaucis
ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit
Appium. dicendi autem genus quod fuerit in utroque,
20 orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

95 325 Sed si quaerimus, cur adulescens magis floruerit dicen-
do quam senior Hortensius, causas reperiemus verissu-
mas duas. primum, quod genus erat orationis Asiaticum
adulescentiae magis concessum quam senectuti. genera
25 autem Asiaticae dictionis duo sunt: unum sententiosum
et argutum, sententiis non tam gravibus et severis quam
concinnis et venustis, qualis in historia Timaeus, in dicendo
autem pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiam
Menecles frater eius fuit, quorum utriusque orationes sunt

11 ternis horis: *cf. Ascon. Mil. p. 34, 5 ss. St.*

2–3 superiores uideremur L (*cf. Malc.*[3] *336*) · superior egomet vide-
rer *Reis* || 10 obmutuit *γ Q*: ommutuit || 16 decem] sedecim *plerique
edd. auctore Nipperdeio Opusc. 300, at cf. Drumann-Groebe IV 21,
10, Gelzer RE 10, 973* || 17 et *add. vulg.* | sexagensumo F (*corr. inter
scribendum ex* sexagesimo), B: sexagesumo O, sexagesimo UG ||
23 orationis O[1], *corr.* O[v] || 26 et severis quam] et si ueris (etsi
ueris, et siueris) nunquam L, *corr. vulg.*

in primis ut Asiatico in genere laudabiles. aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum quam verbis volucre atque incitatum, quali est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis sed etiam exornato et faceto genere verborum, in quo fuit Aeschylus Cnidius et meus 5 aequalis Milesius Aeschines. in his erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat.
326 haec autem, ut dixi, genera dicendi aptiora sunt adulescentibus, in senibus gravitatem non habent. itaque Hortensius utroque genere florens clamores faciebat adu- 10 lescens. habebat enim et Meneclium illud studium crebrarum venustarumque sententiarum, in quibus, ut in illo Graeco, sic in hoc erant quaedam magis venustae dulcesque sententiae quam aut necessariae aut interdum utiles; et erat oratio cum incitata et vibrans tum etiam accurata 15 et polita. non probabantur haec senibus — saepe videbam cum inridentem tum etiam irascentem et stomachantem Philippum —, sed mirabantur adulescentes, multitudo
327 movebatur. erat excellens iudicio volgi et facile primas tenebat adulescens. etsi enim genus illud dicendi aucto- 20 ritatis habebat parum, tamen aptum esse aetati videbatur. et certe, quod et ingeni quaedam forma lucebat ⟨usu⟩ et

1 alterum *E. Eberhard* || **3** quali **FUOG**: quale **B** *Stangl Martha Wilkins, sed* Asia tota *nomin. cas. esse clausula docet* || **4** faceto] facto *Ruhnken ('probabiliter' Hendrickson, at cf. or. 20 et 99)* || **5** aeschilus **FBG**, Eschilus **O**, aeschinus **U** | cnidius **UBO**^{2}**G**: gnidius **F**, enidius **O**^{1} || **12** in quibus *bis scr.* **F**^{1}, *corr.* **F**^{2}, in quo *Stangl*, in quibus — **14** utiles *secl. Friedrich* | ut — **13** hoc *secl. A. Eberhard Stangl* || **14** *post* sententiae *iterata* (*in* **F** *expuncta m.*^{3}) *sunt verba* (**12**—**13**) in quibus ut in (in *om.* **O**) — magis **L** || **16** probantur **L**, *corr. Ernesti* || **19** ss. *locus confusus, multimodis temptatus:* erat — **20** adulescens *secl. Schütz*, erat — p. 103, **2** excitabat *secl. A. Eberhard* || **20** adulescens *secl. Bernhardy Ellendt (non recte, ut clausula docet): lectionem traditam, quoad fieri potuit, retinuimus; quaedam enim neglegentia Ciceroni ipsi tribui posse videtur* || **22** et *ante* ingeni *om.* **UG** | elucebat *Lambinus Stangl Wilkins Barwick* | *supplevimus coll. div. in Caec. 47* usu forensi atque exercitatione, *Cael. 54* hanc exercitationem usumque dicendi; *alii ad locum emendandum alia coniecerunt:* et *secl. Schütz*, exercitatio **R** *Piderit Martha Wilkins*, et exercitatio plane perfecta *Reis*, ⟨et studio⟩ et exercitatione *Barwick*, ⟨lucubratione⟩ et exercitatione *Alfonsi*, et exercitatione perfecta ⟨erat sententiarum concinnitas⟩ *Fuchs*

exercitatione perfecta eratque verborum astricta comprensio, summam hominum admirationem excitabat. sed cum iam honores et illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem nec decebat idem; quodque
5 exercitationem studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo consuerat, ornata non erat. hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit quam placuisset, si illum flagrantem studio
10 et florentem facultate audire potuisses.

96 328 Tum Brutus: ego vero, inquit, et ista, quae dicis, video qualia sint et Hortensium magnum oratorem semper putavi maxumeque probavi pro Messalla dicentem, cum tu afuisti.

15 Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem quot dixit, ut aiunt, scripta verbis oratio. ergo ille a Crasso consule et Scaevola usque ad Paulum et Marcellum consules floruit, nos in eodem cursu fuimus a Sulla dictatore ad eosdem fere consules. sic Q. Hortensi vox exstincta fato
20 suo est, nostra publico.

Melius, quaeso, ominare, inquit Brutus.

329 Sit sane ut vis, inquam, et id non tam mea causa quam tua; sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cum fierent, quae providit futura. saepe enim inter nos impen-
25 dentis casus deflevimus, cum belli civilis causas in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam videremus. sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quae consecutae sunt, morte vindicavisse.

30 330 Nos autem, Brute, quoniam post Hortensi clarissimi oratoris mortem orbae eloquentiae quasi tutores relicti

1 eratque verborum *vulg.*: erat uerborum. eratque *(sic!)* **L**, erat ⟨sententiarum concinnitas⟩ verborumque *Bake*, verborum erat ⟨at⟩que astricta *Sydow*, verborumque erat ⟨arte⟩ astricta *Hendrickson* | comprehensione *Martha Wilkins* || **2** exercitabat **F**^{1} **U B** || **5** remiserat *Bake Stangl Reis* || **7** consueuerat **O** || **11** inquit et *om.* **B**^{1}, inquit *add.* **B**^{2} || **13** ⟨gravissime⟩ dicentem *Fuchs* || **15** idemque **B** || **18** Sylla **O**^{1}, *corr.* **O**^{V} || **21** ominare **G**^{2} *s. s.*: o mire **F U O**^{2}**G**^{1}, omitte **O**^{1}**B** || **29** uindicasse **B**

sumus, domi teneamus eam saeptam liberali custodia, et
hos ignotos atque impudentes procos repudiemus tue-
amurque ut adultam virginem caste et ab amatorum im-
petu quantum possumus prohibeamus. equidem etsi doleo
me in vitam paulo serius tamquam in viam ingressum, 5
priusquam confectum iter sit, in hanc rei publicae noctem
incidisse, tamen ea consolatione sustentor quam tu mihi,
Brute, adhibuisti tuis suavissimis litteris, quibus me forti
animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quae de
me etiam me tacente ipsa loquerentur viverentque mor- 10
tuo; quae, si recte esset, salute rei publicae, sin secus,
interitu ipso testimonium meorum de re publica consilio-
97 331 rum darent. sed in te intuens, Brute, doleo, cuius in
adulescentiam per medias laudes quasi quadrigis vehen-
tem transversa incurrit misera fortuna rei publicae. hic me 15
dolor tangit, haec me cura sollicitat et hunc mecum so-
cium eiusdem et amoris et iudici. tibi favemus, te tua
frui virtute cupimus, tibi optamus eam rem publicam in
qua duorum generum amplissumorum renovare memo-
riam atque augere possis. tuum enim forum, tuum erat 20
illud curriculum, tu illuc veneras unus, qui non linguam
modo acuisses exercitatione dicendi, sed et ipsam elo-
quentiam locupletavisses graviorum artium instrumento
et isdem artibus decus omne virtutis cum summa elo-
332 quentiae laude iunxisses. ex te duplex nos afficit solli- 25
citudo, quod et ipse re publica careas et illa te. tu tamen,
etsi cursum ingeni tui, Brute, premit haec importuna
clades civitatis, contine te in tuis perennibus studiis et
effice id quod iam propemodum vel plane potius effece-

8 litteris: *cf. § 11*

3 amatorum **Ϙ**: armatorum (*corr. ex* armentorum **U**) || **6** rei p. **FU**, r. p. **BG**, rei pu. $\mathbf{O}^1$, re in. p. $\mathbf{O}^V$ || **10** [me] tacente *Stangl* | mortuo uiuerentque **L**: *cum Stangl. et plerisque edd. transposuimus, quamvis traditus verborum ordo plenam optimamque efficiat clausulam*: mortuoque (me *add. Ernesti*) viverent *vulg.*, mortuo viverent[que] *Hendrickson* || **11** saluti **L**, *corr. vulg.* || **16** angit *Corradus Lambinus* | haec me cura **B**: haec cura **FUOG**, haec cura ⟨et me⟩ *Fuchs* || **24** iisdem **O**, iidem **G**

ras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. nec enim decet te ornatum uberrumis artibus, quas cum domo haurire non posses, arcessivisti ex urbe ea, quae domus est semper habita
5 doctrinae, numerari in volgo patronorum. nam quid te exercuit Pammenes vir longe eloquentissimus Graeciae, quid illa vetus Academia atque eius heres Aristus hospes et familiaris meus, si quidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? nonne cernimus vix singulis aetatibus 333
10 binos oratores laudabilis constitisse? Galba fuit inter tot aequalis unus excellens, cui, quem ad modum accepimus, et Cato cedebat senior et qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt; Lepidus postea, deinde Carbo; nam Gracchi in contionibus multo faciliore et liberiore genere
15 dicendi, quorum tamen ipsorum ad aetatem laus eloquentiae perfecta nondum fuit; Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius. nihil dico amplius, tantum dico: si mihi accidisset, ut numerarer in multis * * * si operosa est concursatio magis oportunorum * * *

5 quid **G**[2]: qui **G**[1] *et rell.* || **10** exstitisse *malebat Rivius* || **10–11** tot aequalis] cottę quales **B** (*s. s.* melius credo coequales) || **14** in contionibus ⟨usi sunt⟩ *Piderit* || **15** dicendi ⟨utebantur⟩ *Fuchs* || **19** optimorum **R** *Ellendt*

Non erat amplius in exemplari. a quo abscisse sunt charte due. quamquam ut mihi uidetur nedum charte sed pauca admodum verba deficiunt. *Flavius Blondus in subscr.* **B**, Non inueni plura in perueteri codice. fortunę quidem iniquitas id totum, si tamen quiddam erat, recidit. *Viglevius de Ardiciis in subscr.* **O**; *unus codex bibliothecae Guarnerianae Sandanielensis (Font. LIX) post* oportunorum *habet* et omni

INDEX NOMINVM

Numeri paragraphos indicant

INDEX NOMINVM

INDEX VERBORVM NOTABILIVM

maxime ad rhetoricam artem pertinentium